

СПІВЗАСНОВНИКИ:

Державна наукова установа
"Книжкова палата України імені Івана Федорова";
Харківська державна академія культури

Шеф-редактор — Сенченко М.
Головний редактор — Давидова І.
Заступниця головного редактора — Васьківська О.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Давидова І. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.
(голова редколегії), Україна
Сенченко М. — д-р техн. наук, проф. (заступник голови
редколегії), Україна
Кобелєв О. — д-р наук з соц. комунікацій, проф., Україна
Гандзюк В. — канд. наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Ільганасва В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Киричок А. — канд. наук з соц. комунікацій, доц.,
Україна
Лопатовська І. — д-р філософії, доц., США
Мар'їна О. — д-р наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Маркова В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.,
Україна
Мацюк Г. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна
Сербін О. — д-р наук з соц. комунікацій, Україна
Ткаченко В. — д-р техн. наук, проф., Україна
Федушко С. — канд. техн. наук, доц., Україна
Шейко В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Шпак В. — д-р іст. наук, проф., Україна

Рекомендовано до друку вченою радою Книжкової палати України (протокол № 9 від 26.09.2024).

Відповідальна за випуск — Жданова Н.
Коректура — Панченко Є.
Комп'ютерні складання та верстання — Алексанян А.

Журнал "Вісник Книжкової палати" Атестаційною колегією Міністерства освіти і науки України віднесено до наукових фахових видань України в галузі соціальних комунікацій (наказ МОН від 29.06.2021 № 735).

Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліковані в журналі, узгоджується з редакцією. Посилання на видання обов'язкові. Авторські оригінали не повертаються. Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей.

Редакція, видавець і виготовлювач: Державна наукова установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Адреса: просп. Л. Каденюка, 27, Київ, Україна, 02094
Тел.: +380 (44) 292-01-34 (приймальня),
+380 (44) 292-30-11 (редакція)
Факс: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

CO-FOUNDERS:

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine
State Research Institution;
Kharkiv State Academy of Culture

Editorial director — Senchenko M.
Editor-in-Chief — Davydova I.
Deputy Editor — Vaskivska O.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Davydova I. — Dr of Social Communication, Prof. (chairman of the editorial board), Ukraine
Senchenko M. — Dr of Technical Sciences, Prof. (deputy chairman of the editorial board), Ukraine
Kobieliev O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Handziuk V. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Ihannaeva V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Kyrychok A. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Lopatovska I. — PhD, Assoc. Prof., USA
Mariina O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Markova V. — Dr of Social Communication, Prof., Ukraine
Matsiuk H. — PhD of Social Communication, Ukraine
Serbin O. — Dr of Social Communication, Ukraine
Tkachenko V. — Dr of Technical Sciences, Prof., Ukraine
Fedushko S. — PhD of Technical Sciences, Assoc. Prof., Ukraine
Sheyko V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Shpak V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine

The Academic Council of the Book Chamber recommends printing this Bulletin (Protocol № 9 from 26.09.2024).

Editor — Zhdanova N.
Proofreader — Panchenko E.
Computer layout — Aleksanyan A.

The Board of Attestation of the Ministry of Education and Science designed the Bulletin of the Book Chamber of Ukraine as the professional scientific publication of Ukraine in the field of social communication. (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 735 of June 29, 2021).

You can use the materials printed in the Bulletin by an agreement with editorial staff. A reference to publications is necessary. Manuscripts are not returned. Editors are not always agreeing with point of view of the author.

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, State Research Institution is the editorial office, publisher and manufacturer.

Address: Av. L. Kadenuk, 27, Kyiv, Ukraine, 02094
Tel.: +380 (44) 292-01-34 (reception),
+380 (44) 292-30-11 (editors)
Fax: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

З М І С Т

СТОРИНКА ШЕФ-РЕДАКТОРА

СЕНЧЕНКО М. Ера домінування Розуму..... 3

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

ЛЕБІДЬ Т. Використання інформаційно-комунікаційних технологій
у діяльності музеїв Тернопільщини 10

БІБЛОТЕЧНА СПРАВА

ДЕМ'ЯНЕНКО Л. Українські бібліотеки в умовах російської агресії:
актуальні проблеми та перспективи розвитку..... 18

МАРТИНЕНКО Я. Підготовка фахівців бібліотечно-інформаційної сфери України
до впровадження хмарних технологій 24

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

ДОЯР Л. Аркушеві видання 1942—1944 років із фондів Книжкової палати України..... 35

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

ОЛІЙНИК М. Особливості теоретичного навчання давньоримських військових..... 41

ЗА РУБЕЖЕМ

МИЛЬЧЕНКО Л. Експорт книжкової продукції, міжнародні виставки,
популяризація мови та літератури — чинники підвищення іміджу Королівства Іспанія
на світовій арені 47

CONTENT

CHIEF-EDITOR'S PAGE

SENCHENKO M. The era of the domination of Mind..... 3

SOCIAL COMMUNICATION TECHNOLOGIES

LEBID T. Use of information and communication technologies by museums in Ternopil region 10

LIBRARIANSHIP

DEMIANENKO L. Ukrainian libraries in the conditions of russian aggression:
current problems and development prospects 18

MARTYNENKO Ya. Training of library and information science specialists
of Ukraine for cloud technologies implementation..... 24

FROM THE ARCHIVE OF THE BOOK CHAMBER OF UKRAINE

DOIAR L. Paper editions 1942—1944 from the funds of the Book Chamber of Ukraine..... 35

HISTORICAL INTELLIGENCE

OLIYNYK M. The features of the theoretical training of the ancient Roman military 41

ABROAD

MYLCHENKO L. Export of book products, international exhibitions,
the popularization of language and literature is an example of improving the image
of the Kingdom of Spain on the world stage..... 47

До 160-річчя від дня народження В. Вернадського

УДК 316.324.8:[140.8:[13+165.173+159.9]](045)

Микола Сенченко,

директор Книжкової палати України, професор,

e-mail: director@ukrbook.net

Ера домінування Розуму*

*Ми навчилися літати в атмосфері, як птахи,
купатися у воді, як риби, зараз нам залишилося
навчитися лише жити, як люди.*

Антуан де Сент-Екзюпері

Як змінити своє життя на краще?

Пошук власної першоідеї

Розмірковуючи над життям, над тим, що зробив корисного, хорошого й поганого, я відчував певне невдоволення від своїх книг. Вони викликали, на мій погляд, у читачів негативні відчуття небезпеки й безсилля. Що робити? Як змінити життя на краще? Якщо життєвими процесами керують представники таємних товариств, то що може зробити проста людина для зміни ситуації?

Розповідаючи про загрози від міжнародного істеблшменту чи корпоратократії, я не ставив за мету викликати в читачів зневіру. На підтвердження цих слів пропонувану статтю буде присвячено питанню успішної самореалізації кожної людини й побудови здорової кар'єри на підґрунті світоглядних принципів *давньоарійської філософії* (ДАФ).

Згідно з цією доктриною, основним завданням будь-якого об'єкта навколишнього світу є пізнання першоідеї, що його породила. Якщо йдеться про життя людини, то це виявляється в завданні сумлінно виконувати свій обов'язок, і саме такі дії зрівнюють усіх перед Богом.

Утім, потреба виконувати обов'язок жодною мірою не обмежує свободу людини. Навпаки, саме свобода, враховуючи ймовірнісний характер розвитку навколишнього світу, дає особистості змогу реалізувати своє життєве призначення в оптимальний спосіб, враховуючи різноманітні обставини.

Виконання свого обов'язку має бути дороговказом у виборі життєвого шляху, інакше нічого путнього з нього не вийде, оскільки, як слушно зауважив римський філософ Луцій Сенека: *"Якщо людина не знає, куди пливе, то жодний вітер для неї не буде попутним"*.

Обираючи життєвий шлях, людина має зрозуміти, до чого вона схильна, що прагне робити. Майбутнє заняття чи робота повинні приносити користь, бути потрібними людині та прогресу Вищого Промислу.

Правильна реалізація *першоідеї* людини допоможе визначити її місце в житті, праця матиме сенс, буде корисною, дасть змогу стати професіоналом, створити умови для повноцінного життя, а не виживання. Утілюючи в життя свою першоідею, кожен із нас може стати господарем долі. Мудра людина вирощує щастя у себе під ногами, а нерозсудлива — шукає на стороні.

Зрозуміло, що життя не буде легким і безжурним, враховуючи ймовірнісний характер Всесвіту, труднощі та перешкоди в ньому неодмінно траплятимуться. Проте вони тимчасові й, долаючи їх на шляху розуміння своєї першоідеї, людина отримає винагороду сторицею — радісним емоційним насиченням життя від усвідомлення здійсненого. І тому немає сенсу марнувати час на дурниці, які не торкаються виконання свого обов'язку. Життя надто коротке, і, піддавшись спокусам, можна витратити його даремно, пройшовши повз головну мету свого призначення й не реалізувавши своєї першоідеї.

Щоправда, деякі дрібниці, які прямо не стосуються виконання обов'язку, через зв'язність Всесвіту можуть виникати на життєвому шляху. Не відволікаючись від головної мети, з ними слід боротися, знищуючи причини виникнення, а не перманентно ліквідувати наслідки, що з них випливають.

Однак тільки цим людські проблеми не обмежуються: невиконання життєвого обов'язку призводить до звиродніння, й даремно прожите життя негативно позначиться на долі нащадків. Інтуїція підкаже людині, що вона знайшла справу й завдання, яких потребувала. Вони необов'язко-

* Продовження. Початок див.: Вісник Книжкової палати. 2023. № 9. С. 3—10; № 10. С. 3—9; № 11. С. 3—10; № 12. С. 3—11; 2024. № 1. С. 21—26; № 2. С. 31—37; № 3. С. 3—12; № 4. С. 22—27; № 5. С. 3—9; № 6. С. 15—21; № 7. С. 3—11. № 8. С. 3—8.

во можуть бути яскравими чи ефектними, не обов'язково мають привести до слави, проте обов'язково мають відповідати внутрішньому покликанню людини. А решта, в тому числі й визнання, прийде з часом. Але, як переконає досвід тих, хто успішно реалізував себе, ці нюанси вже особливо не хвилюватимуть.

У тому, що першоідея людини існує, не варто сумніватися, потрібно лише думати про те, як її виявити в навколишньому світі, який допомагає обрати правильні шляхи самореалізації.

Всесвіт влаштований так, що уникнути конкурентної боротьби майже неможливо, але слід вести її чесно, оскільки, згідно з давньоарійською філософією, своє місце у цьому світі потрібно здобувати, не плямуючи репутацію та совість.

Будьте конкретними

Озирніться навколо — цілком можливо, що золото під ногами, і якщо це так, то за сумлінної й завзятої праці можна чесно нажити статок, за який не соромно буде дивитися людям в очі. Проте аби життя склалося саме так, під час вибору його сенсу й мети слід бути конкретним. Це надасть внутрішню опору в подорожі океаном можливих труднощів і не дозволить розмінати життя на дрібниці.

Зрозуміло, що не завжди одразу можна досягти бажаного результату, проте людина має сама стати джерелом свого щастя, не перекладаючи цей важкий процес на інших. Окрім прямого виконання обов'язку, усе життя людини, яким би воно не було різноманітним і цікавим, має стати тлом і/або доповненням для виконання того, що визначено долею, — особистої першоідеї. А усвідомлення того, що людина досягла мети, компенсуючи обмеженість своїх можливостей, наповнює її неймовірною гамою почуттів від масштабів прожитого й досягнутого.

Станьте висококласним фахівцем. Виконувати свій обов'язок потрібно не час від часу, а виходячи з принципу голографічності, тобто постійно, так само як Бог занурюється в самоспоглядання. Разом із принципами розкриття індивідуальності й конкуренції мислеформ за об'єкти виявленого світу такий підхід змушує кожну людину, котру турбують питання власного призначення, бути професіоналом, який постійно підвищує свій рівень.

У процесі навчання доведеться читати складну спеціальну літературу. Проте навіть якщо людина натрапить на незрозумілий матеріал, слід все одно продовжувати над ним працювати. Зрештою він зафіксується в підсвідомості, і з часом, якщо робота з такою літературою буде постійною, все стане зрозумілим і чітким.

Ставши висококваліфікованим фахівцем, людина зможе створити те, що служитиме довго або навіть вічно, і тоді, звісно, про неї пам'ятатимуть.

Розраховуйте на тривалу роботу. Обмеженість можливостей будь-якого об'єкта у Всесвіті, поза сумнівом, має налаштовувати кожну людину на тривалу роботу з реалізації своєї першоідеї. Через імовірнісний характер навколишнього світу комусь на цьому шляху може надзвичайно поталанити, але орієнтуватися на такий збіг обставин не варто, адже вірогідність подібних подій вкрай низька. Як наслідок, завжди слід пам'ятати, що справжній успіх, як і справжній авторитет, заробляють працею.

Безперечно, життя в такому ритмі й стилі буде тяжким, від багатьох задовольень і спокус, зокрема й через обмежені можливості, доведеться відмовитися. Цілком може статися так, як зазначав Отто фон Бісмарк: *"Людина, що випередила свій час, вимушена чекати його далеко не в найкращих умовах"*. Потрібно пам'ятати про головне: першоідея, заради виконання якої людина прийшла в цей світ, потребує певної жертвовності, а на її реалізацію не шкода витратити навіть найкращі роки. Що означають 10, 20 чи більше років життя, якщо, втілюючи свою першоідею, людина досягне душевної рівноваги, спокою, внутрішньої гармонії та задоволення від життя?

Виконання свого обов'язку може бути ризикованим і навіть коштувати життя, але слід розуміти, що саме для цієї складної праці, у будь-якій ситуації та за будь-яких обставин, людина й приходить у цей світ. І якщо не вийде вмиг зійти на п'єдестал, не варто зневірятися. Не варто також даремно витратити час, враховуючи його цінність для досягнення успіху, на нездійсненні плани та образи. Майбутнє покаже, наскільки правильно людина обрала свій шлях і прямувала ним, скільки доклала зусиль, як поведилася з іншими.

Часто визнання може прийти тільки після смерті, однак з погляду ДАФ, це означає, що про людину пам'ятають, і загалом вона досягла результату. Річ у тім, що зовнішній антураж не має особливого значення, адже призводить до гордині. Бог у гординю не впадає й задовольняється лише усвідомленням реальності прогресу Вищого Промислу. Така його якість повинна голографічно виявлятися і в житті людини.

Як цього досягти? Під час виконання обов'язку стрижнем та опорою людини має бути здоровий глузд, а найзагальніші принципи реалізації цієї важливої та відповідальної місії доцільно розробляти згідно з ДАФ.

Розпочати слід з ідеї. З позиції давньоарійської філософії, усе підпорядковано дії думки, що має властивість структуруватися й матеріалізуватися, тому відповідно до цього принципу та залежно від ситуації людина має або потрапити в орбіту потрібної інтелектуальної думки, або згенерувати її сама. Те, що вона задумає, повинно стати реальністю.

При цьому потрібно уникати будь-яких ілюзій і порівнювати поставлені завдання зі своїми звичай обмеженими можливостями. Розв'язуючи певну проблему, варто зосередитися на тому, що є єдиною головною нерухомою точкою моменту і щодо глобальних, і щодо поточних цілей.

Цілком ймовірно, і так трапляється доволі часто, що завдання теперішнього моменту йдуть у розріз із проблемою, яку потрібно вирішувати. У цьому разі доцільно дотримуватися балансу інтересів, але, пам'ятаючи про обмеженість своїх можливостей, віддавати перевагу глобальним цілям, бо заради їх досягнення вся стратегія й вибудовувалася.

Коли людина зосереджує зусилля для вирішення проблеми, її центральна ланка починає структурувати ситуацію та призводить до того, що другорядні питання майже завжди вирішуються самі собою. Як наслідок, логічним кроком може бути ранжування елементів проблеми за ступенем їх важливості, що визначає послідовність розв'язання.

Людина має чітко уявляти мету свого життя й шляхи її досягнення. Поза сумнівом, тільки непереборні обставини можуть змусити відмовитися від заздалегідь обраного плану. Коли людина ставить завдання та окреслює шляхи його вирішення, то має бути уважною та не змінювати курс, якщо він суперечить планам. Потрібно повністю враховувати всі можливі нюанси, що стосуватимуться проблеми, їх зв'язок між собою і вплив на процес реалізації першої ідеї.

Пошук правильного рішення доцільно закінчити тоді, коли знайдений спосіб досягнення мети людині сподобається. У його красі голографічно відбиватиметься краса Всевишнього, який повністю пізнав Себе в момент настання кінця світу.

Ймовірно, проблему не вдасться швидко розв'язати. Якщо так, то, з позиції давньоарійської філософії, потрібно, використовуючи технологію медитації, передати її на вирішення підсвідомості, котра врешті-решт знайде спосіб виконати поставлене завдання.

Створюючи згідно з ДАФ систему для розв'язання визначеної проблеми, слід прагнути до

якнайповнішого використання раніше накопиченого потенціалу. І так само будь-яку систему, що діяла в певний момент, а наразі не потрібна, не слід демонтувати. Перш ніж братися за її ліквідацію, варто розглянути можливості її використання в інших сферах у майбутньому. Якщо вивчення її перспектив надасть позитивний результат, систему слід або перепрофілювати, або законсервувати, або підтримувати у працездатному стані, або застосувати комбінацію цих дій, інакше кажучи, не прогавити шанс. Ідеально, коли людина, здійснюючи заплановану діяльність, заздалегідь забезпечить себе потрібними ресурсами. І хоча так буває не завжди, зневірятися не слід. Завдяки зв'язності Всесвіту й голографічності необхідні ідеї неодмінно знайдуть людину, як тільки потреба в них стане виразною. Людина має уважніше дивитися навколо, використовуючи події, ситуації та оточення для розв'язання поставлених проблем. І цілком ймовірно, що за зовнішнім фасадом криється несподіваний шанс, на який ніхто не звертав уваги. Щоправда, аби успішно його використати, потрібно подолати інерцію, вийти за межі звичних поглядів і обмежень.

Розгледіти свій шанс людині допоможе внутрішній спокій, оптимістичний і водночас реалістичний погляд на перспективи в будь-якій ситуації. Спроба використати несподівано надані можливості може бути доволі ризикованою. Ризик, навіть виправданий і зважений, через брак рецептів на всі випадки життя органічно пов'язаний із можливістю помилки.

За ймовірнісного характеру Всесвіту не може бути інакше, тому не слід боятися мрій, і якщо вони реальні, то неодмінно допоможуть знайти дороговказну зірку й майстерно розв'язати проблему.

Що робити з помилками? Несподівані помилки траплятимуться у житті, а отже не варто їх боятися. Згідно з давньоарійською філософією, людина, зрозумівши, що припустилася помилки, мусить проаналізувати причини та наслідки, аби уникнути невдач у майбутньому, та намагатися перетворити недоліки на переваги, а поразку — на перемогу.

Проблема полягає не в тому, що люди припускаються помилок, а в тому, що тиражують їх. Як наслідок, засвоївши уроки поразок, слід відмовитися від усього, що з ними пов'язано. Оскільки Всесвіт інертний, любов до наслідків своїх помилок є одним із його виявів, тому не варто за них чіплятися. Завдання інертності насамперед полягає в тому, щоб служити опорою під час руху до вибраної мети.

З погляду давньоарійської філософії, помилки та перешкоди, що трапляються в житті людини, слід розглядати як сигнал про потребу скоригувати свою позицію з огляду на нові обставини. Враховуючи цей чинник, людина здобуде нову точку опори й нові можливості для досягнення успіху. Не дивно, що мудреці Стародавнього Китаю рекомендували радіти перешкодам.

Складіть продуманий план. Обравши чітку мету, потрібно скласти ґрунтовний план її досягнення. Потім методично, не впадаючи в догматизм, керуючи заздалегідь спланованими чи виявленими під час роботи змінами, реалізовувати на практиці його пункти. План має бути доволі гнучким, аби можна було використовувати нові несподівані можливості. І, звісно, залишати свободу для розумної творчості, оскільки це не заважає, а лише посилює потенціал перетворень.

Без вагомих причин від грамотно розробленого плану відмовлятися не варто, інакше неминучою стане рутинна. Сила дрібниць — у їх колосальній кількості, і якщо людина не має чітко і кінцевої мети р у ж у во н її легко поглинуть.

Інертність Всесвіту, безумовно, потребує подолання. Оскільки у Всевишнього немає проблем з організацією самоспоглядання, людина повинна починати потрібні дії тоді, коли з'явиться розуміння, як їх виконувати. А до цього моменту слід осмислювати своє завдання за допомогою позитивних емоцій, налаштовуючись на реалізацію свого призначення. Згідно з давньоарійською філософією, обов'язково настане момент, коли думка покличе людину вперед, і вона чітко зрозуміє, як потрібно діяти. Цілеспрямовані кроки, хай і не одразу, почнуть структурувати все, що людину оточує, так, як вона це уявляє.

Перша проблема полягає в подоланні інерції. Однак, людина пам'ятаючи про те, для чого прийшла в цей світ, мусить запитати себе: "Якщо я не виконаю свою першоідею, хто це зробить за мене?" Звісно, можна відмовитися від свого призначення в будь-якій ситуації. Котитися вниз легко, бо проблем завдяки інерції навколишнього світу не виникає, проте зрештою постане запитання: "Для чого й заради чого надано життя?" І якщо людина не відповість на нього правильно, то вийде, що витратила свої роки даремно, у кращому разі — у пустих розмовах про плани й наміри.

Щоб таких проблем не виникало, слід узяти за принцип висловлювання грецького філософа Езопа: *"Якщо це можна зробити, то немає чого*

на це витратити слова". І лише зробивши, людина дізнається, в чому полягає істинна свобода — у самореалізації задля загального розвитку. Виконуючи свій обов'язок, ми "пізнаємо істину (першоідею, що породила людину), і істина зробить нас вільними" (Іоанн, 8:32). І це єдина мета, заради якої варто жити й до якої варто прагнути.

Ніколи не пізно розпочати виконувати свій обов'язок, пам'ятаючи водночас, що Всевишній постійно займається самоспогляданням, і голографічно проєктувати цей процес на своє життя. Оскільки Всевишній самодостатній, людина теж повинна шукати опору всередині себе. Зважаючи на обмеженість можливостей усього у Всесвіті, слід розраховувати лише на себе, відтак життя все розставить по своїх місцях.

Долаючи обмеженість своїх можливостей, людина щось робитиме лише тоді, коли відчує у цьому потребу. Виходячи з цього принципу, потрібно структурувати своє оточення, примушуючи його більше звертатися за допомогою до себе, ніж навпаки, бо такий підхід має певні переваги.

Робота в команді

Людина, зрозумівши, яка допомога їй потрібна для виконання завдань, може обрати команду чи організувати її самостійно. Це має бути об'єднання однодумців, які виконують реальні справи, інакше час витратиться на марні суперечки й нісенітниця через вичерпаність тематики, що часто переходить у з'ясування стосунків.

Перевага команди однодумців, кожен з яких є професіоналом у своїй справі, полягає в посиленні можливостей кожного учасника. Якщо всі члени колективу взаємно доповнюють один одного і між ними діють умови еквівалентного обміну, то спільнота може влаштовувати загальне обговорення проблем, які її хвилюють, або "мозкові штурми".

Тільки об'єднані виконанням спільної мети однодумці-професіонали здатні сказати правду і в разі успіху, і в разі поразки. І тільки вони, критикуючи, запропонують плани виходу з кризових ситуацій, і тільки їхня віра в колеґ буде справжньою. Саме вони, а також чесні й політично не заангажовані фахівці за потреби допоможуть провести ґрунтовну й зважену експертизу обраного до виконання проєкту.

Щоправда, вони теж можуть помилятися, і їхня думка зовсім не обов'язково має бути вирішальною. Якщо людина впевнена у своїх розрахунках, то має шукати відповідь на невирішені питання й знаходити спосіб реалізувати задумане, і тоді успіх буде неминучим.

З тими, хто нічого реального не робить і не зорієнтований на конкретний результат, не варто підтримувати відносини. І, враховуючи обмежені можливості, не варто їм допомагати, хоча саме такі люди найчастіше просять по допомогу й намагаються потрапити до однодумців. Це не означає, що ніколи нікому не слід допомагати, усе залежить від специфіки моменту, але потрібно усвідомлювати, наскільки допомога іншим сприятиме прогресу Вищого Промислу. Інакше виділені людиною ресурси будуть витрачені даремно, бо ефективно допомогти можна тільки тому, хто працює на конкретний результат і прямує до конкретної мети.

Ймовірно, що спочатку доведеться увійти до вже сформованого колективу не на перших ролях. Головне, щоб проведений у ньому час допоміг людині реалізувати свої плани. Проте згодом вона може або очолити цей колектив, або зрозуміти, що потрібно мати власну команду, згуртовану для досягнення спільної мети.

Очоливши певний колектив, людина буде вимушена сприймати його як систему. Ставлячи завдання перед її окремими елементами, слід судити про успіхи виконавців за кінцевим результатом. Інакше кажучи, організовуючи між елементами системи еквівалентний обмін, наприклад, за допомогою методу внутрішнього госпрозрахунку, без зайвої потреби не варто вдаватися до всіх подробиць їхньої роботи. Якщо успіх усіх однодумців у команді безпосередньо залежить від успіху кожного, то будь-хто на своєму місці краще бачить, що треба зробити й прагне виконати завдання оптимально, враховуючи його поточну специфіку.

Безумовно, за інших рівних умов завжди потрібно берегти свою команду та пам'ятати, що без людей будь-яке ресурсне забезпечення, зокрема й гроші, нічого не варте.

Виявляйте душевну твердість. Життя влаштоване так, що через антиномічність Всесвіту будь-яку справу розпочати легше, аніж закінчити. Через це осяння, що допомагає розв'язати певну проблему, може трапитися тоді, коли людина зневіриться, вирішить облишити розпочату справу та більше до неї не повертатися.

Для подолання таких перешкод у людини, яка виконує свій обов'язок, окрім інтелекту, має бути тверда воля завершити справу. Тільки завзятість і максимальна концентрація зусиль, спрямованих на досягнення мети, приводять до успіху.

Завзятість є головним елементом успіху. Будь-яка успішна діяльність, як свідчить не-

упереджений аналіз, була здійснена на 99% завдяки енергійності та наполегливості людини, і тільки 1% припадав на решту чинників. З погляду витрат це коштуватиме недешево, однак чи є сенс жити в гонитві за дешевиною? Щоб упевнено й постійно перемагати, слід бути гідним перемоги, та й життя занадто відповідальна річ, аби витрачати його на дурниці.

Визначившись і з покликанням, і з поточними цілями, людина має планомірно виконувати пункти свого плану, виявляти тверду волю до перемоги, і тоді результат, а також можливості його досягнення, принесуть задоволення. Голографічно відбиваючи самодостатність Всевишнього й неминучість настання кінця світу, слід зберігати спокій, стикаючись з інертністю навколишнього світу й виявляти волю у виконанні поставленого завдання.

Безсумнівно, досягти всіх намічених у житті цілей через різноманітні обставини неможливо. Однак якщо людина залишить про себе та свої справи добру пам'ять, завжди знайдуться, хай і не відразу, ті, хто все закінчать.

З численними труднощами, внаслідок обмеженості можливостей усього у Всесвіті, хоч би раз у житті стикається будь-яка людина, чийм би сином, онуком, родичем вона не була. Всі плани й наміри руйнуються тоді, коли людина втрачає волю до подолання перешкод, що виникають на її шляху й гальмують рух уперед. Якщо так станеться, ніхто, крім самої людини, не допоможе. Слід бути вірним меті та мрії, не здаватися, чинити опір долі та обставинам. Як зазначають англійці, у війні можна програти всі битви, окрім останньої. Тому в особливо важкій ситуації, здаючи позиції в обмін на потрібний для підготовки до рішучої битви час, слід зробити ставку на останні зусилля.

Свого часу Марк Туллій Цицерон захоплювався залізною волею Луція Корнелія Сулли, яка допомагала йому будь-яку скрутну обставину повернути на свою користь. Не факт, що кожна наполеглива й вольова людина обов'язково увійде до історії, але не можна виключати, що з часом хтось скаже і про неї такі слова.

В особливо тяжкі моменти не можна навіть припускати думки про негативне, адже вона має властивість матеріалізуватися. Боротися з чорними думками просто, слід лише змінити фокус. Песиміст, який стверджує про наполовину порожню пляшку, відрізняється від оптиміста тільки тим, що той вважає пляшку наполовину повною. Звісно, заноситися у хмари не варто, але,

навіть реалістично оцінюючи ситуацію, потрібно знаходити в ній позитивні моменти. Причина задоволеності, щастя й нещастя міститься передусім в людині, точніше, в її голові, а не в тій меті, якої вона прагне досягти.

Інші чинники успіху

Окрім зазначених чинників успіху, є й інші, що не перетинаються із суто робочими інтересами людини, яка виконує реальне завдання.

Особисте життя. Поза сумнівом, особисте життя є чинником, що суттєво впливає на успіхи й невдачі на життєвому шляху. На жаль, ідеальний шлюбний союз трапляється вкрай рідко, тому обручка на пальці часто перетворюється на ярмо на шії.

Гучно заявляючи про любов, деякі жінки прагнуть перетворити сімейне життя на джерело фінансування своїх запитів. Маскуючи ці підступні плани розмовами про прагнення до щастя, вони не розуміють головного, адже щастя полягає в умінні бути задоволеним із того, що маєш. Такі супутниці не лише не дають можливості виконувати свій обов'язок, а й жити чесно.

Що робити в такій непростій ситуації? Передусім варто запам'ятати, що найдорожча річ у світі — це власна дурість, тому що за неї, як зазначав Отто фон Бісмарк, доводиться дуже дорого платити.

Часто виходить так, що, ігноруючи особисте життя, людина здатна зосередитися на виконанні свого обов'язку. У такому разі щонайменше можна уникнути будь-якої шлюбної диктатури, а вже досягнувши мети, стати предметом культу у жінок.

Взаємодія з оточенням. У відносинах із будь-якими людьми, виходячи зі специфіки ситуації, слід діяти по совісті й не чинити з іншими так, як не бажаєш собі.

Можливо, що під час виконання свого обов'язку людині доведеться очолити організацію, політичний рух чи партію. У цьому разі слід зовні не виявляти сумнівів чи коливань при ухваленні певного рішення, а ухваливши, не кидатися з одного боку в інший. Справжньою важливішою за слова, і за невпевненим у собі лідером люди не підуть, адже частина з них чітко усвідомлює обмеженість своїх можливостей і хоче бачити в очільнику ідеал. Звісно, люди підуть за тим, хто твердо знає, чого прагне. І особливо легко колектив сприймає підпорядкування не тоді, коли майбутній керівник на нього грубо претендує, а коли бере на себе відповідальність за розв'язання важливих питань, які люди не можуть вирішити самостійно.

Проте будь-який очільник має пам'ятати, що його оточуватимуть люди, які насамперед зацікавлені у вирішенні своїх внутрішніх проблем егоїстичного характеру, часто ще й психічно нездорові. Тому слід критично ставитися до їхніх пропозицій, за винятком тих, кому можна довіряти беззастережно. Сприймаючи інформацію, варто визначитися, наскільки вона відповідає дійсності та чи відповідає їй взагалі. Крім того, будь-який вплив слід також розважливо розглядати крізь призму виконання свого обов'язку.

Щоб людина всебічно й професійно зростала, доцільно здійснювати інтелектуальний розвиток в кількох галузях.

Будьте ощадливими та обачливими. Маючи гроші, можна придбати будь-які товари на ринку, реалізувавши сприятливу можливість, що несподівано виникла або компенсує негативні сподівання. Через обмеженість можливостей людини гроші є потужним інструментом, що допомагають виконувати свій обов'язок, тому у фінансових витратах слід бути ощадливим.

Успішне виконання свого обов'язку неможливо без міцного здоров'я. Слід дбати про себе, вести здоровий спосіб життя та без особливої потреби не піддавати організм випробуванням. Корисно практикувати лікувальне голодування, якщо немає протипоказань.

Майже всі хвороби спричиняє стрес чи тривалий поганий настрій. Безперечно, певну роль відіграє й генетична схильність, але саме нервові зриви значно посилюють початок чи перебіг хвороби.

Тільки усвідомлення правильного виконання свого обов'язку може надати стійкий душевний спокій. Потрібно залишатися врівноваженим у будь-якій ситуації, уникати стресів, які за допомогою адреналіну стимулюють руйнівні для організму процеси.

Аналогічні наслідки для здоров'я мають і різноманітні стимулятори. Чи варто скорочувати і так не дуже довге життя? Звісно, ні, тим більше, що стійкого гарного настрою, який є умовою продуктивної праці, можна досягти й суто внутрішніми силами. Подібне відчуття надає норадреналін, що перетворюється на адреналін лише в разі небезпеки та інших стресів.

З позиції ДАФ, немає нічого ганебного у прагненні до високих заробітків. Важливо, щоб це не суперечило першоїдеї й не заважало її виконанню. Це стосується нечесних заробітків і слід пам'ятати, що диявол тільки обіцяє золоті гори, але завжди розплачується розбитим череп'ям.

Потрібно стримувати пожадливість та прагнення до збагачення, адже справі це лише на користь. Та й усіх грошей, необхідних для численних потреб, не заробиш. Подібний стиль життя, зрештою швидко перетворюється на прагнення задовольнити деградаційно-паразитарні потреби, висотує й підриває життєві сили, потрібні для досягнення головної мети.

І, нарешті, ніколи не слід забувати про те, що, згідно з ДАФ, концептуальна влада є авторитарною за характером. Як наслідок, якщо людина не виконує свого обов'язку, її лише використовують.

Висновок

Для збереження життя й порятунку планети людству потрібно змінити мислення й спрямування своїх думок. Усі шукають високого сенсу в житті та смерті, у праці та коханні, у боротьбі та стражданні, "весь час схоплюючи нитку долі, подій, щоб жити, думати, відчувати, любити, робити відкриття...", воліючи бути не активним, а пасивним учасником шляху під назвою "життя". Заручники важливих дат, люди не повинні забувати, що кожен рубіж — це наближення до межі, де збираються всі рахунки долі.

Можна не замислюватися, як прожито роки, виокремлюючи з них важливі для кожного події, наповнюючи перелік досягнень і втрат. Можна взагалі заплющити очі й вдатися до самозабутнього почуття щасливого плину часу, поринаючи у стихію літургійного життя, здатного надати радість, однак лише доти, доки не відчиняться двері з написом "вихід". І тоді все, що вважалось важливим і серйозним, стане маленьким і смішним, лущинням марноти марнот, а уявні здобутки та успіхи перетворяться лише на каміння добрих намірів, якими вимощено дорогу до пекла.

Настав час, коли суспільна свідомість має навчитися сприймати реальність як суть відмінностей між західним проектом (у формі глобалізації) і слов'яно-православним проектом (як відродження духовності). Творець теорії цивілізацій М. Данилевський ще в ХІХ ст. з'ясував, що відмінна риса західної цивілізації — це насильство й ставлення до національності як до зайвої ланки в еволюції людства.

Натомість відмінною рисою слов'янської цивілізації є миролюбність і визнання, що національність є важливою ланкою в еволюції людства, яке має свою ідею та своє завдання в його розвитку. У ХХІ ст. стало зрозуміло, що західний цивілізаційний проєкт у форматі глобалізації по-

американськи націлений на розвиток людства як одноманітної єдності. Для досягнення цієї одноманітності насаджується влада грошей під виглядом боротьби за свободу, демократію й права людини. Розгорнуто справжню війну цивілізацій, під час якої знищуються суверенні держави й народи.

Нині перед людством постало завдання створити й реалізувати проєкт подальшої еволюції, який становив би альтернативу програмі глобалізації, проєкт, що передбачав би єдність різноманіття й був спрямований не на руйнування, а на творення, не на війну, а на мирну співпрацю та співдружність цивілізацій. Основні засади такого проєкту подальшої глобалізації людства викладено у працях академіка В. Вернадського та А. Федотова — творця глобалістики як науки про основи земної керованої цивілізації.

Академік В. Вернадський бачив майбутнє людства в гармонійному розвитку з природою та Космосом. Він вважав головним призначенням людини розвиток Розуму й розумної достатності у споживанні матеріальних благ. Прагнув замість нав'язуваного Заходом "суспільства споживання" створити "суспільство знань" і розвивати людство як живий натхненний організм, а не соціальний механізм з одноманітними біороботами.

Насамкінець наведемо пророцтво данського астролога М. Генделя (1865—1919), яке він сформулював понад століття тому щодо слов'янської цивілізації: *"Зі слов'ян станеться народ, який утворює останню із семи підрас Арійської Епохи. Найвищий Втаємничений з'явиться публічно наприкінці нинішньої епохи, це станеться тоді, коли досить велика кількість пересічних громадян побажає цілком добровільно підкорятися такому Вождеві. Саме так створиться ґрунт для появи Нової Раси. Зі вступом Сонця у знак Водоля... Слов'янська Раса загалом досягне міри духовного розвитку, яка піднесе її набагато вище за нинішній стан. Симфонія буде основним чинником у здійсненні цього, бо на крилах Симфонії гармонійна душа може летіти до самого трону Божого. Чого звичайний інтелект досягти не може. Слов'янська цивілізація буде великою та радісною, бо вона народиться з глибокого горя та невимовних страждань"*¹.

(Далі буде)

Надійшла до редакції 5 вересня 2024 року

¹ Гендель М. Космогоническая концепция Розенкрейцеров. 1911. Т. 2. С. 62—63.

УДК 069(477.84):004](045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2024.9(338).10-17

Тетяна Лебідь,

аспірантка кафедри інформаційної

та соціокультурної діяльності

Західноукраїнського національного університету,

e-mail: liebid89@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-3413-9064>

Використання інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності музеїв Тернопільщини

У статті досліджено особливості використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у діяльності музеїв. Наголошено, що сьогодні на роботі цих закладів культурної спадщини суттєво позначаються процеси цифровізації суспільних сфер України зокрема та світу загалом. Нині їх діяльність має відповідати концепції "розумного музею", чому сприяє впровадження в роботу ІКТ. На основі теоретичного дослідження та анкетування працівників музейних установ Тернопільщини проаналізовано специфіку використання інформаційно-комунікаційних технологій в роботі. За результатами опитування зроблено висновки щодо стану використання ІКТ у музейних установах Тернопільщини. Зауважено, що за допомогою засобів ІКТ реалізується чимало заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування музеїв. З'ясовано, що поширеними в музейній справі засобами ІКТ є переносні персоналізовані пристрої, віртуальна та доповнена реальність, мобільні технології, штучний інтелект, світлодіодні чи лазерні проєкційні технології, віртуальні й 3D-тури, гнучкі технологічні виставкові платформи, вебсайт тощо. Проаналізовано основні проблеми впровадження засобів ІКТ у роботу музейних установ, зокрема слабка матеріально-технічна база, несправне обладнання, швидке технологічне старіння та значні фінансові витрати, брак у працівників навичок застосування ІКТ у роботі, зростання робочого навантаження, технофобія персоналу.

Ключові слова: музеї Тернопільщини; ІКТ; засоби ІКТ; "розумний музей"; цифровізація; соцмережі; вебсайти музеїв; віртуальні сервіси; інтерактивні аудіогіди

Постановка проблеми. На сучасному етапі цифрової трансформації суспільства, зумовленої глобалізаційними викликами, відбувається активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у діяльність організацій та установ, що дає змогу інноваційно реалізовувати традиційні завдання. Щоб відповідати вимогам широкого кола споживачів, послуги й сервіси мають бути адаптованими до зовнішніх змін і викликів. У цьому контексті вважаємо актуальною проблемою використання ІКТ у діяльності музеїв Тернопільщини.

Аналіз досліджень і публікацій. Порушену проблематику досліджували: К. К. Барбоса, К. Камареро, П. Д. Дж. Коломбо, А. Дрігас, Д. Елер, С. Фред, Е. Гаррідо, З. Гавриліду, Т. М. Хасіоті, М. Джамхаві та багато інших.

Серед українських науковців виокремимо Б. Боденчука, Н. Беликова, Н. Білан, В. Радомську, О. Липак, С. Муравську, О. Старинець, С. Янченко, Т. Дмитренко, Т. Деркач, Л. Самандрос та ін., праці яких було використано під час дослідження. Окремі аспекти окресленої теми розглянуто в попередніх публікаціях авторки [6].

Мета статті — на основі експертного методу (анкетування працівників музейних уста-

нов) і з урахуванням попередніх теоретичних досліджень проаналізувати особливості використання інформаційно-комунікаційних технологій у роботі музеїв Тернопільщини та окреслити шляхи їх оптимізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах діяльність музейних установ має відповідати концепції "розумного музею", що передбачає використання ІКТ, зокрема інтернету речей, хмарних обчислень, великих даних і штучного інтелекту, для оптимізації освіти та досліджень, реалізації таких функцій установи, як збереження, колекціонування й демонстрація. "Розумний музей" вирізняють такі характеристики:

— використання різноманітних ресурсів для реалізації координації та співпраці: музеї мають працювати в межах системи, що дає змогу виконувати обумовлені функції відповідно до їх розподілу за трьома рівнями, тому "розумний музей" є динамічним та оптимізованим, забезпечує взаємозв'язки й розподіл ресурсів;

— подолання обмежень збирання інформації: у "розумних музеях" відбувся перехід від напівавтоматичного та ручного до автоматичного й динамічного та менш вартісного, що відбувається в режимі реального часу;

— орієнтованість на людей: забезпечення потреб аудиторії з врахуванням її запитів і надання послуг, що забезпечать комфорт та продуктивну освітню взаємодію [18, с. 37—38].

Зважаючи на ці вимоги, важливим складником реалізації концепції "розумного музею" є застосування ІКТ у роботі закладів культурної спадщини.

Д. Олігві та П. Коломбо визначають ІКТ як набір технологічних ресурсів, спроможних забезпечити взаємодію та автоматизацію різних медіаформ, які застосовують, зокрема, у комерційній, екологічній та освітній галузях. У межах виконання музеями своїх функцій ІКТ надають можливість розширити сферу роботи, забезпечуючи доступ у будь-який час до інформації та колекцій, сприяють налагодженню взаємодії між громадськістю та закладом через блоги, симуляції, чати тощо. Саме ІКТ опосередковано виконують функцію поширювача культурного контенту, оскільки допомагають оптимізувати процеси збирання, опрацювання та надання музеями інформації [17, с. 272—273].

Специфіка застосування ІКТ у музеях характеризується *комп'ютерною віртуальністю, інтерактивністю, множинністю інтерфейсів*. Комп'ютерна віртуальність не має меж фізичного виміру, тож дає змогу працівникам музею ефективно створити будь-яку виставку. Інтерактивність — це здатність систем зазнавати людського впливу та реагувати на нього. ІКТ руйнують традиційне сприйняття музеїв як елітарних та авторитетних інституцій, заохочують відвідувачів брати участь у спільному свідомому середовищі, продукуючи власний досвід і зберігаючи ідентичність. Множинність інтерфейсів базується на тому, що ІКТ мають різні форми й можуть бути використані для різних цілей. Цей функціонал насамперед пов'язаний з організацією виставок у музеях, наприклад, переносні та мобільні пристрої допомагають зосередити увагу користувачів на об'єкті; системи доповненої реальності — надати додаткову інформацію про нього [19, с. 64]. Зважаючи на це, багато музеїв сьогодні створюють постійні або тимчасові виставки з використанням інтерактивних компонентів, які допомагають краще пояснити чи відтворити артефакти, недоступні в музейних галереях, викликати емоційний відгук у відвідувачів чи залучити їх до музейного середовища [15, с. 192].

Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у роботі музеїв має чимало напрямів. Йдеться не лише про зовнішньо виражені форми, як-от організація віртуальних виставок, 3D-турів, ведення вебсайтів та соцмереж, залучення цифро-

вих засобів безпосередньо до взаємодії з відвідувачами тощо, а й про забезпечення внутрішніх організаційних процесів: ведення обліку експонатів у базах даних та цифрових архівах.

Упродовж останніх років сформувалися три лінії інновацій у закладах культурної спадщини: *організаційні інновації, технологічні інновації у сфері управління, технологічні інновації у взаємодії з відвідувачами*. Організаційні інновації пов'язані зі змінами у структурі та процесах організації. Вони ґрунтуються на постійному моніторингу, оскільки спрямовані на те, щоб система закладу не відставала від динамічного середовища. Технологічні інновації в управлінні охоплюють технологічні розробки в музейних процесах, які дають змогу керувати закладом, даними, програмним забезпеченням баз даних, оцифруванням спадщини. Технологічні інновації у взаємодії з відвідувачами застосовують для поглиблення їхнього враження, підвищення рівня ціннісного досвіду. Це інструменти, які доступні офлайн: дисплеї, інтерактивні панелі, інструменти озвучування тощо, та онлайн: вебсайти, додатки для смартфонів [21].

На практиці певні музеї можуть бути лідерами у впровадженні одного чи двох типів інновацій, однак для успішної діяльності їм слід удосконалити роботу в усіх трьох ліній. Це значно спростить організаційні та менеджерські процеси, а також сприятиме залученню різновікової аудиторії.

К. К. Барбоса за аналогією пропонує власну типологію технологій, які нині використовують у музеях:

— "інформаційні та експозиційні технології, які поліпшують дизайн виставки та презентацію артефактів / контенту переважно під час відвідування (інформаційні кіоски, аудіо- та смартіди, інтерактивні дисплеї, 3D, голограми, віртуальна та доповнена реальність, а також вебсторінки, зокрема віртуальні музеї);

— технології, які сприяють комунікації та маркетинговій діяльності, забезпечують подальше залучення аудиторії, здебільшого до та після відвідування (соціальні мережі та вебсторінки);

— технології, які використовують переважно в організаційних та управлінських операціях у бек-офісі закладів культури, щоб забезпечити та поєднати необхідні елементи для виставки та інші більш очевидні технології (система внутрішньої мережі й технології реставрації та консервації)" [10, с. 36].

Е. Наполеон рекомендує використовувати в музеях такі засоби ІКТ: переносні персоналізовані пристрої (бейджі, браслети або картки для

активації чипів та інших технологій), віртуальну реальність, технологію жестів та безсенсорні інтерактиви, мобільні технології, внутрішні системи GPS-стеження, штучний інтелект, світлодіодні чи лазерні проєкційні технології, віртуальні тури, гнучкі технологічні виставкові платформи тощо [16, с. 65].

Ці теоретичні напрацювання становили основу для проведення авторкою комплексного дослідження стану використання інформаційно-комунікаційних технологій у роботі музеїв Тернопільщини через анкетування працівників 30 закладів культурної спадщини регіону. Респондентами стали 46,7% працівників віком 45—55 років, 23,3% — 35—45 років, 20% — 20—35 років, 10% — 55—60 років; 76,7% жінок і 23,3% чоловіків. Серед опитаних 53,3% є особами, які мають вищу (непрофільну) освіту і 43,3% — вищу (профільну) освіту, що можна вважати якісним показником професійності; менш як 4% — працівники, які мають освіту молодшого спеціаліста (непрофільну). 23,3% осіб є випускниками профільної спеціальності та нещодавно почали працювати у музеях за спеціальністю. 43,3% респондентів не пригадують, коли востаннє підвищували кваліфікацію, але позитивним є те, що 40% запевнили, що брали участь у стажуванні впродовж минулих п'яти років. Важливо зауважити, що 70% опитаних засвідчили те, що їхній досвід роботи дає змогу впроваджувати інформаційно-комунікаційні технології в музейну справу.

Використання ІКТ у діяльності музеїв, як зазначалося, має підвищити рівень якості послуг, зокрема через ефективне спілкування з аудиторією. 90% учасників опитування зазначили, що в музеях, де вони працюють, досліджують аудиторію, яка відвідує заклад, однак водночас наголосили, що професійна активність часто пов'язана із соціально-психологічними характеристиками, а також індивідуальними особливостями працівників. 53,3% опитаних зазначили, що в музеях Тернопільщини є спеціальні фахівці, які відповідають за комунікацію з відвідувачами.

Спілкування з аудиторією може відбуватися очно під час зустрічей чи заочно через телефон, соціальні мережі, електронну пошту чи поле зворотного зв'язку на вебсайтах музеїв. Наприклад, на вебсторінці Тернопільського обласного краєзнавчого музею зазначено контактний номер телефону, адреси е-пошти, покликання на соцмережі (Facebook (Meta), Instagram, YouTube, Telegram, TikTok) [4]. На сайті Бережанського краєзнавчого музею наявні вкладки "Зворотний зв'язок" та "Гостьова книга", у яких користувачі можуть сформулювати питання чи побажання щодо

роботи закладу [2]. Отже, працівники музею мають можливість комунікувати з аудиторією в онлайн-форматі з використанням засобів ІКТ.

Найпоширенішою соціальною мережею, у якій відображено інформацію щодо діяльності музеїв Тернопільщини, є Facebook, що засвідчили 93,3% опитаних. Решта (6,7%) зауважили, що використовують для цього Instagram. Це пояснює причину високого показника відповідей на запитання про важливість моніторингу кількості підписників (читачів) сторінки музею у соцмережах (96,7%). Менше ніж 4% опитаних зазначили, що це не є важливим для закладів культурної спадщини, у яких вони працюють. Зауважимо, що залучення аудиторії молодшого віку потребує активізації діяльності музеїв в мережі Instagram, яку найбільше використовує ця категорія.

Соцмережі є оптимальним інструментом для відображення діяльності музею, оскільки користувачі його сторінки мають змогу зберігати, поширювати, коментувати та реагувати на інформацію за допомогою вподобань, що підтвердили 96,7% респондентів; для 3,3% опитаних цей функціонал не є важливим.

На основі наведених результатів можна зробити висновок, що для розміщення інформації музеї здебільшого використовують соціальні мережі. Наприклад, аналіз Facebook-сторінки Кременецького краєзнавчого музею свідчить, що його працівники розміщують у соціальних мережах створені за допомогою ІКТ зображення (оголошення про події, фото експонатів і заходів) та відеоматеріали (ролики про події, що відбулися) [5]. Для продукування таких матеріалів використовують смартфони, ПК, камери, мікрофони, фото- та відеоредактори тощо.

У музеях Тернопільщини серед різноманіття виставок (стаціонарні, тимчасові, експрес-виставки, партнерські, пересувні тощо), за твердженнями респондентів, перевагу надають стаціонарним (73,3%), рідше використовують тимчасові (26,7%). Працівники також зазначили, що музеї мають додаткові засоби ІКТ для супроводу екскурсії: 46,7% — цифрові презентації виставок, 40% — мобільні додатки, 10% — аудіогід (різними мовами), 3,3% — доповнену реальність у музейному просторі.

Як стверджують 36,7% респондентів, у музеях Тернопільщини функціонують віртуальні виставки, 63,3% заперечили цей факт, оскільки вважають, що закладам бракує програмного забезпечення. Схожа ситуація і з наявністю 3D-турів: немає — 76,7%, є — 23,3%. Зважаючи на ці показники, не випадково на запитання

анкети "Чи пропонували Ви відвідувачам нові сервіси та програми за останні три роки?" 46,7% опитаних працівників відповіли негативно.

Наведемо кілька прикладів використання ІКТ у музеях регіону. Тернопільський обласний краєзнавчий музей розмістив на YouTube-каналі презентацію виставки "Хто не жив посеред бурі, той ціни не знає силі..." [7], платівки із записами пісень С. Крушельницької [8], 20 презентацій колекцій музею [3]. У музеї Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя використовують технології доповненої реальності та 3D-моделювання, пропонуючи відвідувачам переглянути 3D-модель погруддя видатного патрона закладу освіти та інших експонатів, створених у Sketchfab [13].

Віртуальна реальність дає змогу користувачам взаємодіяти в реальному часі з комп'ютерно змодельованим середовищем через сенсорні канали. Ця опція має значний потенціал для розширення межі комунікації музеїв з аудиторією, зокрема в напрямі відтворення історичного та культурного середовища, інтерпретації й збагачення досвіду відвідувачів у музеї та поза ним, підвищення залученості користувачів, реалізації освітньої функції, створення імерсивного музейного середовища. А доповнена реальність сприяє розширенню сприйняття об'єктів реального життя за допомогою перцептивної інформації, яку генерує комп'ютер, залучаючи тактильні, слухові та зорові відчуття людини. Застосунки доповненої реальності можна встановити на різні цифрові пристрої, зокрема мобільні телефони, планшети та вбудовані дисплеї.

Отже, доповнена реальність змінює сприйняття реального світу, тоді як віртуальна реальність повністю замінює середовище користувача [15, с. 194—196].

Сервіс "Музейний портал", що популяризує культуру, науку та музейну справу, дає змогу здійснити віртуальні тури музеями Тернопільщини (наприклад, Тернопільським художнім музеєм з олядо м тр ьх залів із постійними експозиціями: "Мистецтво України", "Зарубіжне мистецтво" і "Меморіальна зала Діонізія Шолдри") [9].

Інтерактивні аудіогіди — електронні пристрої в mp3-форматі, з клавіатурою, кількома кнопками та колонкою [15, с. 195]. Це можуть бути спеціалізовані переносні пристрої чи застосунки в смартфонах і планшетах. Аудіогід українською та англійською мовою є у "Музеї Федоровича у Вікні" (с. Вікно, Гримайлівська громада) [1], що підтверджує позитивні відповіді респондентів на запитання "Чи доступні колекції

музеїв Тернопільщини для осіб з особливими потребами, зокрема й тих, що мають порушення зорової функції?".

Для забезпечення можливості таких відвідувачів взаємодіяти з експонатами музею дослідники пропонують використовувати різноманітні застосунки та пристрої. Варто виокремити, наприклад, інклюзивний мобільний додаток MusA, який допомагає слабкозорим людям отримати доступ до музеїв та їхніх творів мистецтва; інтерактивний аудіовізуальний досвід "Орегонський проєкт", який використовує проксемічний звук для інтерпретації двовимірних зображень; програму Using of Color-Concept Directed Scent для осіб із вадами зору, аби вони могли ознайомитися з картинами; технологічний інструмент Blind Museum Tourer, що був розроблений для Тактильного музею для сліпих у Греції, Національного археологічного музею та Музею Акрополя та використовувався для фізичного доступу й навігації в їхніх приміщеннях; пристрої для 3D-друку, які дають змогу тактильно ознайомитися з музейними експонатами, зважаючи на можливість неабсолютної ідентичності об'єкта та його моделі [20, с. 269, 277].

60% опитаних працівників музеїв зазначили, що не моніторять статистику відвідувачів віртуальних виставок та інших заходів. У традиційному музеї перебування на стійці реєстрації та спостереження за кількісним і якісним складом відвідувачів може слугувати важливим джерелом інформації щодо заходів із вдосконалення діяльності установи та її подальшого розвитку. Натомість в інтернеті цю інформацію здобути складно [17, с. 284], хоча певне уявлення можна сформулювати через збирання статистичних даних взаємодії користувачів з онлайн-заходами, які проводить музей.

Дослідження аудиторії потрібні для визначення та характеристики різних груп громадськості, що дає змогу зосередити зусилля музеїв на стратегіях, зорієнтованих передусім на користувачів і способи їх залучення, а не на продукт та можливість його презентації. Музейні працівники мають розуміти потреби аудиторії й напруги взаємодії з нею, щоб охопити якнайширше коло відвідувачів і досягти організаційних та стратегічних цілей [10, с. 29—30]. У цьому контексті позитивним є той факт, що на запитання анкети "Чи проводите ви статистику відвідувачів вебсайту Вашого музею?" 60% респондентів відповіли ствердно, однак слід працювати над збільшенням цього показника.

У процесі розвитку музеїв до категорії "смарт" завдяки використанню ІКТ працівники

також вдосконалюють *вебсайти* закладів. Д. Елер визначила чотири еволюційні рівні онлайн-присутності музеїв:

— сайти, вміст яких обмежено розкриттям інституційної інформації фізичного музею;

— сайти, що пропонують онлайн-послуги, які доповнюють особистий досвід, але не обов'язково зумовлюють його;

— типові сайти Web 2.0, в яких музей відкриває кілька каналів діалогу з аудиторією, заохочуючи її брати активну участь у створенні вебсторінок чи реєстру коментарів для публічної виставки; також пропонують доступ до персоналізованих і спільних послуг, виробництва контенту в різних форматах (аудіо та відео);

— феномен апропріації музею презентаційними та онлайн-способами [11, с. 68—82; 17, с. 282].

Облік у музеях потрібний для того, щоб структурувати та групувати пам'ятки відповідно до чітких критеріїв. Державний облік музейних фондів спрямований на ідентифікацію та реєстрацію музейних колекцій, що належать до національної спадщини [18, с. 43]. Логічно, що на запитання "Чи є програмне забезпечення для музейного обліку?" одержано такі відповіді: 76,7% — так, а 23,3% — ні. На запитання "Чи здійснюється облік колекції в електронній формі?" 66,7% респондентів відповіли негативно, а лише 20% респондентів підтвердили, що колекції доступні в онлайн-форматах. 53,3% опитаних працівників вважають, що продукти інформаційно-аналітичної діяльності музеїв є у цифровому форматі, тоді як 46,7% респондентів із цим не погоджується. Щодо того, який відсоток музейної колекції є оцифрованим, 66,7% анкетованих зазначили, що цей показник становить до 10% колекцій, і лише 6,7% респондентів підтвердили наявність колекції в "Європіані" та інших базах даних. Це дає підстави для висновку, що наразі є певні проблеми з оцифровуванням колекцій і створенням баз даних у музеях Тернопільщини, де працюють респонденти, а отже цей напрям роботи слід розвивати активніше.

Широке використання інтернету в повсякденному житті водночас спричиняє проблему перетворення здобутої інформації на знання чи складники компетентностей особистості. Якщо у цьому контексті розглядати виставки в музеях, то варто зауважити, що наявна в них інформація може спонукати індивіда поглибити знання з певної тематики [17, с. 275]. Музеї реалізують освітню функцію, для оптимізації якої працівники здійснюють дослідження та апробують їх результати під час наукових конференцій. За

даними анкетування, 93,3% респондентів мають такий досвід. З-поміж наукових заходів, які організовують у музеях Тернопільщини, лідером є конференції — 60%, лекції — 20%, читання творів — 13%, круглі столи — 7%. Результати опитування працівників музею свідчать, що 73,3% них взяли участь більше ніж у двох наукових конференціях; решта — в одній чи не брали участі взагалі.

Участь у конференціях і публікація результатів досліджень в електронних збірниках також є елементами використання ІКТ у музейній справі, що дає змогу колегам і науковцям обмінюватися досвідом та поширювати власні напрацювання.

Популяризація діяльності музею та розміщення інформації про нього не лише в соціальних мережах і на вебсайті закладу, а й у науково-популярних, наукових, періодичних виданнях і збірниках є важливим складником комунікаційної стратегії та науково-дослідної роботи музейного закладу. Результати опитування свідчать, що однотипного підходу у виборі виду публікацій за останні п'ять років у працівників музею немає: 46,7% осіб публікують інформацію у збірниках матеріалів конференцій, 43,3% — у науково-популярній періодичній пресі, майже 13% — у рекламній корпоративній продукції музею, менш як 10% — винятково в наукових збірниках. Такий показник низької кількості публікацій у фахових виданнях можна пояснити невеликою кількістю наукових працівників музеїв. Зокрема, на запитання анкети "Який відсоток наукових працівників у музеї?" надано такі відповіді: у 53,3% музеїв Тернопільщини працює до 10% наукових працівників, у 40% — до 20%, менш ніж 7% опитаних зазначили, що в їхніх музейних установах такої категорії немає.

Для поширення інформації щодо діяльності музеїв Тернопільщини 70% респондентів вважає за доцільне використовувати рекламу в онлайн-форматі, 26,7% — у медіа, 3,3% — на рекламних бордах. Такі показники корелюють із думкою респондентів про те, що інформаційно-комунікаційні технології є важливими для вдосконалення діяльності музейної установи (96,3%).

Наголошуючи на важливій ролі ІКТ у діяльності музею, респонденти водночас зауважують про певні проблеми з їх впровадженням та використанням. Це підтвердили майже дві третини (73,3%) опитаних; решта (26,7%) не вважає, що процес упровадження ІКТ у роботу музеїв Тернопільщини пов'язаний із труднощами.

До проблем у використанні ІКТ у діяльності музеїв, на яких акцентували респонденти та які

відповідають даним попередніх досліджень у цій сфері, належать:

— недостатнє забезпечення музеїв засобами ІКТ і несправність обладнання (багато установ лише частково укомплектовано цифровими пристроями та застосунками);

— швидке технологічне старіння й значні фінансові витрати (науково-технічний прогрес стимулює швидкий розвиток ІКТ, тому адміністрація музею не встигає чи не може придбати нові ресурси через брак коштів);

— відсутність у працівників навичок застосування ІКТ у музеї, що часто пов'язано з віковими межами чи низьким рівнем цифрової грамотності;

— збільшення робочого навантаження (робота з ІКТ у музеях потребує від працівників додаткових зусиль та часу як для набуття нових компетентностей, так і для їх безпосереднього використання технологій);

— технофобія серед персоналу (працівники музею з різних причин побоюються використовувати ІКТ у повсякденній діяльності) тощо [12, с. 139—141; 14, с. 246].

Висновки. Вивчення досвіду закордонних науковців переконує, що сучасні музейні установи прагнуть відповідати концепції "розумного музею". Цьому сприяє використання в діяльності ІКТ, що охоплюють організаційні й технологічні інновації у сфері управління та взаємодії з відвідувачами. Поширеними засобами ІКТ, які

застосовують у музейній справі, є переносні персоналізовані пристрої, віртуальна та доповнена реальність, мобільні технології, штучний інтелект, світлодіодні чи лазерні проєкційні технології, віртуальні та 3D-тури, гнучкі технологічні виставкові платформи, вебсайти тощо.

Опитування працівників музеїв Тернопільщини дало змогу зробити висновки про стан використання ІКТ у закладах, де вони працюють. Результати засвідчили, що на роботі цих установ суттєво позначилися процеси глобальної цифровізації суспільних сфер України та світу, зростання потреб і запитів сучасних користувачів, поширення онлайн-формату діяльності. Ці чинники спонукали до ширшого використання засобів ІКТ, завдяки чому було реалізовано численні заходи, підвищено ефективність комунікації з аудиторією та якість роботи музейних установ.

Водночас наявні проблеми з упровадженням і використанням ІКТ у роботі музеїв: недостатнє забезпечення технічними засобами, несправність обладнання, швидке технологічне старіння та значні фінансові витрати, брак у працівників навичок застосування новітніх технологій у музеї, збільшення робочого навантаження, технофобія персоналу.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробленні рекомендацій для подолання проблем використання ІКТ у діяльності музеїв Тернопільщини.

Список бібліографічних посилань

1. Боденчук Б. На Тернопільщині створили музей Володислава Федоровича. *Суспільне Тернопіль* : вебсайт. 2022. URL: <https://suspilne.media/ternopil/197267-na-ternopilsini-stvorili-muzej-volodislava-fedorovica/> (дата звернення: 13.06.2024).
2. Зворотний зв'язок. *Бережанський краєзнавчий музей* : вебсайт. URL: <https://bkmuseum.at.ua/index/0-3> (дата звернення: 02.05.2024).
3. Колекції музею. *Тернопільський обласний краєзнавчий музей* : YouTube-канал. URL: https://youtu.be/NSz1R2AIJbc?si=-oagqh_5atBy0YPI (дата звернення: 14.06.2024).
4. Контакти. *Тернопільський обласний краєзнавчий музей* : вебсайт. URL: <https://tokm.com.ua/kontakty> (дата звернення: 01.05.2024).
5. Кременецький краєзнавчий музей. *Фейсбук* : вебсайт. URL: <https://www.facebook.com/kremenetsmuseum> (дата звернення: 02.05.2024).
6. Лебідь Т. Проблеми цифровізації пам'яток та електронного обліку музейних колекцій. *Вісник Книжкової палати*. 2024. № 1. С. 40—46. URL: <http://visnyk.ukrbook.net/article/view/299516> (дата звернення: 12.06.2024). doi: 10.36273/2076-9555.2024.1(330).40-46.
7. Презентація виставки "Хто не жив посеред бурі, той ціни не знає силі...". *Тернопільський обласний краєзнавчий музей* : YouTube-канал. URL: https://www.youtube.com/watch?v=-1QNLS_KLc&t=813s (дата звернення: 15.06.2024).
8. Презентація платівки із записами пісень С. Крушельницької. *Тернопільський обласний краєзнавчий музей* : YouTube-канал. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=PrikS4VP7vY> (дата звернення: 14.06.2024).
9. Тернопільський художній музей. *Музейний портал* : вебсайт. URL: https://museum-portal.com/ua/muzeyi/99_ternopilskiy-hudozhniy-muzeu (дата звернення: 16.06.2024).
10. Barbosa C. C. Innovation in Museums Through the Use of ICTs. Norway, Oslo, 2013. 97 p. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/30891804.pdf> (дата звернення: 08.05.2024).
11. Eler D. Museus na web — mapeamento, potencialidades e tendências : Dissertação (Master in Technology Education). Brazil: Federal Center for Technological Education of MinasGerais, 2008. 138 p. URL: <https://www.slideshare.net/slideshow/eler-2008-mest-cefetmg-bx/1878968> (дата звернення: 12.06.2024).

12. Fred S., Nawe J. Effectiveness of Information and Communication Technologies in Promoting and Disseminating Information to Users at the Museum and House of Culture, Dar es Salaam, Tanzania. *University of Dar Es Salaam Library Journal*. 2017. Vol. 12, No. 1. P. 121—145. URL: <https://journals.udsm.ac.tz/index.php/lj/article/view/1079> (дата звернення: 09.05.2024).
13. Ivan Puluj-3d-model (TNTU Museum, Ternopil). *Sketchfab*. URL: <https://sketchfab.com/3d-models/ivan-puluj-tntu-museum-ternopil-2e42ba33f6df42cd9d1f6d891c10d391> (дата звернення: 12.06.2024).
14. Kimura A. Difficulties in Launching Digitization at Museums: The Case of Lithuanian Municipal Museums. *Museum & Society*. 2022. Vol. 20, No. 2. P. 236—249. URL: <https://journals.le.ac.uk/index.php/mas/article/view/3610> (дата звернення: 02.05.2024).
15. Mohammed S. N., Jamhawi M., Rashid M. Effectiveness of Using Information and Communication Technology in Developing Museum Exhibitions: The Case of the Sharjah Museums. *Journal of Historical Researches*. 2022. № 33. P. 191—212. URL: https://www.researchgate.net/publication/366524140_EFFECTIVENESS_OF_USING_INFORMATION_AND_COMMUNICATION_TECHNOLOGY_IN_DEVELOPING_MUSEUM_EXHIBITIONS_THE_CASE_OF_THE_SHARJAH_MUSEUMS (дата звернення: 10.05.2024).
16. Napoleon E. Information Technology in Museum Practice in 21st Century. *International Journal of Engineering Applied Sciences and Technology*. 2021. Vol. 6. Is. 6. No. 2455—2143. P. 55—71. URL: <https://www.ijeast.com/papers/55-71,Tesma606,IJEAST.pdf> (дата звернення: 10.05.2024).
17. Ovigli D. F. B., Colombo P. D. J. Information and Communication Technologies (ICT) in educational research in science museums in Brazil. *The International Journal of Education and Development using Information and Communication Technology*. 2020. № 16 (2). P. 272—286. URL: https://www.researchgate.net/publication/344025409_Information_and_Communication_Technologies_ICT_in_educational_research_in_science_museums_in_Brazil (дата звернення: 11.06.2024).
18. Peng J. Research on the Transformation of Smart Museums Under the Internet Thinking: A Case Study on the Palace Museum. *Art and Society*. 2022. Vol. 1. No. 1. P. 37—45. URL: <https://www.paradigmexpress.org/as/article/view/121> (дата звернення: 11.06.2024).
19. Pujol-Tost L. Integrating ICT in exhibitions. *Museum Management and Curatorship*. 2011. Vol. 26. No. 1. P. 63—79. URL: https://www.researchgate.net/publication/233170316_Integrating_ICT_in_exhibitions (дата звернення: 10.05.2024).
20. Vasilakou P., Mineiko S., Hasioti T. M., Gavriilidou Z., Drigas A. The accessibility of visually impaired people to museums and art through ICTs. *Technium Social Sciences Journal*. 2022. Vol. 35. P. 263—284. URL: https://www.researchgate.net/publication/363421201_The_accessibility_of_visually_impaired_people_to_museums_and_art_through_ICTs (дата звернення: 06.05.2024).
21. Vicente E., Camarero C., Garrido E. Insights into Innovation in European Museums. *Public Management Review, Taylor & Francis Journals*. 2012. Vol. 14 (5). P. 649—679. URL: <https://ideas.repec.org/a/taf/pubmgr/v14y2012i5p649-679.html> (дата звернення: 09.05.2024).

Tetiana Lebid,

Postgraduate Student

of Department of Information and Socio-Cultural Activity

of West Ukrainian National University

Use of information and communication technologies by museums in Ternopil region

Given the requirements of globalization challenges manifested in the aspect of digital transformation of cultural heritage institutions, the problem of researching their use of information and communication technologies in their activities is relevant. Based on the theoretical research and survey of museum staff, the article substantiates the state of use of information and communication technologies by museums in Ternopil region. It has been researched that these cultural heritage institutions are confidently moving towards compliance with the concept of a smart museum, which is facilitated by the use of ICT in their activities. Common ICT tools in museum affairs are identified as portable personalized devices, virtual and augmented reality, mobile technologies, artificial intelligence, LED or laser projection technologies, virtual and 3D tours, flexible technological exhibition platforms, website, etc. During the survey of museum workers in Ternopil region, the state of ICT use in the institutions where they are employed was clarified. The results of the survey showed that these institutions have a significant impact of digitalization of public spheres in Ukraine in particular and the world in general, as many steps have been taken to improve the efficiency of museums through ICT. The main difficulties of such implementation are explained: insufficient provision of museums with ICT tools and equipment malfunction, rapid technological aging and significant financial costs, lack of skills in the use of ICT in the museum among employees, increased workload, technophobia among staff.

Keywords: *museums of Ternopil region; ICT; ICT tools; "smart museum"; digitalization; social networks; museum websites; virtual services; interactive audio guides;*

References

1. Bodenchuk B. (2022). Na Ternopilshchyni stvoryly muzei Volodyslava Fedorovycha [A museum of Volodyslav Fedorovych was created in Ternopil region]. *Suspilne Ternopil*. Avialable at: <https://suspilne.media/ternopil/197267-na-ternopilsini-stvorili-muzej-volodislava-fedorovica/>.

2. Zvorotnyi zviazok [Feedback]. (n. d.). *Berezhany Local History Museum*. Retrieved May 2, 2024. Available at: <https://bkmuseum.at.ua/index/0-3>.
3. Kolektsii muzeiu [Museum collections]. (n. d.). Ternopil Regional Museum of Local History. *YouTube*. Available at: https://youtu.be/NSz1R2AIJbc?si=-oagqh_5atBy0YPI.
4. Kontakty [Contacts]. (n. d.). *Ternopil Regional Museum of Local History*. Retrieved May 1, 2024. Available at: <https://tokm.com.ua/kontakty>.
5. Kremenets Local History Museum. (n. d.). Home [Facebook page]. *Facebook*. Retrieved May 2, 2024. Available at: <https://www.facebook.com/kremenetsmuseum>.
6. Lebid T. (2024). Problemy tsyfrovizatsii pamiatok ta elektronnoho obliku muzeinykh kolektsii [Problems of digitization of monuments and electronic accounting of museum collections]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 1, pp. 40—46. Available at: <http://visnyk.ukrbook.net/article/view/299516>. doi: 10.36273/2076-9555.2024.1(330).40-46.
7. Ternopil Regional Museum of Local History. (n. d.). *Prezentatsiia vystavky "Khto ne zhyv posered buri, toi tsiny ne znaie syli..."* [Presentation of the exhibition "Who has not lived in the midst of a storm does not know the price of strength..."]. *YouTube*. Available at: https://www.youtube.com/watch?v=-1QNLs-_KLC&t=813s.
8. Ternopil Regional Museum of Local History. (n. d.). *Prezentatsiia plativky iz zapysamy pisen S. Krushelnytskoi* [Presentation of the record with recordings of S. Krushelnytska's songs]. *YouTube*. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=PrikS4VP7vY>.
9. Museum Portal. (n. d.). *Ternopil'skyi khudozhnii muzei* [Ternopil Art Museum]. Retrieved June 16, 2024. Available at: https://museum-portal.com/ua/muzeji/99_ternopil'skiy-khudozhniy-muzej.
10. Barbosa C. C. (2013). *Innovation in Museums Through the Use of ICTs*. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/30891804.pdf>.
11. Eler D. (2008). *Museus na web — mapeamento, potencialidades e tendências* [Museums on the web — mapping, potentialities and trends] [Master's dissertation, Federal Center for Technological Education of Minas Gerais]. Available at: <https://www.slideshare.net/slideshow/eler-2008-mest-cefetmg-bx/1878968>.
12. Fred S., & Nawe J. (2017). Effectiveness of Information and Communication Technologies in Promoting and Disseminating Information to Users at the Museum and House of Culture, Dar es Salaam, Tanzania. *University of Dar Es Salaam Library Journal*, 12 (1), pp. 121—145. Available at: <https://journals.udsm.ac.tz/index.php/lj/article/view/1079>.
13. Ivan Puluj-3d-model (TNTU Museum, Ternopil). (n. d.). *Sketchfab*. Retrieved June 12, 2024. Available at: <https://sketchfab.com/3d-models/ivan-puluj-tntu-museum-ternopil-2e42ba33f6df42cd9d1f6d891c10d391>.
14. Kimura A. (2022). Difficulties in Launching Digitization at Museums: The Case of Lithuanian Municipal Museums. *Museum & Society*, 20 (2), pp. 236—249. Available at: <https://journals.le.ac.uk/index.php/mas/article/view/3610>.
15. Mohammed S. N., Jamhawi M., & Rashid M. (2022). Effectiveness of Using Information and Communication Technology in Developing Museum Exhibitions: The Case of the Sharjah Museums. *Journal of Historical Researches*, 33, pp. 191—212. Available at: https://www.researchgate.net/publication/366524140_EFFECTIVENESS_OF_USING_INFORMATION_AND_COMMUNICATION_TECHNOLOGY_IN_DEVELOPING_MUSEUM_EXHIBITIONS_THE_CASE_OF_THE_SHARJAH_MUSEUMS.
16. Napoleon E. (2021). Information Technology in Museum Practice in 21st Century. *International Journal of Engineering Applied Sciences and Technology*, 6 (6), pp. 55—71. Available at: <https://www.ijeast.com/papers/55-71,Tesma606,IJEAST.pdf>.
17. Ovigli D. F. B., & Colombo P. D. J. (2020). Information and Communication Technologies (ICT) in educational research in science museums in Brazil. *The International Journal of Education and Development using Information and Communication Technology*, 16 (2), pp. 272—286. Available at: https://www.researchgate.net/publication/344025409_Information_and_Communication_Technologies_ICT_in_educational_research_in_science_museums_in_Brazil.
18. Peng J. (2022). Research on the Transformation of Smart Museums Under the Internet Thinking: A Case Study on the Palace Museum. *Art and Society*, 1 (1), pp. 37—45. Available at: <https://www.paradigmppress.org/as/article/view/121>.
19. Pujol-Tost L. (2011). Integrating ICT in exhibitions. *Museum Management and Curatorship*, 26 (1), pp. 63—79. Available at: https://www.researchgate.net/publication/233170316_Integrating_ICT_in_exhibitions.
20. Vasilakou P., Mineiko S., Hasioti T. M., Gavriilidou Z., & Drigas A. (2022). The accessibility of visually impaired people to museums and art through ICTs. *Technium Social Sciences Journal*, 35, pp. 263—284. Available at: https://www.researchgate.net/publication/363421201_The_accessibility_of_visually_impaired_people_to_museums_and_art_through_ICTs.
21. Vicente E., Camarero C., & Garrido E. (2012). Insights into Innovation in European Museums. *Public Management Review*, 14 (5), pp. 649—679. Available at: <https://ideas.repec.org/a/taf/pubmgr/v14y2012i5p649-679.html>.

Надійшла до редакції 8 серпня 2024 року

УДК 027.08(477)"364"(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2024.9(338).18-24

Людмила Дем'яненко,

кандидатка філологічних наук,

старша наукова співробітниця

інформаційно-аналітичного відділу Фонду Президентів України

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,

e-mail: demjanenko@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5160-2736>

Українські бібліотеки в умовах російської агресії: актуальні проблеми та перспективи розвитку

У статті проаналізовано особливості діяльності та адаптації українських бібліотечних установ в умовах російської агресії. Розглянуто специфіку роботи вітчизняних бібліотек і важливі завдання бібліотечнознавства. Зауважено, що бібліотека посідає важливе місце у структурі наукових комунікацій, оскільки є ланцюгом, що забезпечує передавання й трансформацію інформації у процесі науково-інформаційної діяльності. Досліджено сучасні реалії роботи працівників бібліотек України, які демонструють високий рівень знань і комунікації, спроможні швидко реагувати на події, професійну мобільність, готуватися до змін, а також здатні у складних умовах сьогодення ефективно здійснювати фіксацію, систематизацію й збереження інформації.

Наголошено, що українські бібліотеки є частиною національної інформаційної системи, адже забезпечують доступ до знань та інформації для всіх громадян, беруть участь у політичному, економічному, соціальному й культурному розвитку регіонів, підтримують етнічну, культурну, мовну й релігійну різноманітність, культурне самовизначення та самобутність.

Виділено характерну ознаку бібліотечної діяльності, зокрема динаміку, пов'язану зі змінами інформаційних ресурсів і технологій. Увагу зосереджено на особливостях використання електронних ресурсів в організації роботи бібліотек в умовах воєнного часу. Акцентовано на вагомому значенні збереження культурної спадщини, що потребує глобальної підтримки діяльності бібліотек на рівні державної влади зокрема та світових спільнот загалом. Зауважено, що у цьому контексті важливим є питання бібліотечної солідарності: проведення акцій підтримки, популяризація вітчизняних бібліотечних установ, специфіка поповнення фондів чи виставкової діяльності в контексті війни, упровадження корисного практичного досвіду світових бібліотек тощо.

Ключові слова: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського; українські бібліотеки; бібліотечно-інформаційне обслуговування; інформаційний простір; комунікативні центри; електронні інформаційні ресурси; БФ "Бібліотечна країна"; книгодрукування; бібліотечний консорціум

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної війни з РФ діяльність бібліотек зазнає значних змін. Бібліотечні установи, їх керівництво та працівники були змушені відповідним чином реагувати та адаптувати діяльність до нових реалій. Основними викликами стали: інформаційна діяльність бібліотечних установ та їх структурних підрозділів, спрямована на протидію інформаційній агресії; на збереження книжкових фондів, культурних цінностей та національного духовного надбання.

Аналіз досліджень і публікацій. У сучасному науковому просторі зростає кількість праць, пов'язаних із діяльністю українських бібліотек в умовах російської агресії. Чимало досліджень присвячено проблемам адаптації роботи вітчизняних бібліотечних установ до нових реалій і визначенню пріоритетів їх розвитку (А. Потіха [8]; С. Сердюк, С. Герасимова [10]); ролі

електронних інформаційних ресурсів у суспільних трансформаціях (В. Горовий [1; 3]); виявам солідарності з Україною світових бібліотек (С. Спіріна [11]); реалізації міжнародних проєктів з оцифрування української культурної спадщини як засобу її збереження (Н. Стрішенець [12]); розвитку книговидання й підтримці читання (О. Коваль [5; 6]); українській культурній дипломатії під час війни (М. Кушнарьова [7]); функціонуванню українських видавництв і бібліотек під час збройної агресії РФ (Х. Семерин [9]). У працях таких дослідників, як П. Горлач [2], Л. Дем'яненко [4], М. Закіров та ін. об'єктом досліджень у різних аспектах є розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу, посилення захисту культурних цінностей через воєнні дії РФ тощо.

Мета статі — дослідити особливості діяльності українських бібліотечних установ та їх адаптації в умовах російської агресії.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Основне завдання бібліотек України — зберігання та надання доступу до різних видів документів, книжкових пам'яток (рукописні книги, стародруки, рідкісні та цінні видання) як культурних цінностей країни — стає надскладним у час війни. Кожен історичний період розвитку держави позначається на пріоритетах діяльності бібліотек як важливих соціально-комунікаційних інституцій, адже трансформаційні процеси, що відбуваються в сучасній Україні, охоплюють всі сфери суспільного життя. Особливого значення набуває і реформування політичної системи, оскільки від якості роботи владних інститутів значною мірою залежить ефективність суспільних перетворень.

Важливу роль у сучасному інформаційному суспільстві відіграють електронні ресурси, що надають можливість дистанційного доступу до знань. Як зазначили С. Сердюк та С. Герасимова у статті на "Бібліотеки України під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів", "у цей складний для науки час бібліотеки продовжують виконувати наукові дослідження в Україні, сприяють формальній і неформальній освіті, самоосвіті та саморозвитку. У цьому напрямі національні та обласні універсальні наукові бібліотеки підтримують науковців, студентів, аспірантів. Так, наприклад, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУ ім. В. І. Вернадського) та Одеська національна наукова бібліотека (ОННБ) опублікували на сайтах корисну інформацію на допомогу вченим, зокрема про те, які наукові організації світу надають українським науковцям фінансову та грантову підтримку. Бібліотеки також інформують учених про можливість віддаленого доступу до баз даних наукової інформації, а також відкривають вільний доступ до нових інформаційних ресурсів, за допомогою яких учені зможуть продовжувати свою наукову роботу та плідно співпрацювати зі світовою науковою спільнотою. <...> Варто зазначити, що у складних умовах війни та невизначеності вкрай важливо для наукової та культурної спільноти підтримувати професійні та творчі зв'язки, мати нагоду для зустрічі, обміну ідеями, думками та досвідом. Саме бібліотеки є простором зустрічей, територією співтворення та порозуміння. Тут читачі вчаться бути толерантними, поважати та підтримувати одне одного. Тут народжуються ідеї, пишуться проекти, проходять палкі дискусії та відзначаються успіхи. Усвідомлюючи важливість таких культурних комунікацій, фахівці бібліотек створюють умови для зустрічей з письменниками, консолідують творчих

людей, сприяючи таким чином, розвитку літератури та культури" [10, с. 10].

Отже, під час війни бібліотеки прагнуть адаптуватися до складних реалій, розширити сферу діяльності завдяки використанню новітніх технологій, налагодженню дистанційної комунікації, формуванню нових напрямів роботи, про що свідчать практичні результати. Нині бібліотеки стають комунікативними центрами не лише у великих містах, які мають більше можливостей, а й у районних громадах. Долаючи серйозні виклики й загрози воєнного часу, бібліотеки залишаються осередками інтелектуальної свободи та громадянської активності, провідниками національних ідей та європейських цінностей, просторами просвітництва й толерантності, культури, науки й освіти, точкою опори та зростання соціального й людського капіталу.

Надання послуг сучасними бібліотеками ґрунтується не тільки на використанні фонду конкретної установи. Вдосконалені форми роботи передбачають принципово нові можливості доступу до інформації незалежно від часу й місцезнаходження як документа, так і користувача. Слід враховувати, що нинішній користувач бібліотеки — це людина медіасвіту, споживач таких інформаційних комунікацій, як інтернет-ресурси, під впливом яких, безсумнівно, перебуває. Медіа настільки інтегровані у щоденний життєвий простір, що більшість користувачів їх не помічають, а тому не здатні критично оцінювати й надавати сумніву інформацію, яку читають чи сприймають через візуальні образи й звуки. Нові інформаційні ресурси й технології, новий тип мислення, навички медіаграмотності, нові вимоги до використання інформації — усі ці чинники зумовлюють потребу посилення просвітницької, експертної, консультативної й інтегративної функцій бібліотеки [4, с. 191].

З одного боку, бібліотека пропонує доступ до інформаційних ресурсів, у тому числі розміщених в інтернет-мережі, що належать іншим суб'єктам інформаційного простору, з іншого — самостійно створює електронні інформаційні ресурси: бази даних, колекції оцифрованих документів, вебсайти та вебпортали. Умовно кажучи, сучасна бібліотека стає центром, який збирає, зберігає, систематизує та розподіляє численні інформаційні потоки, життєво необхідні в надскладний воєнний час.

Діяльність бібліотечних установ, як у мирний, так і у воєнний час, безпосередньо залежить від підтримки влади, адміністративних структур, вітчизняних і світових громадських організацій. Лише за таких умов бібліотеки успішно розвива-

тимуться, модернізуючи напрями роботи з огляду на мінливі потреби сучасних користувачів.

На критичній ситуації з бібліотечними фондами в Україні наголосила директорка Українського інституту книги О. Коваль, презентуючи Стратегію розвитку читання на період до 2032 року під час міжнародної конференції "Читання задля демократії": "В Україні зараз налічується 12 тисяч публічних бібліотек, але наразі складно сказати, скільки з них є справді активними. Близько 500 бібліотек були або повністю зруйновані, або пошкоджені під час війни. Якщо ж говорити про поповнення бібліотечних фондів, то тут ситуація теж дуже негативна. У цілому в бібліотеках зараз зберігається 160 млн примірників книжок. Але 52% з них — це книжки, видані до 1991 року. Загалом поповнення українськими книжками бібліотек в рік складає 0,3%. <...> Ця урядова Стратегія передбачає дуже великі та водночас вкрай необхідні плани та заходи" [6].

Для успішної діяльності бібліотек в умовах воєнного стану важливою є чітка робота видавничого сектору, від якої залежить наповнення фондів книжковою продукцією. Зокрема, Х. Семерин, експертка Українського інституту книги (від 2020) й Українського культурного фонду (2021—2022) зазначає: "...під час війни з'являються нові рішення. Найгостріший виклик для видавництва і читачів — різке й суттєве подорожчання книжок, які ще будуть дорожчати. Отже, аудіо- й електронні книжки ставатимуть популярніші, а друковані книги матимуть статус артефактів. Наприклад, із лютого по червень Yakaboo продали 52 тисячі електронних примірників. У березні Yakaboo спільно з 50 українськими видавництвами відкрили безкоштовний доступ до електронних та аудіокнижок. Як зазначив тодішній гендиректор Іван Богдан, ініціатива привабила близько 600 тисяч користувачів. У пікові години мобільним застосунком Yakaboo одночасно користувалися майже сто тисяч людей. 15 березня стартувала загальноукраїнська акція "Книжки без кордонів". За пів року українські видавці безплатно передали вимушено переселеним дітям майже мільйон книжок. Примірники поїхали в Литву, Польщу, Об'єднане Королівство та ін. Український інститут книги очолив проєкт "Допомога біженцям-жертвам російської агресії в Україні". У його межах вийшла низка книжок, оригінал-макети яких видавці передали безкоштовно" [9].

Під час війни зріс запит іноземних видавців на співпрацю з українськими видавництвами, українську тематику й видання наших авторів. У перші місяці війни іноземні видавці купили

права на 25 українських видань. Найбільший інтерес викликають теми війни, Чорнобильської катастрофи та української історії. З'явився спільний проєкт МФ "Книжковий Арсенал" і програми ЄС "Дім Європи" "Література на експорт", покликаний стимулювати переклади українських книжок за кордоном та посилити компетенції українських видавців у продажу прав. Знищення друкарень у Харкові спонукало видавців шукати друкарні за кордоном, зокрема Yakaboo Publishing, Ist Publishing, "Ранок", "Родовід", "Видавництво 21". Восени книги восьми видавництв ("А-БА-БА-ГА-ЛІА-МА-ГА", "АртЕк", "Веселка", "Видавництво Старого Лева" "Картуш", "Либідь", "Мистецтво", "Фоліо") з'явилися на німецькому ринку. У жовтні на 74-му Франкфуртському книжковому ярмарку була проведена спеціальна українська програма, до якої відібрали дев'ять українських видавництв [9].

Сполучені Штати Америки ухвалили рішення щодо надання фінансування українським друкарням, пов'язане насамперед із ракетним ударом по найбільшому поліграфічному комплексу країни "Фактор-Друк". Посол України у США О. Маркарова відреагувала на таке рішення та назвала його "надзвичайно своєчасним і дуже цінним для народу України... Це ще одна інвестиція в наше майбутнє, в нашу боротьбу за справедливість і людяність. Як і така необхідна підтримка в галузі оборони та озброєнь, це ще одна ознака міцної стратегічної дружби між нашими країнами" [13].

Варта уваги діяльність благодійного фонду "Бібліотечна країна", заснованого в червні 2015 р. Його метою є надання допомоги та сприяння законним інтересам бібліотек України. У пресрелізі Фонду, який є однією зі сторін меморандуму про співпрацю між Одеською обласною універсальною науковою бібліотекою імені М. Грушевського та Центральною бібліотекою Ліверпуля, зазначено, що "побратимство бібліотек України та Великої Британії є безпрецедентною подією в бібліотечній спільноті обох країн. Цей факт засвідчить підтримку України в складні часи, сприятиме розвитку бібліотечної справи та приверне увагу до важливості підтримки книгодрукування" [2].

Слід зазначити, що заяви щодо підтримки України почали з'являтися на мережевих ресурсах світових бібліотек уже в перші дні розгортання повномасштабного конфлікту з РФ. Зокрема, на сайті Бібліотеки та Архіву Канади розміщено допис бібліотекаря та архівіста, заступника міністра спадщини Канади Л. Вейр "Statement by the Librarian and Archivist of Canada on the situation in Ukraine" ("Заява бібліотекаря та архівіста Канади щодо ситуації в Україні") [14].

Автор, заявляючи про солідарність з Україною та її народом, висловлює стурбованість серйозною загрозою, яку становлять воєнні дії для багатой літературної та культурної спадщини нашої країни (library-archives.canada.ca).

Редактор відділу комунікацій Бібліотеки Конгресу США Н. Такер, який веде блог установи і пише для її журналу LCM, у своїй статті назвав російське вторгнення "останньою насильницькою подією тривалої й бурхливої історії" України. Автор також інформує про добірку ресурсів, що присвячені нашій країні та репрезентовані у Бібліотеці Конгресу США (blogs.loc.gov) [11].

У Стратегії розвитку читання на 2021—2025 рр. Міністерство культури та інформаційної політики України визначило читання як життєву стратегію українців, а його популяризацію — як стратегічну мету нашої держави. Це завдання потребує комплексної роботи з усіма учасниками книжкового ринку й підтримки видавництва, книгарень і бібліотек. Українська асоціація видавців і книгорозповсюджувачів закликала уряд внести книжкову галузь у перелік галузей критичної інфраструктури, що дало б змогу видавцям брати кредити в банках, які раніше в таких проханнях відмовляли через неліквідність авторських прав і віртуальних активів як кредитної застави.

Фахівці зауважують про користь для розвитку книжкової галузі програм на кшталт довоєнної "єПідтримки". Важливо також законодавчо врегулювати підтримку книгарень і випуск важливих некон'юнктурних видань. Видавці також закликають до запровадження податкових пільг для видавництва.

Ще один важливий напрям — гарантовані державні закупівлі для бібліотек, що дасть змогу трансформувати їх у сучасні культурні простори й центри культурного життя, цікаві громадам. Зважена державна політика й підтримка книжкової галузі допоможе розвивати ринок і культуру читання в суспільстві [9].

Україна, на відміну від західних країн, має суттєву потенційну перевагу у використанні інформаційних ресурсів глобального інформаційного простору, адже в ній залишилася потужна бібліотечна система державного підпорядкування, що охоплювала всі категорії населення та у якій працювали переважно професійні бібліотечні працівники. Цей потенціал може бути продуктивно використаний і тепер за умови модернізації відповідно до сучасних вимог. До традиційних функцій бібліотечної діяльності сьогодні додається роль модератора між користувачем і глобальним світом інформації [3, с. 13]. Створен-

ня бібліотечних консорціумів дає змогу вирішувати питання комплексного використання бібліотечних фондів для обслуговування широкого кола користувачів. Нині бібліотеки мають спрямувати діяльність на те, щоб допомогти користувачам орієнтуватися в стрімко зростаючих масивах мережевої інформації. Розвиток міжнародної інформаційної співпраці збільшує роль бібліотек у моніторингу світових інформаційних ресурсів, формуванні попиту та підготовці інформаційних продуктів для реалізації за кордоном [3, с. 13].

Попри широке використання новітніх інформаційних технологій у роботі бібліотек у воєнний час, є низка чинників, які роблять процес обслуговування, зокрема органів державної влади та управління, надзвичайно трудомістким. До таких чинників насамперед належить специфіка інформаційних запитів цієї категорії користувачів, що характеризується широтою тематичного обсягу, частотою зміни потреб і виникнення нових. Зростання обсягу публікацій, збільшення вартості книг і періодичних видань на тлі недостатнього фінансування бібліотек, тривалі строки одержання першоджерел створюють умови, за яких у бібліотеці не вистачає ресурсів для забезпечення інформаційних потреб користувачів. Динамізм попиту унеможливорює використання у процесі обслуговування лише власних фондів і довідково-пошукового апарату, що не відповідають сучасним запитам аудиторії [4].

Зростання кількості довідок, виконаних у пріоритетному режимі, свідчить про велику потребу в інформації органів державної влади та управління. Сучасні ІКТ дають змогу у процесі інформаційного обслуговування як спиратися на власні ресурси, так і співпрацювати під час виконання запитів з бібліотеками всіх типів.

Варто зауважити, що бібліотеки академічних інститутів накопичили значні обсяги профільної та суміжної літератури, а отже вкрай важливо, щоб, попри труднощі воєнного часу, нові надходження до їхніх фондів не зменшувалися. Прагнення до максимально можливого наповнення фондів — закон бібліотечного життя, однак були і є особливі пріоритети для кожної бібліотеки та для кожного часу. Нині домінує інформація з питань безпеки й оборони. Сучасна війна — війна технологій (фізико-технічних, хімічних, біологічних, соціальних, гуманітарних, інформаційних), тому увагу бібліотек сконцентровано на формуванні масивів технологічної інформації й доведенні її до користувачів. Слід зосередитися на формуванні тематичних баз даних, які узагальнюють вітчизняний і закордонний відбудовний досвід. Що

швидше бібліотеки акумулюють якісні матеріали з питань відбудови, то ефективнішим буде інформаційний супровід процесів відновлення. Націленість на інформаційне забезпечення перемоги й відбудови країни зумовлює потребу пришвидшеного збору, синтезу й передавання відповідної інформації. Це завдання потребує проведення цифровізації бібліотечно-інформаційних процесів. Ідеал бібліотеки — багатий науково-інформаційний ресурс, поєднаний з якісним сервісом [5].

Одним із важливих завдань є оцифрування бібліотечних фондів відповідно до міжнародних і національних стандартів, яке забезпечує точне й автентичне їх відтворення в електронній формі. Це не лише спрощує доступ до ресурсів тисячам користувачів, а й дає змогу зберегти видання в електронній формі для майбутніх поколінь.

Міжнародні проекти з оцифрування української культурної спадщини набувають особливої ваги й через те, що в умовах цілеспрямованого знищення українських культурних інституцій агресором, з'являється можливість її довгострокового збереження в іншому місці. Під час виконання спільних міжнародних проектів е-копія, окрім української, також передається і закордонній установі. Ці заходи надають можливість не лише поповнювати фонди світових бібліотек цінними історико-культурними матеріалами з України, надавати до них доступ закордонним читачам, а й забезпечити їх збереження [12].

Наприклад, при Британській бібліотеці діє програма "Архіви в безпеці", котру фінансує приватний фонд "Аркадія", заснований істориком Л. Раусинг та її чоловіком професором П. Болдуїном. Фонд ініціює проекти й надає гранти у всьому світі, насамперед у тих регіонах, де матеріалам, що мають значну історико-культурну цінність, загрожує небезпека, а ресурси щодо їх консервації чи реставрації обмежені.

Спільно з українськими установами в межах цієї програми реалізовано кілька проектів з оцифрування бібліотечних, архівних і музейних матеріалів. Серед них — джерела з Шевченкіани (твори Т. Шевченка та література про нього XIX — початку XX ст.; видання, зокрема й періодичні, тієї доби), "Записки Наукового товариства імені Шевченка" й пов'язані з ним архівні матеріали тощо [12].

Отже, наразі одним з основних завдань є цифровізація діяльності бібліотек і суттєве збільшення обсягів поповнення фондів українських бібліотек. Крім цього, необхідно також відновлювати та реставрувати постраждалі від війни бібліотечні установи. Щоб відповідати сучасним запитам користувачів, громад і держави, бібліотеки мають здійснити "квантовий стрибок", а політики — взяти лідерство та запропонувати їм нову проактивну роль просторів для розвитку та навчання впродовж життя, реалізації місцевих ініціатив, інформаційних і соціальних центрів.

Висновки. Відкрита російська збройна агресія внесла значні корективи в діяльність українських бібліотек: частина з них не працює через руйнацію будівель, ведення бойових дій, частина не надає послуги, оскільки персонал перебуває у відпустках без збереження зарплатні. Труднощі, які випали на долю книгозбірень, їх завдання та перспективи розвитку є надзвичайно складним викликом для реалізації в реаліях сьогодення. М. Кушнарєва влучно зазначила: "Сьогодні ступінь інтересу світової, а найперше європейської громадською сі до України є високим. Цей інтерес, виходячи із зазначеного, не є продуктом діяльності української культурної дипломатії, як можна було б припустити, — це опосередкований результат національного спротиву агресивним діям значно переважаючих сил ворога. Особливості культурного та соціального життя доби постмодернізму змушують визнати, що існує висока ймовірність того, що цей інтерес може бути скороминущим, тому здебільшого саме від України залежить чи вийде перетворити його на стійкий. Українська держава повинна використати цей уже наявний інтерес як відправну точку для презентації власних культурних здобутків та створення привабливого образу України на міжнародній арені. Саме це може сприяти певним довготривалим змінам у світовій громадській думці на користь України, що, за умов демократичного політичного устрою переважної більшості країн, може забезпечити нашій країні довготривалу потужну підтримку. Якщо ж Україна змарнує цей шанс і не використає його, втрати, яких може зазнати наша держава, будуть не тільки символічними, а й цілком реальними" [7, с. 47].

Список бібліографічних посилань

1. Бібліотеки у формуванні інформаційного ресурсу стратегічних комунікацій українського суспільства : монографія / В. Горовий, С. Горова, М. Закіров та ін. ; наук. ред. В. Горовий, НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2021. 252 с.
2. Горлач П. Король Король Чарльз III відзначить побратимство бібліотек Ліверпуля та Одеси. *Суспільне культи ура*. URL: <https://suspilne.media/455217-carlz-iii-vidznacit-pobratimstvo-bibliotek-liverpula-ta-odesi>.

3. Горовий В. Електронні інформаційні ресурси в суспільних трансформаціях. *Наукові праці Національної бібліотечки України імені В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 67. С. 9—17. doi: <https://doi.org/10.15407/np.67.009>.
4. Дем'яненко Л. Інститут президентства та бібліотечна справа: особливості функціонування та взаємодії. *Наукові праці Національної бібліотечки України імені В. І. Вернадського*. 2022. Вип. 65. С. 184—194. doi: <https://doi.org/10.15407/np.65.184>.
5. Коваль Т. Напрями та пріоритети стратегічного розвитку наукового бібліотечно-інформаційного комплексу. *Бібліотечка. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації*: матеріали міжнар. наук. конф. (м. Київ, 6—8 жовтня 2020 р.). Київ, 2020. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/6274>.
6. Коваль О. Для розвитку книговидання і підтримки читання Україні потрібно щороку €100 мільйонів. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3714234-dla-rozvitku-knigovidanna-i-pidtrimki-citanna-ukraini-potribno-soroku-100-miljoniv-koval-.html>.
7. Кушнарьова М. Українська культурна дипломатія під час війни: досвід, проблеми, перспективи. *Наукові праці Національної бібліотечки України імені В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 67. С. 35—53. doi: [10.15407/np.67.035](https://doi.org/10.15407/np.67.035).
8. Потіха А. Діяльність бібліотек України в умовах російської воєнної агресії. *Наукові праці Національної бібліотечки України імені В. І. Вернадського*. 2022. Вип. 64. С. 55—73. doi: [10.15407/np.64.055](https://doi.org/10.15407/np.64.055).
9. Семерин Х. Видавництва й бібліотеки України під час війни: втрати, виклики, дерусифікація. *Фонд "Демократичні ініціативи" ім. Ілька Кучеріва*. URL: <https://dif.org.ua/article/vidavnitstva-y-biblioteki-ukraini-pid-chas-viyni-vtrati-vikliki-derusifikatsiya>.
10. Сердюк С., Герасимова С. Бібліотеки України під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2022. № 3 (29). С. 9—14. URL: http://odnb.odessa.ua/img/novini_2016/645/serdyuk.pdf
11. Спіріна С. Прояви солідарності з Україною світових бібліотек. *Наукові праці Національної бібліотечки України імені В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 67. С. 162—173. doi: <https://doi.org/10.15407/np.67.162>.
12. Стрішенець Н. В. Міжнародні проєкти з оцифрування української культурної спадщини як засіб її збереження: приклад британської бібліотеки. *Королєнківські читання 2022 "Бібліотечки, архіви, музеї в умовах війни"*. URL: https://padlet.com/nmr_hdnb/padlet-qhajtlbqybka/wish/2353659148.
13. США виділили 8 млн доларів на друк українських підручників. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/world/udar-po-drukarni-u-harkovi-ssha-vidilili-koshti-na-ukrajinski-pidruchniki-novini-harkova-12676560.html>.
14. Library and Archives Canada. *Government of Canada*. URL: <https://library-archives.canada.ca>

Lydmyla Demianenko,
PhD of Philology Sciences,
Senior Researcher,

*information and Analytical Department, Fund of Presidents
of Ukraine, Vernadsky National Library of Ukraine*

Ukrainian libraries in the conditions of russian aggression: current problems and development prospects

The article analyzes the peculiarities of the activity of Ukrainian library institutions and their adaptation in the conditions of Russian aggression. The specifics of the activities of domestic libraries and the important tasks of librarianship, which are relevant at the moment, are considered, because the library occupies an important place in the structure of scientific communications, because it is a chain that ensures the transfer and transformation of information in the process of scientific and informational activities. The modern realities of staff members of the libraries of Ukraine, who showed a high level of knowledge, an extremely high level of communication, a quick response to events, professional mobility and the ability to change, as well as recording, systematization, and preservation of information highlighting important events, were studied.

They once again confirmed that Ukrainian libraries are part of the national information system, they provide access to knowledge and information for all citizens, participate in the political, economic, social and cultural development of their territories, support ethnic, cultural, linguistic and religious diversity, cultural self-determination and identity.

A characteristic feature of library activity is singled out, namely, its dynamics associated with changes in information resources and technologies. Attention is drawn to the preservation of cultural heritage, the peculiarities of the use of electronic resources for the organization of work in wartime conditions, and attention is also emphasized to the fact that global support of libraries is needed both at the level of state power and at the level of world communities, as a whole. Therefore, a very important part of this information flow is the issue of library solidarity: various support and popularization actions, the specifics of fund replenishment or exhibition activities in the context of war and other practices implemented by world libraries and not only.

Keywords: *V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine; Ukrainian libraries; library and information services; information space; communication centers; electronic information resources; BF "Library Country"; book printing, library consortium*

References

1. Horovyi V., Horova S., Zakirov M. et al. (2021). *Biblioteki u formuvanni informatsiinoho resursu stratehichnykh komunikatsii ukrainskoho suspilstva*. Kyiv: NBUV.
2. Gorlach P. (2023). Korol Charlz III vidznachit pobratimstvo bibliotek Liverpulya ta Odesi. *Suspilne kultura*. Available at: <https://suspilne.media/455217-carlz-iii-vidznacit-pobratimstvo-bibliotek-liverpula-ta-odesi/>.
3. Horovyi V. (2023). Elektronni informacijni resursi v suspilnih. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 67, pp. 9—17. doi: <https://doi.org/10.15407/np.67.009>.
4. Dem'yanenko L. (2022). Institut prezidentstva ta biblioteczna sprava: osoblivosti funkcionuvannya ta vzayemodiyi. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 65, pp. 184—194. doi: <https://doi.org/10.15407/np.65.184>.
5. Koval T. (2020). Napryami ta prioriteti strategichnogo rozvitku naukovogo bibliotечно-informacijnogo kompleksu. *Biblioteka. Nauka. Komunikaciya: Rozvitok bibliotечно-informacijnogo potencialu v umovah cifrovizaciyi : materialy mizhnar. nauk. konf.* Available at: <http://www.nbu.gov.ua/node/6274>.
6. Koval O. (2023). *Dlya rozvitku knigovidannya i pidtrimki chitannya Ukraini potribno shoroku €100 milioniv*. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3714234-dla-rozvitku-knigovidanna-i-pidtrimki-citanna-ukraini-potribno-soroku-100-miljoniv-koval-.html>.
7. Kushnarova M. (2023). Ukrayinska kulturna diplomatiya pid chas vijni: dosvid, problemi, perspektivi. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 67, pp. 35—53. .
8. Potiha A. (2022). Diyalnist bibliotek Ukraini v umovah rosijskoyi voyennoyi agresiyi. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 64, pp. 55—73. .
9. Semerin H. (2022). Vidavnictva j biblioteki Ukraini pid chas vijni: vtrati, vikliki, derusifikaciya. *Fond "Demokratichni iniciativi" im. Ilka Kucheriva*. Available at: <https://dif.org.ua/article/vidavnistva-y-biblioteki-ukraini-pid-chas-vijni-vtrati-vikliki-derusifikatsiya>
10. Serdyuk S. & Gerasimova S. (2022). Biblioteki Ukraini pid chas vijni: adaptaciya do novih realij ta viznachennya prioritativ. *Bibliotecznyj forum: istoriya, teoriya i praktika*, 3 (29), pp. 9—14. Available at: http://odnb.odessa.ua/img/novini_2016/645/serdyuk.pdf.
11. Spirina S. (2023). Proyavi solidarnosti z Ukrainoyu svitovih. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 67, pp. 162—173. doi: <https://doi.org/10.15407/np.67.162>.
12. Strishenec N. V. (2022). Mizhnarodni proyekt z ocifrovuvannya ukrayinskoyi kulturnoyi spadshini yak zasib yiyi zberezheniya: priklad britanskoyi biblioteki. *Korolenkivski chitannya 2022 "Biblioteki, arhivi, muzeyi v umovah vijni"*. Available at: https://padlet.com/nmr_hdnb/padlet-qhajt1bqybka/wish/2353659148.
13. Spolucheni Shtaty Ameriky vydilyly 8 mln dolariv na druk ukrainskykh pidruchnykiv. (2024). *UNIAN*. Available at: <https://www.unian.ua/world/udar-po-drukarni-u-harkovi-ssha-vidilili-koshti-na-ukrajinski-pidruchniki-novini-harkova-12676560.html>.
14. Library and Archives Canada. (n. d.). *Government of Canada*. Available at: <https://library-archives.canada.ca>.

Надійшла до редакції 7 вересня 2024 року

УДК 023.5.088.6:004.762](477)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2024.9(338).24-34

Ярослав Мартиненко,

аспірант Харківської державної академії культури,
спеціальність "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа",

e-mail: asp_martynenko_yaroslav@xdak.ukr.education

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2923-7757>

Підготовка фахівців бібліотечно-інформаційної сфери України до впровадження хмарних технологій

Статтю присвячено проблемі підготовки фахівців бібліотечно-інформаційної сфери до роботи в умовах її цифрової трансформації. Зазначено, що суттєві зміни бібліотечно-інформаційної діяльності потребують від бібліотечних працівників виконання нових професійних завдань і набуття нових компетентностей, пов'язаних із трансформацією сервісної функції бібліотеки, зумовленою застосуванням сучасних інформаційних технологій, зокрема хмарних обчислень.

Узагальнено компетентності, необхідні фахівцям бібліотечно-інформаційної сфери для успішної роботи у хмарних середовищах, серед яких: знання сутності бібліотечно-інформаційної діяльності; розуміння роботи хмарних технологій і здатність їх ефективно використовувати; вміння здійснювати продуктивну комунікацію щодо надання бібліотечних послуг із використанням хмарних технологій; здатність визначати й аналізувати

потреби користувачів бібліотеки та оптимальні можливості їх забезпечення завдяки наданню бібліотечних послуг із використанням хмарних технологій; цифрова грамотність та цифрові компетентності.

Акцентовано на важливості формування у фахівців бібліотечно-інформаційної сфери цифрових компетентностей, проаналізовано документи, у яких їх визначено з конкретизацією щодо роботи бібліотекарів.

Розглянуто чинні освітньо-професійні програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" щодо забезпечення підготовки фахівців бібліотечно-інформаційної сфери до професійної діяльності в контексті впровадження хмарних технологій. Наголошено на потребі врахування вимог до рівня цифрової грамотності майбутніх бібліотечних працівників під час оновлення стандартів вищої освіти та кваліфікаційних характеристик працівників бібліотечно-інформаційної сфери.

Ключові слова: бібліотечно-інформаційна сфера; хмарні технології; цифрові компетентності; цифрова модернізація; фахівці бібліотечно-інформаційної сфери

Постановка проблеми. Цифрова трансформація багатьох сфер життя й діяльності людини передбачає модернізацію соціальних інститутів сучасного суспільства, серед яких важливе місце посідають бібліотеки, що є центрами наукової та соціокультурної інформації, мають суттєвий вплив на формування світоглядних позицій особистості, забезпечують швидкий і зручний доступ до різних джерел інформації, особливу увагу приділяють пошуку та збереженню інформації з метою її ефективного доведення до користувачів. Відбувається активний процес цифровізації бібліотечно-інформаційної діяльності, що передбачає впровадження сучасних інформаційних технологій в усі сфери функціонування бібліотек. Серед цих технологій дедалі більшої популярності набувають хмарні обчислення, які відповідають сучасним запитам користувачів щодо доступу до інформації, забезпечують цифрову трансформацію діяльності бібліотек згідно з вимогами соціуму. Модернізація бібліотечно-інформаційної сфери потребує формування відповідних цифрових компетентностей бібліотекарів для успішного впровадження інформаційних технологій, як-от хмарні обчислення, актуалізації проблеми цифровізації професійної підготовки фахівців бібліотечно-інформаційної сфери, зокрема щодо впровадження хмарних технологій, що зумовлює **актуальність** порушеного питання в сучасному науковому дискурсі.

Першочергові завдання та пріоритетні дії щодо ефективного розвитку бібліотечної справи містить ухвалена Кабінетом Міністрів України Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року "Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України" [25], у якій серед проблем, що суттєво гальмують процеси трансформації й інтенсивного розвитку бібліотечної справи, визначено й "невідповідність кадрового забезпечення бібліотек, а саме: старіння кадрів, недостатня кількість кваліфікованого персоналу для реалізації сучасних

напрямів діяльності бібліотек; відставання професійної базової освіти бібліотечних працівників від сучасних вимог суспільства, загального рівня розвитку інформаційних технологій та потреб бібліотек" [25]. Серед стратегічних напрямів розвитку бібліотечної справи вказано "забезпечення професійного розвитку персоналу бібліотек, оновлення системи бібліотечно-інформаційної освіти та підвищення кваліфікації", а також окреслено заходи, спрямовані на досягнення відповідної мети, зокрема й "забезпечення підготовки конкурентоспроможних фахівців для високотехнологічного та інноваційного розвитку бібліотек через співпрацю органів державної влади, громадських об'єднань, бізнесу, поєднання освіти з наукою та практикою" [25].

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми модернізації змісту освіти фахівців бібліотечно-інформаційної сфери, оновлення концепцій розвитку вищої бібліотечної освіти є актуальними та привертають увагу дослідників упродовж останніх десятиліть. Зокрема, ще в 1990-ті рр. їх порушували В. Загуменна, В. Ільганаєва, Н. Кушнаренко, М. Сенченко, А. Чачко, В. Шейко та ін. [11—13; 31; 32].

В умовах сьогодення науковці Н. Бачинська, А. Гуменчук, І. Давидова, Н. Коржик, О. Мар'їна, О. Матвієнко, Т. Новальська, О. Сербін, А. Соляник, С. Хрущ, М. Цивін, Т. Ярошенко та ін. також приділяють значну увагу питанням професійної підготовки фахівців бібліотечно-інформаційної сфери. У дослідженнях порушено такі проблеми: традиції та інновації в системі підготовки фахівців, запровадження нових освітніх програм у межах спеціальності, формування професійних компетентностей здобувачів [1—3]; аспекти цифрової підготовки здобувачів, формування їхньої цифрової компетентності, цифрове кураторство як інноваційний напрям професійної діяльності працівників бібліотечно-інформаційної сфери, цифровізація вищої бібліотечної освіти [5—8; 15; 16; 27; 33]; наступність здобуття біб-

ліотечно-інформаційної освіти [17]; компетентності бібліотечних фахівців та їх роль у формуванні медіапростору [30]; особливості підготовки бібліотечних фахівців у різних країнах світу [6]; сучасні тренди модернізації вищої бібліотечно-інформаційної освіти [14; 28].

Упровадження хмарних технологій у діяльність сучасних бібліотек науковці пов'язують із формуванням цифрових компетентностей бібліотечних працівників, які є важливим складником професійної підготовки фахівців різних галузей. Щодо працівників бібліотечно-інформаційної сфери цифрові компетентності набувають особливої актуальності, оскільки ці фахівці працюють безпосередньо з інформацією. А. Гуменчук зазначає, що, "зважаючи на закордонний досвід, українські заклади вищої освіти, що готують фахівців за спеціальністю 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа", мають радикально оновити зміст освітніх компонентів, котрі передбачають надання студентам цифрових знань, умінь і навичок" [5, с. 25]. Науковець пропонує реалізувати це завдання через введення до навчального контенту спеціальності таких освітніх компонентів: "Цифрові технології і сервіси", "Цифрові медіа та комунікації", "Цифрові бібліотеки та архіви", "Big Data та метадані", "Цифрова архітектура", "Цифрове кураторство", "Цифрова екологія", "Кібербезпека" [5, с. 26].

На думку О. Матвієнко та М. Цивіна, "сучасна ситуація характеризується пропозиціями новітніх освітніх програм у межах "бібліотечної" спеціальності, що семантично орієнтують не на бібліотечну професію, а на широке застосування ІТ-технологій в інших сферах діяльності" [15, с. 25]. Як стверджують науковці, впровадження ІТ-дисциплін у навчальні плани підготовки майбутніх бібліотекарів на практиці часто є безсистемним й формальним, відповідно потребує науково і методично обґрунтованого рівня та глибини викладання цих дисциплін здобувачам вищої освіти гуманітарної спеціальності [15, с. 28].

А. Пелешин, В. Добровольська, О. Трач, О. Тимовчак-Максимець вважають, що в бібліотечній діяльності актуальними є такі сегменти інформаційних технологій: інформаційна та цифрова культура в бібліотечній галузі; інтернет-маркетинг у бібліотеці; адаптація бібліотечної галузі до цифрової культури (оцифрування, сканування, мікрофільмування); хмарні технології; бази даних (автоматизація бібліотек, зведені бази даних) [21, с. 17;]. На думку авторів, для набуття цифрової компетентності варто ввести такі освітні компоненти до навчальних планів: "Офісні комп'ютерні

мережі", "Адміністрування комп'ютерних мереж", "Хмарні технології" тощо [21, с. 19]. Схожу тематику порушують О. Пелешин, К. Молодецька, А. Соляник, Р. Кравець, які зосереджують увагу на моделюванні комплексу автоматизації маркетингової діяльності компанії в інтернет-спільнотах [36].

Н. Бачинська зазначає, що має йтися про сучасну модель фахівця за спеціальністю 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа", диференційовану за освітньо-професійними програмами (ОПП) інформаційно-управлінського, інформаційно-комунікативного та соціально-освітнього спрямування в контексті цифрових трансформацій бібліотеки [1, с. 14].

О. Сербін та Т. Ярошенко також зауважують про актуальність упровадження нових дисциплін у програму підготовки майбутніх бібліотекарів, наголошуючи на потребі їх зорієнтованості на формування знань і вмінь використання електронних ресурсів, створення електронних бібліотек, зокрема й через хмарні технології, дистантного обслуговування користувачів, сучасних комунікацій, технологій Веб 2.0 [27]. Автори дослідили нові професійні компетентності бібліотекарів у галузі цифрового кураторства та запропонували таке визначення: "Цифрове кураторство (data curation) у широкому розумінні означає підтримку та управління на всіх етапах життєвого циклу цифрових даних (від їх створення, відбору, збереження, зберігання, забезпечення довготривалого та надійного доступу та організації багаторазового використання), а також набуття цифровою інформацією доданої цінності для поточних та майбутніх використань" [33, с. 63].

На думку А. Соляник, "європейський вектор модернізації освітньої галузі спрямовує вітчизняні виші на реалізацію таких принципів вищої інформаційної освіти: міждисциплінарність змісту навчальних планів і програм; широкий профіль спеціалізацій підготовки фахівців; гуманізація освіти проти надмірної технологізації; фундаменталізація інваріантної частини навчальних планів і гнучкість їхньої варіативної складової" [28, с. 24].

Н. Коржик стверджує, що "освоєння і постійне вдосконалення бібліотечними фахівцями знань з інформаційно-комп'ютерних та інтернет-технологій допоможе набутти навичок для забезпечення таких вимог сучасних кадрових порталів: вміти працювати віддалено; удосконалювати знання з основ ІТ-технологій; вміти управляти потужними цифровими архівами; володіти комп'ютерною та мережевою грамотністю" [14, с. 13].

Отже, дослідження особливостей підготовки фахівців бібліотечно-інформаційної сфери до впровадження хмарних технологій у діяльність бібліотек є актуальним та своєчасним.

Мета статті — дослідити особливості підготовки фахівців бібліотечно-інформаційної сфери до впровадження хмарних технологій у діяльність сучасних бібліотек України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суттєві зміни змісту бібліотечно-інформаційної роботи зумовлені активізацією процесів цифровізації суспільства, стрімким поширенням в усіх сферах діяльності людини новітніх інформаційних технологій, як-от інтернет речей, штучний інтелект, хмарні обчислення тощо. Ці процеси потребують від бібліотечних працівників виконання нових фахових завдань, опанування нових компетентностей, що є важливими у професійній діяльності та пов'язаними з трансформацією сервісної функції бібліотек, зумовленою застосуванням цифрових технологій.

У Національному стандарті України "Інформація та документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять" (ДСТУ 7448:2013) [10] бібліотекаря визначено як фахівця, який виконує комплекс операцій, пов'язаних із комплектуванням, формуванням та веденням бібліотечних фондів, обслуговуванням користувачів бібліотеки, вивченням і забезпеченням їхніх інформаційних потреб [10].

У "Довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 81 "Культура та мистецтво" [9] визначено позиції фахівців, які працюють у бібліотеках. Серед компетентностей, необхідних для професійної діяльності, немає пов'язаних із цифровими трансформаціями бібліотечно-інформаційної сфери. Лише стосовно посади генерального директора національної бібліотеки, директора державної, наукової, обласної бібліотеки зазначено, що керівник повинен знати "передові вітчизняні та зарубіжні бібліотечні та інформаційні технології" [9]. Це пояснюється тим, що відповідний документ датований 2000 р., отже кваліфікаційні характеристики фахівців бібліотечно-інформаційної сфери є застарілими щодо сучасного стану бібліотечної діяльності. Оскільки бібліотечно-інформаційна сфера зазнала суттєвих трансформацій під впливом розвитку цифрового суспільства, потребують змін і кваліфікаційні характеристики працівників бібліотечно-інформаційної сфери, що наразі й відбувається.

Зростання ролі новітніх технологій, зокрема хмарних обчислень, у забезпеченні діяльності

сучасних бібліотек зумовлює посилення уваги до проблеми професійної підготовки фахівців бібліотечно-інформаційної сфери. Закордонні дослідники в розвідках щодо питання впровадження хмарних технологій у бібліотеках також зосереджують увагу на проблемі готовності бібліотечних працівників до реалізації цього процесу. Зокрема, М. Юварадж визначає такі вимоги до бібліотекарів, які працюють з хмарними обчисленнями: уміння знаходити оптимальні рішення з найменшими витратами щодо забезпечення якісного обслуговування користувачів та забезпечення їхніх потреб; спроможність підтримувати власний віртуальний профіль, вести блог у соціальних мережах для взаємодії з користувачами, надання довідкових послуг і навчання їх правил використання хмарної інфраструктури; здатність використовувати свої здібності стратегічного планування й ухвалення рішень на різних етапах розроблення хмарної бібліотеки; спроможність керувати всіма аспектами послуг хмарної бібліотеки незалежно від позиції в бібліотеці; наявність навичок усунення несправностей; достатні знання щодо приладів та програм, які використовуються у хмарі [35, с. 103].

М. Датт окреслює роль працівників бібліотеки та зміну їхніх функцій в умовах упровадження хмарних технологій: відстежування інформації щодо користувачів, надання їм доступу до ресурсів бібліотеки; налагодження взаємодії з партнерськими організаціями (бібліотеками) щодо спільного використання ресурсів; комунікація з видавцями та дистриб'юторами електронних видань; оновлення технологічних навичок; проведення програм навчання для користувачів бібліотеки; надання можливості міжбібліотечного абонементу; відстежування обліку використання хмарних ресурсів; розроблення цифрових колекцій; ведення обліку ресурсів для надання послуг довідкової служби; взаємодія з хмарними ресурсами та постачальниками хмарних послуг; підтримка власного віртуального профілю, створення та ведення блогів, профілів у соціальних мережах, використання цієї платформи для надання довідкових послуг, навчання користувачів правил використання хмарних ресурсів; здійснення стратегічного планування й ухвалення рішень на різних етапах розроблення хмарної бібліотеки [34].

На підставі проведеного аналізу наукових досліджень узагальнено компетентності, необхідні для успішної роботи фахівця бібліотечно-інформаційної сфери у хмарних середовищах: знання сутності бібліотечно-інформаційної діяльності та розуміння того, як продуктивно ви-

користувати в ній хмарні обчислення; розуміння роботи хмарних технологій і здатність ефективно їх використовувати; вміння здійснювати продуктивну комунікацію з користувачами бібліотеки, надавачами хмарних послуг, колегами щодо надання бібліотечних послуг із використанням хмарних технологій; спроможність визначати й аналізувати потреби користувачів бібліотеки та оптимальні можливості їх забезпечення шляхом надання бібліотечних послуг із використанням хмарних технологій; цифрова грамотність та цифрові компетентності.

Отже, для успішного впровадження хмарних технологій у діяльність сучасних бібліотек України потрібно забезпечити формування цифрових компетентностей у фахівців бібліотечно-інформаційної сфери.

І. Давидова та О. Мар'їна визначили такі основні цифрові компетентності бібліотечних фахівців і здобувачів спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа": здатність працювати з цифровою інформацією; здійснювати комунікацію в цифровому середовищі; створювати контент та керувати ним; запроваджувати заходи інформаційної безпеки; розв'язувати проблеми цифрової модернізації [8, с. 101—102]. Ці компетентності відповідають характеристикам, які визначають науковці щодо роботи бібліотекарів у хмарних середовищах.

Концептуальні засади формування цифрових компетентностей сформульовано в Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердженому плані заходів з її реалізації [24]. Відповідно до Концепції поняття цифрової компетентності визначено як динамічна комбінація "знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, інших особистих якостей у сфері інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність із використанням таких технологій" [24].

Відповідно до плану заходів з реалізації Концепції, 2021 р. Міністерство цифрової трансформації України розробило "Опис рамки цифрової компетентності для громадян України" [18]. В її основу покладено європейську концептуальну еталонну модель цифрових компетентностей для громадян DigComp 2.1: The Digital Competence Framework for Citizen та рекомендації у сфері цифрових компетентностей від європейських та міжнародних інституцій, адаптованих до національних, культурних, економічних та освітніх особливостей України [18, с. 2]. Зазначено, що

Рамку можна використовувати для "внесення доповнень та змін у професійні стандарти та посадові вимоги", "створення професійних більш деталізованих рамок цифрових компетентностей для основних професійних груп різних галузей економіки, сільського господарства, державних службовців, освітян, медичних працівників, підприємців тощо" [18, с. 20]. Міністерство цифрової трансформації зауважує, що Рамка може бути стандартом і довідником із визначення цифрових компетентностей. Отже, цей документ слід враховувати при внесенні змін до професійних та освітніх стандартів щодо формування відповідних компетентностей здобувачів спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа". Оскільки відповідно до ухваленого Кабінетом Міністрів України 30 серпня 2024 р. нового Переліку галузей знань і спеціальностей, наближеного до Міжнародної стандартної класифікації освіти (МСКО) [23], а також відповідно до ухваленого у травні 2024 р. закону про індивідуальні освітні траєкторії [22] заплановано перегляд стандартів вищої освіти у 2025 р. Важливо, щоб висловлені в Рамці рекомендації щодо цифрових компетентностей були враховані в оновлених стандартах вищої освіти відповідних спеціальностей, зокрема й спеціальності В13 "Бібліотечна, інформаційна та архівна справа" галузі знань В "Культура, мистецтво та гуманітарні науки", у яку буде трансформовано спеціальність 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" [23].

При оновленні стандартів вищої освіти важливо також враховувати "Проект рамки цифрової компетентності бібліотечного працівника" [26] та Цифрограми для бібліотекарів, представлені Міністерством цифрової трансформації у співпраці із Програмою розвитку ООН (UNDP) в Україні у межах "Проекту підтримки Дія" за фінансування Швеції, а також з Українською бібліотечною асоціацією у 2024 р. на сайті "Дія. Цифрова освіта". У проекті документа йдеться про те, що завдяки впровадженню цифрових технологій бібліотеки здатні запропонувати користувачам нові форми обслуговування: онлайн-каталоги, цифрові книжки, бази даних, а бібліотекарі, які мають цифрові навички та високий рівень цифрової компетентності, можуть ефективніше надавати допомогу користувачам і навіть розробляти інноваційні послуги та впроваджувати їх, мають можливість краще керувати онлайн-ресурсами, активно впроваджувати інноваційні ідеї та розробки, сприяти модернізації бібліотечних послуг.

У проекті наголошено, що "відсутність єдиного стандарту і вимог до цифрової компетент-

ності з інформаційної, бібліотечної та архівної справи унеможливило створення ефективної системи підготовки та підвищення кваліфікації з питань цифровізації на різних рівнях освіти, для різних типів бібліотек та інформаційних центрів (хабів цифрової освіти)" [26, с. 8]. Отже, для бібліотекарів надзвичайно актуальним є набуття навичок і знань у галузі цифрових технологій, що сприятиме особистісному розвитку та формуванню професійних ресурсів бібліотечно-інформаційної сфери в умовах стрімкої цифровізації, а також дасть змогу оновити стандарти вищої освіти спеціальності, актуалізувати завдання підвищення кваліфікації фахівців бібліотечно-інформаційної сфери відповідно до вимог суспільства та змін українського законодавства.

Дослідження сучасного стану підготовки фахівців за спеціальністю 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" засвідчило, що останніми роками зростає її популярність. Освітньо-професійні програми за цією спеціальністю впроваджено у багатьох закладах вищої освіти, які не мають досвіду підготовки фахівців бібліотечно-інформаційної сфери, а отже не завжди спрямовані на підготовку фахівців саме для роботи в бібліотеках. Аналіз запропонованих у 2024 р. ОПП за спеціальністю 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" засвідчив, що понад 40 ЗВО здійснюють таку підготовку за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти та більш як 30 — за другим (магістерським) рівнем вищої освіти. Більшість освітньо-професійних програм зосереджено на підготовці фахівців для документно-інформаційної діяльності; чимало з них зосереджують увагу на забезпеченні підготовки фахівців до цифрових трансформацій інформаційної діяльності; є ОПП, що мають назви, аналогічні назві спеціальності "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" [4].

Усі освітньо-професійні програми спеціальності враховують відповідний стандарт вищої освіти. Стандартом вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня зі спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" [29] передбачено формування у здобувачів спеціальних (фахових, предметних) компетентностей, пов'язаних із цифровою грамотністю бібліотечних працівників, найактуальнішими з яких щодо впровадження хмарних технологій є: ФК3. Здатність використовувати сучасні прикладні комп'ютерні технології, програмне забезпечення, мережеві та мобільні технології для розв'язання професійних завдань; ФК7. Здатність упроваджувати інноваційні технології виробництва інформацій-

них продуктів і послуг, підвищувати якість інформаційного обслуговування користувачів інформаційних, бібліотечних та архівних установ; ФК10. Здатність адмініструвати соціальні мережі, електронні бібліотеки та архіви; ФК11. Здатність використовувати автоматизовані інформаційно-пошукові системи, організувати електронні бібліотеки та архіви [29]. Відповідно й серед результатів навчання Стандарт передбачає такі, що спрямовані на готовність працювати з новітніми інформаційними технологіями, зокрема: РН 1. Знати і розуміти наукові засади організації, модернізації та впровадження новітніх технологій в інформаційній, бібліотечній та архівній діяльності; РН4. Застосовувати у професійній діяльності технології інформаційного менеджменту, створення й підтримки функціонування електронних бібліотек та архівів, методологію вивчення й забезпечення культурних та інформаційних потреб користувачів; РН 9. Оцінювати можливості застосування новітніх інформаційних, комп'ютерних та комунікаційних технологій для вдосконалення практик виробництва інформаційних продуктів і послуг; РН 12. Застосовувати сучасні методики й технології автоматизованого опрацювання інформації, формування та використання електронних інформаційних ресурсів і сервісів [29].

Усі ОПП, запропоновані ЗВО за спеціальністю 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа", враховують передбачені Стандартом вищої освіти фахові (спеціальні, професійні) компетентності та програмні результати навчання. На нашу думку, найцікавішими щодо забезпечення формування професійних ресурсів бібліотечно-інформаційної сфери щодо впровадження хмарних технологій є ОПП першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Харківської державної академії культури та Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Зокрема, в Харківській державній академії культури за цією спеціальністю запроваджено освітню програму першого (бакалаврського) рівня вищої освіти "Управління цифровою інформацією", яка орієнтується на "забезпечення кваліфікованого володіння теоретичними, організаційно-методичними, техніко-технологічними та аналітичними засадами інформаційної, бібліотечної та архівної діяльності через розуміння технічних, соціокультурних та економічних проблем, пов'язаних з управлінням цифровою інформацією в часі в цифровізованому суспільстві" [20, с. 5].

Фахові компетентності ОПП загалом відповідають визначеним Стандартом. Водночас до ОПП додано й фахові компетентності, які від-

сутні у Стандарті та спрямовані на формування цифрової компетентності здобувачів: ФК 16. Здатність опанувати та використовувати інноваційні технології оцифрування, вебдизайну, веб-аналітики, контент-менеджменту, цифрового маркетингу, SEO-оптимізації у процесах створення, наповнення, забезпечення ефективного функціонування, curaції, просування та збереження веб-сайтів, цифрових проєктів і колекцій, електронних бібліотек, цифрових архівів, електронних каталогів, мобільних застосунків та ін.; ФК17. Здатність дотримуватися стандартів медійної і цифрової грамотності та вимог інформаційної безпеки, реалізовувати можливості їх виконання у процесах управління цифровою інформацією; ФК18. Здатність розуміти сутність і взаємозв'язки процесів управління інформацією, управління знаннями та характеру діяльності з управління цифровою інформацією в умовах змін і невизначеності, викликаних цифровими трансформаціями; ФК19. Здатність використовувати методи та прийоми формування, організації й управління матеріально-технічними, інформаційними, фінансовими та кадровими ресурсами інформаційно-аналітичної служби або підрозділу бібліотеки [20, с. 8].

Важливо, що серед програмних результатів навчання (ПРН) у цій освітній програмі, крім визначених Стандартом, передбачені безпосередньо спрямовані на підготовку фахівця бібліотечної сфери для роботи з цифровою інформацією та активного використання інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема й хмарних, у подальшій професійній діяльності: ПРН 20. Володіти знаннями з теорії та практики управління цифровою інформацією та управління знаннями [20, с. 10].

Формування відповідних компетентностей і досягнення програмних результатів навчання передбачено завдяки введенню до навчального плану таких обов'язкових компонентів: "Інформаційні технології", "Оцифрування фондів ДІС", "Цифрове кураторство", "Автоматизовані інформаційно-бібліотечні системи", "Мультимедійні технології в документно-інформаційних системах", "Організація та технологія створення електронних ресурсів", "Бібліотечно-інформаційний сервіс", "Бібліотечно-інформаційне виробництво", "Проектування електронних бібліотек та баз даних" тощо [20, с. 12].

Отже, здобуття освіти за такою ОПП дасть змогу її випускникам бути конкурентоспроможними на ринку праці, а також забезпечить необхідні для цифрової модернізації бібліотек

умови, зокрема здійснення підготовки фахівців бібліотечно-інформаційної сфери до впровадження хмарних технологій.

ОПП "Диджитальні медіа", запропонована Дніпровським національним університетом імені Олеся Гончара за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти за спеціальністю 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" [19] зацікавлено на створенні мультимедійного інформаційного продукту, поширенні інформаційного контенту з використанням цифрових та актуальних онлайн-технологій, цифрових інформаційних систем, баз даних та архівів. ОПП цікава тим, що містить серед спеціальних компетентностей, окрім передбачених відповідним Стандартом, також визначені безпосередньо закладом вищої освіти: ФК16. Здатність створювати мультимедійний інформаційний продукт; ФК18. Здатність використовувати технології Веб 2.0 та вебдизайну; ФК19. Здатність використовувати програмні продукти та офісні програмні пакети сучасних цифрових технологічних платформ; ФК20. Здатність працювати з хмарними цифровими технологіями [19, с. 8].

Щодо програмних результатів навчання, ця ОПП теж має певну специфіку, оскільки, крім передбачених відповідним Стандартом вищої освіти, містить такі: ПРН20. Застосовувати навички та практичні рекомендації у процесі створення мультимедійного інформаційного продукту для сучасних медіа; ПРН22. Використовувати у власній практичній діяльності технології Веб 2.0, програмні продукти та офісні програмні пакети сучасних цифрових технологічних платформ, хмарні технології для створення, збереження та опрацювання інформації [19, с. 9].

Для реалізації визначених програмних результатів навчання та спеціальних компетентностей навчальним планом передбачено такі обов'язкові освітні компоненти: "Цифрові технології в освіті, науці та мистецтві", "Адміністрування сайту: SEO-оптимізація та UX-досвід", "Диджитал-технології в інформаційній діяльності", "Практичні аспекти створення мультимедійного інформаційного продукту", "Адміністрування електронних бібліотек та баз даних", "Аналітика цифрових даних — новітні технології інформаційних досліджень, моніторингу, пошуку та розвідки", "Веб 2.0 технології та блогінг", "Основи вебдизайну та хмарних технологій" [19, с. 11].

Висновки. Стрімке впровадження новітніх інформаційних технологій зумовило актуалізацію питань щодо модернізації професійної підготовки фахівців бібліотечно-інформаційної сфери, що пе-

редбачає формування відповідних вимогам часу цифрових компетентностей. Сучасна бібліотека не може функціонувати без цифрових технологій, складником яких є хмарні обчислення. Їх продуктивному впровадженню в діяльність українських бібліотек сприятиме набуття фахівцями бібліотечно-інформаційної сфери цифрових компетентностей, що є обов'язковою умовою формування сучасного професіонала в будь-якій галузі, а в роботі з інформацією особливо актуалізується.

Проаналізовані ОПП першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" спрямовані на формування цифрових компетентностей майбутніх фахівців бібліотечно-інформаційної сфери та враховують потребу підготовки цих фахівців до роботи в контексті впровадження хмарних технологій у діяльність бібліотек України.

Формування професійних ресурсів бібліотечно-інформаційної сфери з урахуванням її цифровізації та впровадження сучасних інформаційних технологій, зокрема хмарних обчислень, є важливою умовою успішної реалізації основної функції сучасної бібліотеки — забезпечення інформаційних запитів користувачів. Важливим чинником ефективності цього процесу є врахування потреби формування цифрових компетентностей зазначених фахівців в оновлених стандартах вищої освіти за спеціальністю В13 "Бібліотечна, інформаційна та архівна справа", у яку трансформується спеціальність 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" відповідно до нового Переліку галузей і спеціальностей, ухваленого 30 серпня 2024 р. [23], а також в оновлених кваліфікаційних характеристиках працівників бібліотечно-інформаційної сфери.

Список бібліографічних посилань

1. Бачинська Н. Професійні ресурси бібліотечно-інформаційної діяльності: трансформації в освіті та різноманітність функціонування у цифровому середовищі. *Вісник Книжкової палати*. 2022. № 8. С. 13—19.
2. Бачинська Н. Формування професійних компетентностей здобувачів спеціальності 029 ІБАС у процесі проходження практики. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2023. Вип. 12. С. 82—95.
3. Бачинська Н. А. Запровадження освітньо-професійних програм спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа": традиції та інновації. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 4. С. 95—101.
4. Вступ. Освіта. UA. URL: <https://vstup.osvita.ua/> (дата звернення 08.09.2024).
5. Гуменчук А. Система цифрових компетентностей Бібліотекаря 4.0. *Вісник Книжкової палати*. 2020. № 2. С. 23—28.
6. Гуменчук А. В. Вища бібліотечно-інформаційна освіта: еволюційні трансформації та закономірності розвитку : монографія. Київ: Ліра-К, 2024. 284 с.
7. Давидова І., Мар'їна О. Сучасний стан цифрової модернізації бібліотек України. *Young Scientist*. 2018. № 11. С. 1001—1005.
8. Давидова І., Мар'їна О. Розвиток цифрових компетентностей студентів бібліотечних спеціальностей. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2020. Вип. 6. С. 97—104.
9. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 81 "Культура і мистецтво", затверджений Наказом Міністерства культури і мистецтв України від 14 квітня 2000 р. № 168. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS3690> (дата звернення: 08.09.2024).
10. ДСТУ 7448: 2013. Інформація та документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність: терміни та визначення. [Чинний від 2013—11—29]. Вид. офіц. Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. 45 с. (Інформація та документація).
11. Загуменна В. В. Концептуальна модель підготовки сучасного бібліотечно-інформаційного фахівця. *Вісник Книжкової палати*. 2001. № 2. С. 20—21.
12. Загуменна В., Сенченко М. Концепція підготовки спеціалістів зі спеціальності 7.020.102 Бібліотекознавство і бібліографія. *Вісник Книжкової палати*. 1999. № 4. С. 17—18.
13. Ільганаєва В. О. Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку. Київ : Ред. журналу "Бібліотечний вісник", 1996. 253 с.
14. Коржик Н. Професійні компетенції бібліотекаря XXI століття. *Вісник Книжкової палати*. 2017. № 6. С. 12—15.
15. Матвієнко О., Цивін М. "ІТ-бібліотекаря" : пошук шляхів інноваційності, трудової мобільності чи зміна ціннісних орієнтирів професії? *Вісник Книжкової палати*. 2020. № 3. С. 25—29.
16. Матвієнко О., Цивін М. Цифрове кураторство як соціально-освітня діяльність бібліотечного фахівця. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2022. Вип. 19. С. 151—164.

17. Новальська Т. В. Наступність здобуття вищої бібліотечно-інформаційної та архівної освіти в умовах реформування. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2017. № 1. С. 4—10.
18. Опис рамки цифрової компетентності для громадян України. DigCompUA for Citizens 2.1, 2021. 56 с. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/mintsifra-oprilyudnyue-ramku-tsifrovoi-kompetentnosti-dlya-gromadyan/%D0%9E%D0%A0%20%D0%A6%D0%9A.pdf (дата звернення: 08.09.2024).
19. Освітньо-професійна програма "Диджитальні медіа" першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа галузі знань 02 Культура і мистецтво. Дніпро : Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 2023. 17 с. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/osvitni_programy/2024/b_029_2023_2024_opp_DM.pdf (дата звернення: 08.09.2024).
20. Освітньо-професійна програма "Управління цифровою інформацією" першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа галузі знань 02 Культура і мистецтво. Харків : Харківська державна академія культури, 2024. 18 с. URL: https://ic.ac.kharkov.ua/public_inf/op/2024/029_b_uci.pdf (дата звернення: 08.09.2024).
21. Пелещин А. М., Добровольська В. В., Ткач О. Р., Тимовчак-Максимець О. Ю. Особливості інформаційних технологій в бібліотечній справі. *Бібліотекознавство. Документознавство Інформологія*. 2018. № 4. С. 14—21.
22. Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку індивідуальних освітніх траєкторій та вдосконалення освітнього процесу : Закон України від 23.04.2024 № 3642-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3642-20#Text> (дата звернення: 08.09.2024).
23. Про внесення змін до переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.08.2024 № 1021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-pereliku-haluzei-znan-i-spetsialnostei-za-iyakym-a1021> (дата звернення: 08.09.2024).
24. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 167-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 08.09.2024).
25. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року "Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України" : Розпорядження кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 219-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80#Text> (дата звернення: 08.09.2024).
26. Проект рамки цифрової компетентності бібліотечного працівника: Digital competence framework for librarians, 2024. 29 с. URL: https://osvita.diiia.gov.ua/uploads/1/9777-ramka_dla_bibliotekariv.pdf (дата звернення: 08.09.2024).
27. Сербін О., Ярошенко Т. Аспекти реформування та вдосконалення сучасної бібліотечної освіти. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 2. С. 12—15.
28. Соляник А. Сучасні тренди модернізації вищої бібліотечно-інформаційної освіти України. *Вісник Книжкової палати*. 2017. № 1. С. 22—26.
29. Стандарт вищої освіти України. Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти. Галузь знань 02 Культура і мистецтво. Спеціальність 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа. Міністерство освіти і науки України. Київ, 2018. 17 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/029-Infom.bibliot.ta.arkh.spr-bakalavr.28.07.pdf> (дата звернення: 08.09.2024).
30. Хрущ С. С. Компетентності бібліотечного фахівця як чинник формування інноваційного медіапростору. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № 4. С. 156—164.
31. Чачко А. С. Концепція кафедри бібліотекознавства: основні положення та коментар. *Вісник Книжкової палати*. 1999. № 4. С. 21—23.
32. Шейко В., Кушнарєнко Н. Підготовка нової генерації бібліотечних фахівців: стан та перспективи. *Вісник Книжкової палати*. 1999. № 4. С. 19—21.
33. Ярошенко Т. О., Сербін О. О. Цифрове кураторство: виклики та можливості для бібліотечно-інформаційної освіти. *Вісник ХДАК*. № 63. 2023. С. 56—71.
34. Dutt M. Cloud Computing And Its Application In Libraries. *International Journal of Librarianship and Administration*. 2015. Vol. 6. № 1. P. 19—31.
35. Yuvaraj M. Cloud Computing in Libraries: Concepts, Tools and Practical Approaches. Berlin : De Gruyter, Saur, 2020 (Current Topics in Library and Information Practice). 252 p.
36. Modelling the complex of automation of company marketing activity in online communities / Oksana Peleshchyshyn, Kateryna Molodetska, Alla Solianyuk, Ruslan Kravets. *Proceeding of the International Workshop on Conflict Management in Global Information Networks (CMiGIN 2019) co-located with 1 st International Conference on Cyber Hugiene and Conflict Management in Global Information Networks (CyberConf 2019)*. Lviv, 2019. P. 301—310.

Yaroslav Martynenko,

Graduate Student of Kharkiv State Academy of Culture,
specialty "Information, library and archival affairs"

Training of library and information science specialists of Ukraine for cloud technologies implementation

The article is devoted to the problem of training library and information sphere specialists of Ukraine for work under conditions of digital transformation. It is noted that significant changes in library and information activities require library staff to undertake new professional tasks and acquire new competencies related to the transformation of the library's service function, conditioned by the application of the latest information technologies, particularly cloud computing.

The competencies required for library and information science specialists to successfully work in such cloud environments as: knowledge of the essence of library and information activities; understanding of the way cloud technologies operate and the ability to use them effectively; ability to engage in productive communication regarding the provision of library services using cloud technologies; ability to identify and analyze the needs of library users and the optimal ways to satisfy them through the provision of library services using cloud technologies; digital literacy and digital competencies, are summarized.

Attention is drawn to the importance of forming digital competencies among library and information science specialists, and documents outlining these competencies specifically for librarians have been analyzed.

The current educational and professional programs for the first (bachelor's) level of higher education for specialty 029 "Information, Library, and Archival Studies" have been examined regarding their provision for training library and information science specialists for professional activities in the context of implementing cloud technologies. The emphasis is placed on the necessity of considering the requirements for the level of digital literacy of future library workers during the updating of higher education standards and qualification characteristics for library and information science employees.

Keywords: library and information sphere; cloud technologies; digital competencies; digital modernization; library and information sphere specialists

References

1. Bachynska N. (2022). Profesiini resursy bibliotekno-informatsiinoi diialnosti: transformatsii v osviti ta riznomanitnist funktsionuvannia u tsyfrovomu seredovyshchi. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 8, pp. 13—19.
2. Bachynska N. (2023). Formuvannia profesiinykh kompetentnostei zdobuvachiv spetsialnosti 029 IBAS u protsesi prokhozhenia parktyky. *Ukrainskyi zhurnal z bibliotekoznavstva ta informatsiinykh nauk*, 12, pp. 82—95.
3. Bachynska N. A. (2022). Zaprovadzhennia osvitho-profesiinykh prohram spetsialnosti 029 "Informatsiina, bibliotekna ta arkhivna sprava": tradytsii ta innovatsii. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 4, pp. 95—101.
4. *Vstup. Osvita. UA*. Available at: <https://vstup.osvita.ua/> (accessed: 08.09.2024).
5. Humenchuk A. (2020). Systema tsyfrovyykh kompetentnostei Bibliotekaria 4.0. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 2, pp. 23—28.
6. Humenchuk A. V. (2024). *Vyshcha bibliotekno-informatsiina osvita: evoliutsiini transformatsii ta zakonimosti rozvytku* : monohrafiia. Kyiv: Lira-K.
7. Davydova I. & Marina O. (2018). Suchasnyi stan tsyfrovoy modernizatsii bibliotek Ukrainy. *Young Scientist*, 11 (63), pp. 1001—1005.
8. Davydova I. & Marina O. (2020). Rozvytok tsyfrovyykh kompetentnostei studentiv biblioteknykh spetsialnostei. *Ukrainskyi zhurnal z bibliotekoznavstva ta informatsiinykh nauk*, 6, pp. 97—104.
9. *Dovidnyk kvalifikatsiinykh kharakterystyk profesii pratsivnykiv*. Vypusk 81 "Kultura i mystetstvo", zatverdzhenyi Nakazom Ministerstva kultury i mystetstv Ukrainy vid 14 kvitnia 2000 r. № 168. Available at: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS3690> (accessed: 08.09.2024).
10. *DSTU 7448: 2013. Informatsiia ta dokumentatsiia. Bibliotekno-informatsiina diialnist: terminy ta vyznachennia*. (2014). [Chynnyi vid 2013—11—29]. Vyd. ofits. Kyiv: Minekonomrozvytku Ukrainy.
11. Zahumenna V. V. (2001). Kontseptualna model pidhotovky suchasnoho bibliotekno-informatsiinoho fakhivtsia. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 2, pp. 20—21.
12. Zahumenna V. & Senchenko M. (1999). Kontseptsiia pidhotovky spetsialistiv zi spetsialnosti 7.020.102 Bibliotekoznavstvo i bibliohrafiia. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 4, pp. 17—18.
13. Ilhanaieva V. O. (1996). *Bibliotekna osvita: nova paradyhma rozvytku*. Kyiv: Red. zhurnalu "Biblioteknyi visnyk".
14. Korzyh N. (2017) Profesiini kompetensii bibliotekaria KhKhI stolittia. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 6, pp. 12—15.
15. Matviienko O. & Tsyvin M. (2020). "IT-bibliotekari" : poshuk shliakhiv innovatsiinosti, trudovoi mobilnosti chy zmina tsinnisnykh oriientyriv profesii? *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 3, pp. 25—29.
16. Matviienko O. & Tsyvin M. (2022). Tsyfrove kuratorstvo yak sotsialno-osvithna diialnist biblioteknoho fakhivtsia. *Ukrainskyi zhurnal z bibliotekoznavstva ta informatsiinykh nauk*, 19, pp.151—164.

17. Novalska T. V. (2017). Nastupnist zdobuttia vyshchoi bibliotechno-informatsiinoi ta arkhivnoi osvity v umovakh reformuvannia. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 1, pp. 4—10.
18. *Opys ramky tsyfrovoy kompetentnosti dlia hromadian Ukrainy. DigCompUA for Citizens 2.1*, 2021. 56 p. (2021). Available at: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/mintsifra-oprilyudnyue-ramku-tsifrovoy-kompetentnosti-dlya-gromadyan/%D0%9E%D0%A0%20%D0%A6%D0%9A.pdf (accessed: 08.09.2024).
19. *Osvitno-profesiina prohrama "Dydzhytalni media" pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity za spetsialnistiu 029 Informatsiina, bibliotechna ta arkhivna sprava haluzi znan 02 Kultura i mystetstvo*. (2023). Dnipro: Dniprovskiy natsionalnyi universytet imeni Olesia Honchara. Available at: https://www.dnu.dp.ua/docs/osvitni_programy/2024/b_029_2023_2024_opp_DM.pdf (accessed: 08.09.2024).
20. *Osvitno-profesiina prohrama "Upravlinnia tsyfrovoyu informatsiieiu" pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity za spetsialnistiu 029 Informatsiina, bibliotechna ta arkhivna sprava haluzi znan 02 Kultura i mystetstvo*. (2024). Kharkiv: Kharkivska derzhavna akademiia kultury. Available at: https://ic.ac.kharkov.ua/public_inf/op/2024/029_b_uci.pdf (accessed: 08.09.2024).
21. Peleshchysyn A. M., Dobrovolska V. V., Tkach O. R., & Tymovchak-Maksymets O. Yu. (2018). Osoblyvosti informatsiinykh tekhnolohii v bibliotechnii spravi. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo Informolohiia*, 4, pp. 14—21.
22. *Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakoniv Ukrainy shchodo rozvytku individualnykh osvitnykh traiektorii ta vdoskonalennia osvitnoho protsesu : Zakon Ukrainy vid 23.04.2024 № 3642-IX*. (2024). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3642-20#Text> (accessed: 08.09.2024).
23. *Pro vnesennia zmin do pereliku haluzei znan i spetsialnostei, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi ta fakhovoi peredvyshchoi osvity : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.08.2024 №1021*. (2024). Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-pereliku-haluzei-znan-i-spetsialnostei-za-iyakym-a1021> (accessed: 08.09.2024).
24. *Pro skhvalennia "Kontseptsii rozvytku tsyfrovyykh kompetentnosti ta zatverdzhennia planu zakhodiv z yii realizatsii" : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.03.2021 r. № 167-r*. (2021). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text> (accessed: 08.09.2024).
25. *Pro skhvalennia Stratehii rozvytku bibliotechnoi spravy na period do 2025 roku "Yakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy" : Rozporiadzhennia kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 bereznia 2016 r. № 219-r*. (2016). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80#Text> (accessed: 08.09.2024).
26. *Proiekt ramky tsyfrovoy kompetentnosti bibliotechnoho pratsivnyka: Digital competence framework for librarians*, (2024). Available at: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/1/9777-ramka_dla_bibliotekariv.pdf (accessed: 08.09.2024).
27. Serbin O. & Yaroshenko T. (2015). Aspekty reformuvannia ta vdoskonalennia suchasnoi bibliotechnoi osvity. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 2, pp. 12—15.
28. Solianyuk A. (2017). Suchasni trendy modernizatsii vyshchoi bibliotechno-informatsiinoi osvity Ukrainy. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 1, pp. 22—26.
29. *Standart vyshchoi osvity Ukrainy. Pershyi (bakalavrskiy) riven vyshchoi osvity. Haluz znan 02 Kultura i mystetstvo. Spetsialnist 029 Informatsiina, bibliotechna ta arkhivna sprava*. (2018). Kyiv. Available at: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/029-Inform.bibliot.ta.arkh.spr-bakalavr.28.07.pdf> (accessed: 08.09.2024).
30. Khrushch S. S. (2023). Kompetentnosti bibliotechnoho fakhivtsia yak chynnyk formuvannia innovatsiinoho mediaprostoru. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 4, pp. 156—164.
31. Chachko A. S. (1999). Kontseptsiiia kafedry bibliotekoznavstva: osnovni polozhennia ta komentar. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 4, pp. 21—23.
32. Sheiko V. & Kushnarenko N. (1999). Pidhotovka novoi heneratsii bibliotechnykh fakhivtsiv: stan ta perspektyvy. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 4, pp. 19—21.
33. Yaroshenko T. O. & Serbin O. O. (2023). Tsyfrove kuratorstvo: vyklyky ta mozhlyvosti dlia bibliotechno-informatsiinoi osvity. *Visnyk KhDAK*, 63, pp. 56—71.
34. Dutt M. (2015). Cloud Computing And Its Application In Libraries. *International Journal of Librarianship and Administration*, 6 (1), pp. 19—31.
35. Yuvaraj M. (2020). *Cloud Computing in Libraries: Concepts, Tools and Practical Approaches*. Berlin: De Gruyter, Saur (Current Topics in Library and Information Practice).
36. Modelling the complex of automation of company marketing activity in online communities / Oksana Peleshchysyn, Kateryna Molodetska, Alla Solianyuk, Ruslan Kravets. *Proceeding of the International Workshop on Conflict Management in Global Information Networks (CMiGIN 2019) co-located with 1 st International Conference on Cyber Hugiene and Conflict Management in Global Information Networks (CyberConf 2019)*. (2019). Lviv, pp. 301—310.

Надійшла до редакції 16 вересня 2024 року

УДК 015:061.1](477):025.174/175"1942/1944"]:001.891](045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2024.9(338).35-41

Лариса Дояр,
кандидатка історичних наук, доцентка,
завідувачка Державного архіву друку
Книжкової палати України,
e-mail: arkhiv@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0789-2462>

Аркушеві видання 1942—1944 років із фондів Книжкової палати України

У статті наведено результати друкознавчих досліджень у сегменті аркушевих видань періоду Другої світової війни відповідно до плану науково-дослідної роботи Державного архіву друку Книжкової палати України на 2024 р. **Предметом** дослідження стали агітаційно-пропагандистські листівки найгострішою (1942—1944) фази війни між Радянським Союзом і гітлерівською Німеччиною. **Метою** дослідження стало вивчення аркушевих видань, що зберігаються у фондах Книжкової палати України. Поміж них: офіційні звернення ЦК КП(б)У до українського народу, українців, що перебували в лавах ОУН (УПА), матеріали Президії правління споживчої кооперації УРСР, інформація тогочасної газетної періодики про Третій всеслов'янський та антифашистські мітинги, інтерв'ю представників влади, відкрите листування оstarбайтерів з Україною тощо. Важливим компонентом листівок є широке вживання образу та поетичних творів Т. Шевченка. Контентною особливістю досліджуваного матеріалу стала наявність листівок релігійної тематики. Стаття написана відповідно до вимог наукової методології, спирається на принципи історизму, всебічності та об'єктивності, ґрунтується на загальних (опис, аналіз, синтез, узагальнення, класифікація) та спеціальних (періодизації, історико-порівняльний, контент-аналіз) методах наукового дослідження. **Наукова новизна** дослідження полягає в систематизації й узагальненні відомостей щодо аркушевих друків, які виходили в УРСР у 1942—1944 рр. **Результатом** проведеного дослідження став аналіз агітаційно-пропагандистської діяльності влади в роки Другої світової війни. У науковий обіг введено дотепер не досліджені видання. Практичне значення здобутих результатів полягає в можливості їх застосування у подальших наукових розвідках.

Ключові слова: Державний архів друку; фонд аркушевих видань; листівка; агітаційна ілюстрація; пропагандистська література

Постановка проблеми. У фонді Державного архіву друку Книжкової палати України наявні видання, які дотепер зберегли розвідницьку недоторканність. Йдеться про аркушеву друковану продукцію, котру дослідники майже не використовують у наукових працях. Вважаємо актуальним завданням ліквідацію наявної прогалини на підґрунті матеріалів найбільш вагової історичної теми, присвяченої подіям Другої світової війни.

Аналіз досліджень і публікацій. Історіографія порушеної проблеми становить один із найбільших розділів у вітчизняних дослідженнях з історії України. Аркушеві друки, як, наприклад, партизанські та підпільні листівки, у форматі першоджерельної бази фігурують у багатьох наукових працях, присвячених руху Опору. Видатними дослідниками воєнної історії є К. Дубина, М. Коваль, В. Кучер, В. Клоков, В. Король, В. Нем'ятий, А. Чайковський та багато інших. За даними професора В. Стецкевича, лише серед історіографів Другої світової війни, не враховуючи велику "армію" істориків-фактологів, налічується не менше ніж 300 імен дослідників [1]. Водночас

аркушеві видання як фондовий комплекс Державного архіву друку науковці не досліджували.

Метою статті є вивчення аркушевих друків 1942—1944 рр., що зберігаються у фонді Державного архіву друку Книжкової палати України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Листівковий друк часів війни мав власну, доволі специфічну, форму подання інформації. Наприкінці 1942 р., коли значна частина СРСР (Україна, Білорусь, Західна та Південна Росія, Кавказ) була окупована нацистами та їхніми сателітами, а Червона армія тільки-но почала здобувати перші перемоги під Сталінградом, усі ланки радянського керівництва, включно з Й. Сталіним, вживали не зовсім звичну для них риторичку. І в аркушевій продукції, на відміну від однойменних газетних публікацій, цей контекст особливо загострювався через скорочення супутнього тексту. Інакше кажучи, у листівках транслювали головні тези й думки, оминаючи зайві фігури мовлення, тож позиції транслятора ставали очевидними, неприхованими й незауваженими. Опрацьовані авторкою першоджерела, зокрема одне зі звернень ЦК

КП(б)У до українського народу [2], свідчить, що радянська пропаганда була змушена вступати з гітлерівцями в заочну полеміку. Окупованому, насамперед тиловому, населенню СРСР треба було роз'яснювати злочинний характер нацистських нововведень на захоплених територіях. На тлі контрверсійної передвоєнної колгоспної епопеї, масових розкуркулень і заслань до не-привітного Сибіру особливо гостро постало питання про гітлерівський "новий земельний порядок". Розуміючи наявність внутрішньо незадоволенних нещодавною колективізацією селянських господарств, радянські ідеологи були стурбовані ймовірністю переходу селян на бік ворога, тож їхня оцінка земельного ордунгу була не тільки засуджувальною, а й деталізованою та викривальною. Більше того, ЦК КП(б)У, по суті, визнавав, що на окупованих теренах України певна частина населення прислухалася до загарбників, і власне на них був розрахований "підкуп" у вигляді "землі, садиби і горілки" [2]. На тих, хто не схилився перед новою владою, чекали кулі й шибениці. Задля зменшення кількості прихильних до окупантів мешканців ЦК КП(б)У писав: "...гітлерівські брехуни скрізь галасують, що німці принесли для українських селян "новий земельний порядок", що нібито, вони, німці, справедливо наділять землею селян" [2]. Проте "гітлерівський земельний порядок — це вигадка блазня для обману, насправді, землю забирають німці" [2]. Німецькі кати, йшлося у зверненні, "осідають на колгоспних землях і заводять там кріпосницькі порядки". Окрім того, вони ввозять у Німеччину "хліб, худобу, птицю, городину, садовину, мед, молоко" [2]. У зверненні ЦК КП(б)У було наголошено, що українська земля належить трудовому народові і той, хто на неї зазіхає, готує собі домовину, а також містився заклик "відміряти кожному окупантові по три аршини землі" на поховання [2].

Наочним підтвердженням зазначеної позиції став сатиричний плакат "Як німці наділяють селян землею", на якому зображено гітлерівця, що встромляє в серце українського селянина вістря землемірного приладу [3]. Ілюстрацію, як годиться, доповнювала рима:

Звезуть зерно і сплять двір,
Уб'ють і кинуть в яму свіжу.
Кричить кривавий "землемір"
— Отак я всім землі наріжу! [3].

Радянським ідеологам довелося зіштовхнутися з гітлерівськими пропагандистами й на ниві споживчої кооперації. Президія правління споживчої кооперації УРСР, перебуваючи в ева-

куації, зазначала: "Гітлерівські пропагандисти галасують, що на українських землях німці створили "нову споживчу кооперацію" для відновлення господарства України... Фашисти не думали і не думають відновлювати господарство України, а про кооперацію вони торочать, щоб ще дужче обдирати селян... Гітлерівці вимагають, щоб споживча кооперація заготовляла хліб, худобу і т. ін. для подальшого вивезення в Німеччину" [4].

Постає запитання, а на кого, власне, була розрахована подібна риторика? Ті, хто мав нещастя жити під окупацією, бачили все на власні очі. Себто, небезпеку становили ті, хто сподівався на поліпшення від німців, хто їх очікував, а отже мав сумнів щодо радянських здобутків у вирішенні земельного та продовольчого питань. У цьому зв'язку пригадується щоденник остарбайтера, з яким авторка мала змогу ознайомитися років п'ятнадцять тому. Спілкуючись уночі, люди, яких у товарних вагонах, неначе худобу, везли в Німеччину, висловлювалися на кшталт "та подивимося, як воно буде, як працюватиметься..." Людина за будь-яких обставин прагнула вижити й сподівалася на краще, тож завдання радянських ідеологів полягало в тому, аби зробити своїх громадян стійкими та непримиреними, без жодних сумнівів у могутності й справедливості рідної влади.

Загалом, у зазначених листівках виразна викривальна позиція радянської пропаганди щодо нацизму. Остання не просто засуджувала окупаційний режим, а й пояснювала його невідповідність життєвим реаліям. Потреба ж у тому, вочевидь, була. На цьому тлі вдалим пропагандистським випадком радянських ідеологів стала листівка "За вільну возз'єднану Радянську Україну". На ній було зображено озброєного ножем Гітлера, який, схилившись над картою України, різав її на тістечка. Дійство супроводжував напис "Гітлер пошматував живе тіло України" [5].

Надзвичайно знаковою в контексті поширеного дискурсу щодо ототожнення нацизму й комунізму є листівка "Наші завдання", у якій уміщено уривки з доповіді Й. Сталіна, виголошеної напередодні 25-річчя Жовтневої революції [6]. Критикуючи Гітлера, керманіч СРСР цитував його інтерв'ю, уміщене в найстарішій турецькій газеті "Джумхуріет". У розмові з турецьким генералом Еркілетом фюрер зазначив, що прагне знищити Росію, "аби вона більше ніколи не змогла підвестися" [6]. Коментуючи войовничу бесіду, Сталін озвучив зовсім інше розуміння світового мілітарного зіткнення — і воно, слід визнати, є цілком адекватним у цивілізаційному

сенсі. "У нас, — зауважував Й. Сталін, — немає такого завдання, щоб знищити Німеччину, бо неможливо знищити Німеччину, як неможливо знищити Росію. Але знищити гітлерівську державу — можна і треба" [6]. Розвиваючи думку, він зазначав, що потрібно "знищити гітлерівську армію та її керівників", "зруйнувати ненависний "новий порядок" в Європі і покарати його будівників" [6]. Знаковим аспектом сталінського тексту є навмисне неодноразове повторення гасла про "англо-радянсько-американський бойовий союз" [6]. Окрім того, очільник СРСР виголосив гасло про "визволення народів Європи від гітлерівської тиранії", яка "вкрила Європу шибеницями і концентраційними таборами, ввела підлу систему заложників, взяла за правило катувати радянських військовополонених, убивати їх сотнями, прирікати їх на голодну смерть" [6]. Вторинним і значно коротшим доповненням до цього тексту стали передсвяткові тези ЦК КП(б)У, які містили всім зрозумілий заклик "Хочеш жити — убий німця" [7].

Цікаво, що ані Сталін, ані республіканські лідери в цитованих листівках 1942 р. не згадують фактів колаборації. Зокрема, учасники другого антифашистського мітингу представників українського народу, що відбувся в Москві 30 серпня 1942 р., наголошували, що "жовтоблакітні холої розповсюджують провокаційні вигадки гітлерівських пропагандистів", спонукаючи українське населення їхати на роботу в Німеччину [8]. Надалі, починаючи з 1943 р., тема колаборації фактично стала провідною. При цьому текстово домінували не засудження, а численні заклики "повернути зброю проти німців". Радянська пропаганда, говорячи мовою Кобзаря, зверталася до поліцаїв, службовців комендатур, старост та усіх, хто за різних обставин пішов служити окупаційному режимові, "схаменутися, бо лихо вам буде", та приєднуватися до партизанів.

Вістря викривальної зброї було спрямовано й проти лідерів ОУН. Наприклад, листівку "Іуда" було присвячено А. Мельнику, портрети якого в гітлерівській формі друкували в журналах *Третьою Рейху* [9]. У тексті йшлося про те, що "гітлерівський яничар" "славословив німців у той час, як вони тисячами розстрілювали й вішали українців, своїми доносами він відправив сотні українців у гестапівські катівні, він і його поплічники склали списки українців для вивезення в Німеччину" [9]. У документі зазначалося, що, через мельниківців, "400 тисяч українців з самої лише Галичини гинуть на каторжних роботах у Німеччині" [9].

У листівці "Гітлерівський провокатор" йшлося про С. Бандеру, який намагався припинити спротив радянських партизанів і переманити українців на свій бік [10]. Текст супроводжував малюнок, на якому змія з головою Бандери виповзала з рукава німецького кітеля, тримаючи у зубах напис "Вірте мені, я проти німців" [10]. У листівці стверджувалося, що Бандері з тактичних міркувань було дозволено критикувати німців, виставляючи себе борцем проти них. Одночасно він, як незаплямований лідер нації, закликав українців боротися проти більшовиків. Відповідаючи на це, радянська пропаганда пропонувала українцям вступати в партизанські загони. Отже, на сторінках аркушевого друку точилася запекла боротьба за населення України, душі громадян, їхні симпатії й ідеологічну підтримку.

Слід зазначити, що аркушеві видання часів війни містять вкрай цікавий історичний контент, зокрема перші згадки про майбутніх Героїв Радянського Союзу, українців за походженням. Наприклад, у зверненні радіомітингу молоді України до керівника КП(б)У М. Хрущова від 13 грудня 1942 р. лунали невідомі на той час імена фронтових героїв-українців, як-от О. Молодчий, Т. Шашло, І. Сокур, А. Склярів, М. Байда, Л. Павличенко [11].

Головним змістом листівок 1942 р. став заклик до організації партизанського руху. Учасники антифашистського мітингу українців особливо роль відводили постаті М. Щорса, який у 23-річному віці очолив партизанський рух в Україні під час громадянської війни, а також закликав українську молодь рівнятися на такі історичні постаті, як І. Гонга, М. Залізник, Б. Хмельницький, І. Богун, М. Кривоніс, У. Кармалюк, В. Боженко, О. Пархоменко, Г. Котовський [8]. До українських партизанів і партизанок з привітаннями й подарунками з нагоди 25-ї річниці Жовтня звернулися робітники, селяни й інтелігенція Татарської Автономної Радянської Республіки [12]. ЦК ЛКСМУ закликав молодь "розпалювати полум'я всенародної партизанської війни", "не давати німцям підвозити до фронту резерви, зброю, боєприпаси", "руйнувати і знищувати усе, що служить на німця" [13].

Антифашистський мітинг українців у Москві пропонував поширити партизанські методи боротьби й на остарбайтерів. Їх закликали "руйнувати верстати і машини", "псувати сировину", "не виробляти зброю та боєприпаси на заводах" *Третього Рейху* [8]. У зверненні до українського народу на честь 25-ї річниці від дня проголошення Радянської України ЦК КП(б)У наголо-

шувалося, що німці, як і 1918 р., прийшли в Україну, щоб зробити з неї колонію [14].

Починаючи з 1943 р., у листівкових виданнях широко використовували образ Т. Шевченка та його поетичні рядки. Наприклад, плакатне зображення українського пророка на березі Дніпра супроводжував напис "Здається — кращого немає нічого в світі, як Дніпро та наша славна країна". Образ Шевченка закликав українців йти у партизани й не дати матері "в руках у ката пропадати".

Поряд з шевченкіанаю активно використовували твори українських радянських поетів: М. Рильського, А. Малишка, М. Бажана. Вірш М. Рильського "Українським дівчатам" закликав "не гнутися у німецькій неволі" та "не терпіти, як злочинна рука ваш стан обіймає і хижо стиска". Текст супроводжувало зображення, на якому молода українка з усієї люті встромляє гострий ніж німцю у груди [15].

Поширеним жанром аркушевих друкув доби Другої світової війни стали відкриті листи. Серед них були знеособлені: наприклад, батько-фронтовик звертався до сина-зрадника, який пішов служити німецьким окупантам, із закликом повернути зброю проти ворога, щоб не соромно було дивитися батькові в очі, чи трагічний за змістом епістолярій поименованих остарбайтерок під загальною назвою "Галя у Німеччині". Водночас активно використовували листи, підписані відомими у країні людьми. Зокрема, криворізький гірник-стахановець І. Завертайло, працюючи на Уралі у Високогірському залізному руднику, в червні 1943 р. писав друзям в окупації, щоб вони не вірили брехливій пропаганді гітлерівців і чекали на перемогу, для наближення якої він сам виконував 60 місячних норм у рік [16].

Знаковим для всього українського народу став лист видатних діячів науки і культури УРСР, оприлюднений 21 вересня 1943 р., незадовго до звільнення Києва. Підписанти закликали киян ставати до зброї, адже "сходить сонце нашої перемоги" [17]. Серед діячів — імена академіків О. Богомольця, М. Калиновича, К. Вобля, Т. Лисенка, Є. Патона, М. Птухи, архітектора В. Заболотного, письменника та кінорежисера О. Довженка, письменників і поетів О. Корнійчука, П. Панча, Ю. Яновського, І. Ле, П. Тичини, М. Бажана, М. Рильського, В. Сосюри, А. Малишка, композиторів Л. Ревуцького, М. Вериківського, народних артистів УРСР М. Литвиненко-Вольгемут, І. Паторжинського, Г. Юри, Ю. Шумського, художника О. Шовкуненка, депутатки Верховної Ради СРСР та УРСР П. Гусятникової, журналіста А. Чеканюка [17].

Новим змістом республіканського аркушевого друку 1943 р. стала релігійна тематика. У промові митрополита Київського і Галицького Миколая, що пролунала на третьому Всеслов'янському мітингу, Гітлер був названий "найлютішим ворогом християнства" [18]. Враховуючи, що нацизм співпрацював із Римським Папою, а в тогочасній Німеччині діяли й католицька, й протестантська церкви, то фіорера доречніше було називати ворогом православ'я. А оскільки митрополита греко-католицької церкви А. Шептицького (уніатської, напівправославної церкви в Україні) у викривальній листівці "Іуда" згадували як союзника Гітлера, то останній був ворогом навіть не всьому православ'ю. Утім, радянські пропагандисти, вочевидь, не прагнули привертати увагу населення до багатовікових розколів у лоні однієї з найбільших світових релігій.

Враховуючи стратегічну переламність 1943 р., коли Червона армія почала поступово звільняти окуповані нацистами території, в аркушевому друці переважали звернення до окремих областей УРСР: Сталінської (нині — Донецької), Ворошиловградської (нині — Луганської), Полтавської, Запорізької — із закликом до населення впевнено чекати приходу радянських військ. Оскільки в небі почали домінувати "сталінські соколи", то українцям радили залишати будинки поблизу німецьких військових об'єктів, щоб не потрапити під удари радянської авіації [19].

У 1944 р. виходили аналогічні звернення до робітників, селян та інтелігенції західних областей УРСР (Львівської, Дрогобицької (на цей час не існує), Станіславської (нині — Івано-Франківська), однак за змістом вони були принципово іншими. Разом із закликом боротися проти загарбників, листівки містили інформацію спростувального характеру. Наприклад, у листі "До інтелігенції Дрогобича, Станіславова і славного стародавнього Львова" зазначено: радянська влада не знищує тих, хто був під окупацією, тож не варто вірити гітлерівській пропаганді, яка стверджує, що так відбуватиметься, коли в Західну Україну увійде Червона армія. Наочним прикладом був відомий український бас-баритон Б. Гмиря, який під час гітлерівської окупації співав у Кам'янці-Подільському (згодом цей факт не завадив йому отримати Сталінську премію). Саме його підпис стояв першим під цим зверненням від артистичної групи [20]. Загалом під листом підписалися найвідоміші діячі української науки та культури: тогочасний президент АН УРСР О. Богомолець, віцепрезиденти АН УРСР А. Палладін, Б. Чернишов, А. Сапегін, професори М. Грунський, Б. Букресв,

О. Русько, В. Артоболевський, С. Чапгаров, М. Шматько, Г. Костюк, І. Шаровольський, О. Дорошкевич, Д. Зеров та багатьох інших; письменники та поети П. Тичина, М. Рильський, М. Бажан, Ю. Яновський, О. Корнійчук, В. Сосяра, А. Малишко, Остап Вишня, Ю. Смолич, М. Терещенко; артисти УРСР Б. Гмиря, І. Паторжинський, М. Литвиненко-Вольгемут, З. Гайдай, Г. Юра, М. Крушельницький, Н. Ужвій, А. Бучма, І. Мар'яненко; композитори Л. Ревуцький, П. Козицький, Б. Лятошинський; художники В. Касіян, А. Петрицький, О. Шовкуненко [20]. Окрім того, у листівках-зверненнях до західних українців докладніше розповідалося про події на європейській частині світу, зокрема йшлося про те, що народи Європи радо вітають союзні Червоній армії англо-американські війська, які звільняють їх від нацистської окупації [20].

Визначальний характер для затвердження радянської влади в Західній Україні мали звернення до українців, що перебували в лавах ОУН-УПА. 12 лютого 1944 р. Голова Президії Верховної Ради УРСР М. Гречуха та Голова Раднаркому УРСР М. Хрущов підписали звернення "До учасників так званих "УПА" та "УНРА"" [9]. Під аббревіатурою УНРА потрактовувалася Українська народно-революційна армія, про яку йшлося в "Акті про відновлення Української держави" від 30 червня 1941 р. Лідери УРСР закликали українців "схаменутися" та обіцяли їм цілковите прощення "їхньої тяжкої помилки, їхніх минулих провин перед Батьківщиною" [21]. У документі наводилися численні факти співпраці ОУН-УПА з окупантами, що мусило переконати її рядових учасників кидати зброю та йти з повинною. У листівці, зокрема, зазначалося, що 13 січня 1944 р. ОУН-УПА вели перемовини з начальником гестапо та начальником гарнізону волин-

ського міста Камінь-Каширський щодо продовження боротьби проти радянських партизанів, а також йшлося про організацію боротьби проти Червоної армії. Навзаєм ОУН-УПА отримали від окупантів зброю, боєприпаси й харчі [21]. Напередодні відступу мадярів і німців із міста Дубровиці Ровенської області (у листівці зазначено назву "Домбровиці") місцевий комендант української поліції Лошвиненко разом з офіцерами угорської та гітлерівської армій їздив у "стоянку банд УПА" для переговорів "про спільні дії", внаслідок чого до загону УПА влилося 100 мадярів і німців з повним особистим озброєнням, 4 гарматами і 6 кулеметами [21]. Ще раніше, у грудні 1943 р., у селі Стенжаричі Володимир-Волинського району (у листівці зазначено назву "Степжиричі") велися переговори між командиром УПА Антоноюком і командиром німецького гарнізону у Володимирі-Волинському, оберлейтенантом Остенем щодо постачання УПА зброї, у відповідь на що Повстанська армія допомагала з вивезенням худоби та зерна в Німеччину, годуючи ворожий українцям Третій Рейх [21].

Безумовно, інформація зазначеного змісту сприяла дискредитації учасників визвольного руху та поступовому згортанню їхньої збройної боротьби проти радянської влади.

Висновки. Аркушевий друк УРСР був дієвим механізмом агітаційно-пропагандистської діяльності державних, партійних, комсомольських органів і громадських організацій Радянської України. Опрацьовані авторкою листівки свідчать, що аркушевий друк УРСР містив "гарячу" інформацію, котра часто була сповнена помилок, зокрема й географічних. Водночас за умов ретельної наукової перевірки ця друкована продукція може стати суттєвим доповненням до наявної джерельної бази з питань Другої світової війни.

Список бібліографічних посилань

1. Стецкевич В. Радянська історіографія Другої світової війни / Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття. Т. 1. Київ : Наукова думка, 2010. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-1063-5/3.pdf>.
2. Народе України! Звернення ЦК КП(б)У. *Державний архів друку Книжкової палати України (далі — ДАД КПУ)*. 1942. Од. зб. 1.
3. Як німці наділяють селян землею. *ДАД КПУ*. 1942. Од. зб. 1.
4. До кооперативних працівників України. Звернення Президії правління споживчої кооперації УРСР, Укрвідав ЦК КП(б)У. *ДАД КПУ*. 1943. Од. зб. 21.
5. За вільну возз'єднану Радянську Україну. *ДАД КПУ*. 1943. Од. зб. 18.
6. Наші завдання. З доповіді товариша Сталіна від 6 листопада 1942 р. *ДАД КПУ*. 1942. Од. зб. 2.
7. Хай живе 25-та річниця Великої Жовтневої соціалістичної революції. *ДАД КПУ*. 1942. Од. зб. 4.
8. До українського народу. Звернення другого антифашистського мітингу представників українського народу. *ДАД КПУ*. 1942. Од. зб. 5.
9. Іуда. *ДАД КПУ*. 1943. Од. зб. 31.
10. Гітлерівський провокатор. *ДАД КПУ*. 1943. Од. зб. 38.
11. Товаришу М. С. Хрущову. Звернення радіомітингу молоді України з нагоди 25-річчя УРСР. *ДАД КПУ*. 1942. Од. зб. 3.

12. Дорогі товариші, українські партизани і партизанки! Звернення робітників, селян та інтелігенції Татарської Автономної Радянської Республіки на честь 25-ої річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції. *ДАД КПУ*. 1942. Б. н.
13. Молоді партизани і партизанки, молодь землі української, до Вас наше слово. Звернення ЦК ЛКСМУ з нагоди 25-річчя утворення УРСР. *ДАД КПУ*. 1942. Б. н.
14. Дорогі брати і сестри! Народе український. Звернення ЦК КП(б)У до 25-ої річниці з дня проголошення УРСР. *ДАД КПУ*. 1942. Б. н.
15. Українським дівчатам. Вірш М. Рильського. *ДАД КПУ*. 1943. Од. зб. 12.
16. Лист на Україну. Іван Завертайло, Урал, Високогорська залізна рудня, червень 1943 р. *ДАД КПУ*. 1943. Од. зб. 8.
17. Люди славного Києва. Колективний лист від діячів науки і культури УРСР, 21 вересня 1943 р. *ДАД КПУ*. 1943. Б. н.
18. Гітлер — найлютіший ворог християнства. Промова митрополита Київського і Галицького Миколая на третьому Всеслов'янському мітингу. *ДАД КПУ*. 1943. Од. зб. 35.
19. До населення України. *ДАД КПУ*. 1943. Од. зб. 1.
20. До інтелігенції Дрогобича, Станіславова і славного стародавнього Львова. *ДАД КПУ*. 1944. Од. зб. 2.
21. До учасників так званих "УПА" та "УНРА". *ДАД КПУ*. 1944. Од. зб. 3.

Larysa Doiar,

PhD of Historical Sciences, Associate Professor,

Head of the State Printing Archive of the Book Chamber of Ukraine

Paper editions 1942—1944 from the funds of the Book Chamber of Ukraine

The presented article raises the problem of printing studies in the segment of paper publications of the Second World War. The study was carried out in accordance with the plan of research work of the State Printing Archive for the current year 2024. The subject of the research was propaganda leaflets of the most acute (1942—1944) phase of the war between the Soviet Union and Hitler's Germany. The purpose of the research was to study paper editions stored in the funds of the Book Chamber of Ukraine. Among the latest are the official appeals of the Central Committee of the Communist Party of the Bolsheviks of Ukraine to the Ukrainian people, to Ukrainians who were in the ranks of the OUN (UPA), materials of the Presidium of the Board of Consumer Cooperation of the Ukrainian SSR, information from the periodicals of the time about the Third All-Slavic and anti-fascist rallies, interviews of representatives authorities, open correspondence of Ostarbaiters with Ukraine, etc. An important component of these postcards is the wide use of images and poetic works of Taras Shevchenko. The content feature of the studied population was the presence of postcards on religious topics. This intelligence is written in accordance with the requirements of scientific methodology, is based on the principles of historicism, comprehensiveness and objectivity, applies general (description, analysis, synthesis, generalization, classification) and special (periodization, historical-comparative, content analysis) methods of scientific research. The scientific novelty of the presented work consists in the systematization and generalization of the sheet prints published in the Ukrainian SSR in 1942—1944. The result of the conducted research was the analysis of the agitational and propaganda activities of the Soviet authorities during the war years. Publications that have not been researched so far have been introduced into scientific circulation. The practical significance of the obtained results lies in the possibility of their application in further scientific studies.

Keywords: *State Printing Archive; fund of printed publications; postcard; propaganda illustration; propaganda literature*

References

1. Steckevich V. (2010). *Radyanska istoriografiya Drugoyi svitovoyi vijni*. Available at: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-1063-5/3.pdf>.
2. Народе Украйини! (1942). Zvernennya CK KP(b)U. *Derzhavnij arhiv druku Knizhkovoyi palati Ukrayini (dali — DAD KPU)*. Од. зб. 1.
3. Yak nimci nadilyayut selyan zemleyu. (1942). *DAD KPU*. Од. зб. 1.
4. Do kooperativnih pracivnikiv Ukrayini. Zvernennya Prezidiyi pravlinnya spozhivchoyi kooperaciyi URSR, Ukrvidav CK KP(b)U. (1943). *DAD KPU*. Од. зб. 21.
5. Za vilnu vozz'yednanu Radyansku Ukrayinu. (1943). *DAD KPU*. Од. зб. 18.
6. Nashi zavdannya. Z dopovidi tovarisha Stalina vid 6 listopada 1942 r. (1942). *DAD KPU*. Од. зб. 2.
7. Haj zhive 25-ta richnitsya Velikoyi Zhovtnevoyi socialistichnoyi revolyuciyi. (1942). *DAD KPU*. Од. зб. 4.
8. Do ukrayinskogo narodu. (1942). Zvernennya drugogo antifashistskogo mitingu predstavnikov ukrayinskogo narodu. *DAD KPU*. Од. зб. 5.
9. Iuda. (1943). *DAD KPU*. Од. зб. 31.
10. Gitlerivskij provokator. (1943). *DAD KPU*. Од. зб. 38.
11. Tovarishu M. S. (1942). Hrushovu. Zvernennya radiomitingu molodi Ukrayini z nagodi 25-richchya URSR. *DAD KPU*. Од. зб. 3.

12. Dorogi tovarishi, ukrayinski partizani i partizanki! Zvernennya robotnikiv, selyan ta inteligencyi Tatarskoyi Avtonomnoyi Radyanskoyi Respubliki na chest 25-oyi richnici Velikoyi Zhovtnevoyi socialistichnoyi revolyuciyi. (1942). *DAD KPU*. В. н.
13. Molodi partizani i partizanki, molod zemli ukrayinskoyi, do Vas nashe slovo. Zvernennya CK LKSMU z nagodi 25-richchya utvorennya URSR. (1942). *DAD KPU*. В. н.
14. Dorogi brati i sestri! Narode ukrayinskij. Zvernennya CK KP(b)U do 25-oyi richnici z dnya progoloshennya URSR. (1942). *DAD KPU*. В. н.
15. Ukrayinskim divchatam. Virsh M. Rilskogo. (1943). *DAD KPU*. Od. zb. 12.
16. List na Ukrayinu. Ivan Zavertajlo, Ural, Visokogorska zalizna rudnya, cherven 1943 r. (1943). *DAD KPU*. Od. zb. 8.
17. Lyudi slavnogo Kiyeva. Kolektivnij list vid diyachiv nauki i kulturi URSR, 21 veresnya 1943 r. (1943). *DAD KPU*. В. н.
18. Gitler — najlyutishij vorog hristiyanstva. Promova mitropolita Kiyivskogo i Galickogo Mikolaya na tretomu Vseslov'yanskomu mitingu. (1943). *DAD KPU*. Od. zb. 35.
19. Do naselennya Ukrayini. (1943). *DAD KPU*. Od. zb. 1.
20. Do inteligencyi Drogobicha, Stanislavova i slavnogo starodavnogo Lvova. (1944). *DAD KPU*. Od. zb. 2.
21. Do uchasnikiv tak zvanih "UPA" ta "UNRA". (1944). *DAD KPU*. Od. zb. 3.

Надійшла до редакції 6 вересня 2024 року

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

УДК 94(37):355.233]:001.891](045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2024.9(338).41-47

Микола Олійник,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри медіакомунікацій, інформаційної та книжкової справи

Інституту медіатехнологій та поліграфії НУ "Львівська політехніка",

e-mail: kolja4791@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1103-9707>

Особливості теоретичного навчання давньоримських військових*

Водночас є чимало свідчень хоробрості й звитяжності юних нобілів. Зокрема, Цицерон пише про Помпея, який у молодому віці, завершивши навчання, приєднався до війська свого батька й у 23 роки командував легіонами (Сіс. *Imp. Sn. Pomp.* 10.28). Відомий промовець згадує й свого товариша Лукулла, коли той, вирушаючи на війну з Мітрідатом VI Євпатором, не був обізнаним із військовою справою. Проте під час тривалої дороги, маючи феноменальну пам'ять, прочитав чимало фахової літератури й прибув до Азії вже достатньо підготовленим воєначальником (Сіс. *Acad.* 2.1.2-3) [1, с. 318; 8, р. 325—326; 13, с. 36]. Подібним запалом до військової служби відрізнявся Гней Юлій Агрікола (40—93), завойовник Британії (Тас. *Agr.* 5). Любив армію й пасинок Тиберія Германік і його батько Друз, а також один із найкращих воєначальників Августа та Тиберія — консул-суфлет Авл Цецина Север (43 р. до Р. Х. — 21 р. по Р. Х.) (Тас. *Ann.* 1.65). Обдарованим військовиком був Секст Юлій Север, якого Діон Кассій називає "першим з найкращих полководців" імператора Адріана і

який також обіймав посаду консула-суффета (117—138) (*Dio Cass.* 69.13.2) [10, р. 55, note 12]. Та й деякі імператори, як-от Август, Тиберій і Тит, перед початком правління очолювали армії, не досягши ще й 30 років [11, с. 111]. Перші два імператори, зокрема, розпочали військову службу трибунами-латіклавіями у віці 16 років (*Suet. Div. Aug.* 8.1; *Suet. Tib.* 9.1; *Dio Cass.* 53.26). Однак якщо військо було надто великим, навіть найдосвідченішим полководцям було важко ним керувати, як, наприклад, Тиберію в Паннонії (*Vell. Pat.* 2.113) [11, с. 113].

І Цицерон, і Саллюстій у своїх творах згадують праці грецьких авторів із військового мистецтва та постанови щодо військової справи римлян (Сіс. *Acad.* 2.1.2; Сіс. *Imp. Sn. Pomp.* 10.28; *Sall. Bell. Jug.* 82.12). Цицерон, до речі, навіть радив для самоосвіти читати грецьких авторів і наводив приклади результатів (Сіс. *Pro Balb.* 47; Сіс. *Imp. Sn. Pomp.* 27-28; Сіс. *Ad. Fam.* 9.25.1; Сіс. *De orat.* 2.77). У бібліотеці кожного сенатора чи вершника були трактати, присвячені військовому мистецтву.

* Закінчення. Початок див.: Вісник Книжкової палати. 2024. № 8. С. 50—52.

Відомо, що книгозбірні могли собі дозволити лише заможні особи. Згадуючи промову Марія (див. вище), можна припустити, що перші грецькі книги, які потрапили до Риму ще у II ст. до Р. Х., були частиною військових трофеїв і разом із творами мистецтва — елементом моди на все грецьке. У другій половині I ст. до Р. Х. приватні бібліотеки стають осередками навчання для заможних молодих людей, а не лише престижною частиною багатії замської вілли чи столичного будинку [4, с. 32; 5, с. 161]. Це також свідчить, що грецькі книги з військового мистецтва охоче читали майбутні воєначальники римського війська.

Дослідники виділяють вісім жанрів античної військової літератури, які могли слугувати посібниками для майбутніх вищих офіцерів римської армії [6, с. 148]. Це твори дидактиків-стратегів ("Про обов'язки гіппарха", "Про їзду верхи", "Кіропедія" Ксенофонта, "Обов'язки стратега" Онасандра, "Епітома військової справи" Вегетія, праця Візантійського аноніма VI ст. по Р. Х., "Стратегікон" Маврикія); поліоркетики — трактати про мистецтво облоги та оборони міст ("Про перенесення облоги" Енея Тактика, "Поліоркетика" Аполлодора Дамаського, "Інструкція по поліоркетиці" Візантійського аноніма); механіки — твори про конструкції військових машин ("Пристрої військових апаратів та катапульта" Бітона, фрагменти "Збірки механіки" Філона, "Белопойка" і "Виготовлення та пропорції ручної балісти" Герона, "Про машини" Афінея); тактики — описи складу та маневрів армії ("Тактичні мистецтва" Асклепідота й Арріана, "Теоретична тактика" Еліана); опис табору ("Про облаштування табору" Псевдо-Гігіна); "Стратегеми" або "Військові хитрощі" Секста Юлія Фронтіна та Поліена; проекти військових реформ — до нашого часу дійшов лише єдиний анонімний трактат "Про військові справи"; навмахії — трактати про морську війну, перший збережений з яких належить до VI ст. по Р. Х. [11, s. 19—2015, s. 126—135]. Відомо також, що Марк Порцій Катон Старший (234—149) був автором "*De re militari*" (Veget. 1.8, 1.5, 2.3), а імператори Август (27 р. до Р. Х. — 14 р. по Р. Х.), Траян (98—117) і Адріан (117—138) написали "Настанови" ("*Constitutiones*"), які не збереглися до наших днів (Veget. 1.8) [2, с. 11—12; 6, с. 147]. Уривки з них зустрічаємо в "Дігестах" Юстиніана та в "Епітомі військової справи" Вегетія. Про них можна дізнатися і з праць римських істориків, наприклад Діона Кассія (Dio Cass. 69.9.3-4), а в одному з пасажів Авла Геллія йдеться про те, що було чимало таких, хто писав про військову науку латиною (Aul. Gell. NA. 10.9.1-3).

Як бачимо, більшість авторів цих праць були греками, і легати та трибуни вивчали їх [6, с. 146; 7]. Це можна пояснити тим, що загальні питання й проблеми з військової справи періоду класичної давнини, основні елементи тактичного та меншою мірою стратегічного мистецтва вперше почали розробляти греки й досягли в цьому успіху. Доказом цього є твердження латиномовного теоретика Вегетія, який зазначав, що "...у військовому мистецтві та теоретичних знаннях ми поступаємось грекам" (Veget. 1.1). В умовах, коли техніку й тактику не змінювали століттями, ці рекомендації та настанови залишались актуальними тривалий час [7, р. 24—25, 27]. Наявну в них інформацію застосовували на практиці, адже вона становила не лише антикварний інтерес [3, с. 160].

Грецька та римська освіти також не були спрямовані на формування професійних навичок. Вважалося, що широко освічена й наділена розумом людина може ухвалити правильне рішення в будь-якій ситуації без спеціальної підготовки. Такі воєначальники могли використовувати особливий вид дидактичного підручника або технічного посібника, в якому практичні рішення та рекомендації не впливали із загальних законів і принципів військового мистецтва, а являли собою суму прикладів (*exempla*), що ілюстрували певний ідеальний зразок. У цьому сенсі грекомовні "Тактики" належали до того ж типу літератури, що й сільськогосподарські трактати Катона й Варрона, які широко застосовували літературний топос та умовний образ "ідеального" маєтку. Навчити використовувати "прикладні" в конкретній ситуації було завданням не професійної, а загальної, а для античності — й філософської освіти [6, с. 149—150]. З цим міг погодитися Онасандр, який писав, що на відміну від книг, наприклад, із землеробства чи риболовлі, призначених для тих, хто постійно цим займається, праці з військової науки слід адресувати римлянам насамперед сенаторського рангу — як через знатність предків, так і завдяки наданню їм Августом повноважень воєначальників (Onas. Prooem. 1).

Важливим елементом виховання була фізична культура. Вправи були потрібні не лише для формування шляхетної поведінки, а й для здоров'я та майбутньої військової служби. Римська молодь тренувалася на Марсовому полі; були й закриті палестри. Для молодого нобіля, якому виповнилося 16 років, важливо було успішно закінчити школу риторики. Підготовка його як оратора в майбутньому допомагала спілкуванню

з підлеглими у війську. "У середземноморських цивілізаціях все розпочиналося з промови, і війна не виняток із цього правила", — наголошував Я. Ле Бок [2, с. 212—213]. Перед боєм полководець надихав вояків; під час бою звертався до них зі словами підтримки; після битви промовою дякував їм (Onos. 1.13; Tac. Agr. 33-34; Tac. Ann. 2.14; Veget. 3.12) [2, с. 212—213; 3, с. 372—376]. Ісидор Севільський (Isid. Etim. 5.7.1-2) і Цицерон (Cic. Pro Balbo. 6.14-15, 6.19-45, 6.2-47) також наголошували на важливості знання різних галузей права для воєначальника: цивільного, кримінального, військового та міжнародного.

Scientia rei militaris, повторюючись, становила частину виховання лише для юнаків із заможних родин. Оскільки військова техніка того часу була не надто складною, кілька тижнів практики командування було достатньо, щоб засвоїти її основи. Перебування в легіонних таборах дітей нобілітету та еквітів було необхідним для ознайомлення з військовою системою країни, специфікою функціонування армії, враховуючи високі державні пости (сенат, державна адміністрація), які ті мали обіймати в майбутньому. В Римській імперії не було військових академій чи училищ для командних кадрів [11, с. 112], тому вищі воєначальники на місцях мусили наслідувати досвід попередників [3, с. 160; 11, с. 112].

Не всі діти сенаторів і багатих вершників залишалися військовими до кінця життя. Не можна відкидати патронат і непотизм при обійманні цих посад. Майже половина сенаторів періоду імперії взагалі не обіймала посади військового трибуна. Доволі часто військовий вишкіл відбувався в неформальний спосіб, обмежуючись участю в іграх, змаганнях, навмагіях, турнірах чи супроводі імператора під час військових кампаній (*comites*) [16, с. 120—121]. Проте трибунат все ж таки залишався проміжним щаблем для подальшої кар'єри, переважно в політичній (нобілі) та фінансовій (еквіти) сферах. Короткотривала служба для цих категорій населення Стародавнього Риму мала й інше пояснення — імператор перешкоджав створенню замкненої корпорації чи касти з вищих офіцерів задля власної безпеки [8, р. 345, 362; 9, р. 27; 10, р. 55]. Як верховний головнокомандувач він сам призначав на військові посади та регулював кар'єрну драбину для вищих станів (Dio Cass. 53.15; Suet. Div. Aug. 38.2; Suet. Div. Claud. 25) [2, с. 50, 81]. Відсутність військових навчальних закладів і короткотривалість служби для римського генералітету творила з останніх радше службовців-адміністраторів, аніж професійних

вояків. Деякі дослідники критично ставляться до професійної компетенції вищого військового керівництва, називаючи його представників "аматорами" [3, с. 158—160; 11, с. 112; 14, с. 116; 16, с. 119] (див. вище). Спробуймо довести протилежне.

Дослідники виокремлюють із кола вищого командування "професіоналів" так званих військових мужів — *virii militares*. Вперше цей термін застосував Е. Бюрлі, відштовхуючись від цього словосполучення в античних джерелах (на жаль, його праці залишилися для нас недоступними. — *Aem.*). У Тацита натрапляємо на вислів *vir militaris* (лат. "доблесний воїн", "справжній воїн", "досвідчений полководець") (Tac. Ann. 4.42.2; 15.10.1; 15.26.3, 15.67.3; Tac. Agr. 41.2). *Virii militares* переважно були "новими людьми" (*homines novi*) й належали до вершницького стану [3, с. 161—162; 16, с. 123]. Саме представники цієї верстви становили найкращі кадри римського війська, за ними резервували чи не найбільше військових і цивільних посад, аж до можливості вступу в сенаторський стан як *adlecti* (на відміну від представників нобілітету — *patres conscripti*. — *Aem.*) [2, с. 58—59; 3, с. 167—169]. Але, як стверджує Б. Кемпбелл, частина сенаторів у період принципату також була серед *virii militares* [9, р. 11]. Учені припускають, що для них було розроблено прискорений *cursus* у межах вершницького *tres militiae* (аналог сенаторського *cursus honorum* — послідовний перелік обіймання посад. — *Aem.*), консульство вони могли отримати у віці 37 років [10, р. 54].

Одним із найяскравіших прикладів кар'єри є постать Гая Юлія Квадрата Басса (70—117) — еквіта, який упродовж служби командував вісьмома різними легіонами, керував п'ятьма провінціями і дослужився до посади консула-суффета, що була однією з найвищих у Римській імперії (AE. 2004. № 1256) [3, с. 164]. Часто намісники провінції обіймали посаду військового трибуна двічі, також були випадки, коли нобілі дворазово командували легіонами. Рідко коли сенатор повертався як легат, щоб керувати легіоном, в якому служив як трибун; без сумніву, його *dignitas* (лат. "гідність") не могла б стерпіти, що більшість центуріонів та інших осіб пам'ятали б його як юнака через кільканадцять років [16, с. 121—122].

М. Жиромські, аналізуючи джерела, доводить, що найчастіше тривалий термін перебування на посаді намісника провінції чи легата легіону територіально стосувався прикордонних провінцій. Виявлено також, що, наприклад, із 19 наміс-

ників *Gallia Belgica*, 5 раніше служили легатами легіонів сусідньої Германії. Також 19 сенаторів обіймали 2 командні посади в Паннонії, — із них 3 одночасно перебували на 3 військово-цивільних посадах цієї нижньодунайської провінції: *legatus legionis*, *legatus Augusti pro praetore provinciae Pannoniae inferioris*, *legatus Augusti pro praetore provinciae Pannoniae superioris* [16, s. 122]. Така ситуація з командними кадрами була характерною для Германії, Мезії, Паннонії, Сирії та Британії. У цих регіонах переважно служили (особливо, це стосується еквітів. — *Авт.*) вихідці з місцевих еліт, які були краще обізнані зі своєю малою батьківщиною. Це було пов'язано насамперед із політичною ситуацією в цих провінціях, внутрішньою ситуацією в них, — саме від цього залежав спокій держави. Звісно, що імператори були зацікавлені в тому, аби на цих територіях перебували професійні управлінці та військові, які контролювали б ситуацію на місцях. Принцепси призначали туди таких "професіоналів", які мали значний досвід, й нерідко бойовий, служби [16, s. 123]. Цікаво, що таких спеціалістів не призначали у так звані спокійні провінції (Лугдунську та Нарбонську Галлії, Аквітанію, Тарраконську Іспанію, Лузитанію, Ахайю, Епір) [16, s. 121—123]. *Viri militares* не лише керували провінціями й командували легіонами на найвідповідальніших ділянках кордону, а були й військовими радниками імператора, супроводжували його під час воєнних кампаній, командували групами військ.

Дж. Ітон доводить, що просопографічні дослідження останніх років спростовують тезу про існування "обраної касты" *viri militares*. Прогаolini в надписах, що описували б їхній *cursus honorum* та роки досвіду на відповідних посадах, залишають простір для домислів і припущень. Брак достатнього обсягу епіграфічного матеріалу для подальших відкриттів у царині вивчення *cursus* вищих службовців та офіцерів унеможливує стовідсоткове твердження про існування цієї категорії військовиків. Написи можуть розповісти, які посади обіймала певна особа та в якому порядку, але дуже рідко — чому вона їх отримала. Навіть найуспішнішу кар'єру не пояснювали особливим талантом, а радше прихильністю імператора [10, p. 56]. Британський історик зауважував, що "...для потенційних римських "генералів" не існувало професійної кар'єри, оскільки концепція спеціалізації була чужою для римського адміністративного мислення. Арміюських офіцерів обирали за їхні особисті якості та зв'язки, а не за відповідні навички" [10, p. 128—

129]. Та це не означає, що не було військових на вищих посадах в армії та управлінні провінціями, які майже все життя присвятили службі й адміністративній роботі, також пов'язаній із командуванням над легіонами (див. вище). Як влучно висловився Е. Голдсуорсі, "...гіпотеза про римських воєначальників як аматорів без здібностей є результатом анахронічного прийняття припущень про те, яким нібито повинен бути ідеальний римський командувач" [11, s. 112]; "...загальне переконання більшості науковців, що успіхи римської армії мали замало спільного з вмілістю її вищих командирів. Цей погляд ґрунтувався на анахронічному переконанні, що найважливішою рисою воєначальника є використання великої тактики" [11, s. 144—145]. У своїй праці учений доводить, що це далєбі не так. Більшість римських полководців була активною як перед битвою, під час та після неї [11, s. 107—144]. Така доволі розлога тема, як професіоналізм вищих кадрів римського війська, не входить у межі пропонованого дослідження й, можливо, стане основою для іншої наукової розвідки.

Військова система, яку побудував Август, виявилася настільки міцною та ефективною, що могла впоратися з випадковими збоями в моделі управління, династичними проблемами та спробами військових заколотів [3, с. 31—32]. Без перебільшення, для римлян війна стала предметом науки. Її вивчали, про неї писали й часто перевидавали книги, які зберігалися у бібліотеках патриціїв та еквітів. Чималі наклади та перевидання сприяли тому, що ці твори через тисячоліття дійшли й до наших днів, що вкотре свідчить про їх вагу та цінність для давніх римлян. Завдяки здобутим із них знанням "сини вовчиці" перемагали в битвах, захоплювали землі, наводили мости, зводили військові табори та будували бойові машини. Один із французьких учених-антикознавців закликав до реабілітації "...тривалий час ганьбленого командного складу..." легіонів [2, с. 389]. Фізичні вправи надавали силу та енергію тілу, а читання допомагало опанувати теоретичну військову науку як обов'язковий елемент виховання кожної шляхетної молоді людини. Вправлення в командуванні, яке розпочиналося в перші місяці перебування у війську, було свого роду практичним засвоєнням і застосуванням теоретичних знань. Римські воєначальники не мали спеціальної військової освіти, але здобували потрібні знання ще з юного віку, підкріплюючи їх на певних сходинках військової ієрархії, постійно вдосконалюючись на практиці та в теорії,

вивчаючи спеціальну літературу [10, р. 56]. Мобільний стиль керування, що його практикувала більшість командирів, потребував майстерності, якої набували лише з досвідом. Окрім суворой дисципліни, легіонери мали бути керованими, а не гнаними на поле битви [11, с. 233].

Римський легіон був подібний до фаланги Александра Македонського, але відрізнявся більшою гнучкістю та мобільністю. Спільним було лише досягнення мети, а саме — швидке й вирішальне зіткнення з противником. Та у цьому маніпулярний легіон, а тим паче пізніший когортальний, був вправнішим за грецьку фалангу чи македонську з важкою кіннотою [11, с. 41]. Досліджуючи тактику римлян, вражає їх здатності сприймати давньогрецькі та елліністичні тактики бою та змінювати їх відповідно до потреб на полях баталій. Це було можливим лише з тренуваними людьми під орудою навчених і успішних командирів. Воєначальники дивилися на війну як на науку, пригадуючи настанови Ксенофонта й Олександр [2, с. 386—387]. Б. Кемпбелл доводить, що подібні тексти мали навіть практичне застосування [7, р. 13—28, 28—29]. З ним категорично не погоджується Е. Голдсуорсі стверджуючи, що мистецтва керування людьми не можна було навчитися за посібниками [11, с. 110]. Полководці використовували для своїх стратегічних амбіцій ретельно розроблену тактику, здобуваючи знання з творів Арріана та Еліана. І ця тактика вимагала інтенсивної підготовки та постійних тренувань не лише тіла, а й мозку. Певно ю мір о ювійсько в трактати античності описували ідеальне військо як таке, яким воно мало чи могло би бути, але не було [11, с. 20]. Що важливо, автори цих праць, як, наприклад, Олександр, наголошували на їх практичній значущості, стверджуючи, що трактати стануть підручниками з підготовки вправних полководців (Onas. Prooem. 4). Помилково вважати, що римляни вбачали в описаних грецькими авторами арміях те, що варте наслідування. Навіть Арріан у своїй "Тактиці" неодноразово торкався питань адаптації греко-македонських тактичних прийомів і термінів до сучасної (тобто римської) практики (Agt. Tact. 10.3; 11.1-2, 4 б; 18.3) [6, с. 149]. Численні джерела, зокрема й археологічні, свідчать, що квірити не цуралися варварських запозичень — і не лише в озброєнні, а й у техниках ведення бою, тактиці [6, с. 147].

Сучасні науковці переглядають усталену тезу про "непрофесійність" командного складу давньоримської армії. Вона була потужною не лише завдяки високій ефективності легіонерів і

центуріонів. Ярликом "некомпетентні дилетанти" на тривалий час було затавровано консулів, легатів і трибунів, котрі століттями успішно керували такою складною військовою машиною, як римська армія. Без високих адміністративних й управлінських якостей вищих командирів, здатності адаптуватися на завойованих територіях з етнічно строкатим, часто ворожим населенням і різним кліматом та рельєфом, Римська держава не проіснувала б так довго. Наявність спеціальних військових посібників у період принципату підкріплювала практичні знання давньоримських офіцерів — з них вони здобували те, чого могли не знати зі сфери командування, тактики, організації війська. Трибуни та легати поклалися й на бойовий досвід центуріонів і префекта табору — найстаршого та найдосвідченішого офіцера легіону [10, р. 56].

Висновки. Підсумовуючи, зробимо такі висновки: 1) через особливості терміну проходження військової служби самопідготовка майбутнього римського вищого офіцера потребувала читання посібників і трактатів із військового мистецтва, переважно греко-македонського; 2) усвідомлення потреби праць із військового мистецтва варто розглядати у специфічному баченні римлянами освіти, а в нашому випадку — конкретно *scientia rei militaris*; 3) свідченням того, що представники нобілітету мали власні бібліотеки й перед військовою службою, під час і після неї користувалися посібниками та іншою спеціальною літературою з військової справи є інформація з багатьох джерел (Цицерон, Саллюстій, Олександр, Ісидор Севільський); 4) антична військова література різноманітних жанрів допомагала майбутньому трибуну чи легату не лише ознайомлюватися з військовими практиками попередників, як римлян, так і визначних полководців Греції та елліністичного світу, а й застосовувати засвоєне під час служби; 5) обов'язковою для вивчення майбутніми командувачами була не лише військова справа, а й інші науки, наприклад право та філософія; 6) поява прошарку професійних військових, так званих *virii militares* ("військових мужів") є надуманою певними дослідниками й неможливою через те, що головнокомандувач (імператор) не допускав створення подібної категорії військовиків. Деякі науковці просто використали словосполучення *virii militaris*, яке згадується в низці джерел (зокрема, у працях Тацита) на позначення тих військових, переважно намісників провінцій (*legatus Augusti pro praetore provinciae*), які служили довше терміну, визначеного для цієї

посади. Хоча були вищі офіцери, тривалість служби яких відрізнялася від стандартних термінів перебування на військових посадах, вони не становили значного відсотка від загальної кількості трибунів та легатів періоду принципату; 7) доведено, що теза про "непрофесійність" ви-

щих командирів давньоримської армії є анахронізмом, адже без потрібних навичок і знань командного складу легіонів і намісників провінцій військова система Стародавнього Риму не здатна була б успішно функціонувати впродовж багатьох століть.

Список бібліографічних посилань

1. Дельбрюк Г. История военного искусства. Античный мир. Германцы. Смоленськ : Русич, 2003. 480 с.
2. Ле Боэж Я. Римская армия эпохи Ранней Империи. Москва : РОССПЭН, 2001. 400 с.
3. Махлаюк А. В. Римские легионы в бою. Москва : Яуза ; Эксмо, 2009. 512 с.
4. Олійник М., Берест І. Створення та функціонування публічних бібліотек у Стародавньому Римі. *Документ у сучасному світі: виклики та завдання* : матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Львів, 1—2 грудня 2020 р.). Львів : УАД, 2020. С. 25—36.
5. Олійник М. А., Григоренко Д. С. Приватні бібліотеки римлян: престиж чи прояв освіченості? Науково-технічна конференція професорсько-викладацького складу, наукових працівників і аспірантів : тези доповідей (Львів, 15—19 лютого 2021 р.). Львів : УАД, 2021. С. 161.
6. Перевалов С. М. Стаття полководцем, читая греков. *Проблемы истории, филологии, культуры (ПИФК)*. 1999. Вып. 8. С. 145—153.
7. Campbell V. Teach Yourself How to Be a General. *The Journal of Roman Studies*. 1987. Vol. 77. P. 13—29.
8. Campbell J. B. The Emperor and the Roman Army, 31 BC — AD 235. Oxford : Clarendon Press, 1984. 468 p.
9. Campbell J. B. "Who were the 'viri militares'?" *Journal of Roman Studies*. 1975. 1 november. Vol. 65. P. 11—31.
10. Eaton J. M. Leading the Roman Army: Soldiers and Emperors, 31 BC — 235 AD. Yorkshire ; Philadelphia : Pen and Sword Military, 2020. 216 p.
11. Goldsworthy A. K. Armia rzymska na wojnie 100 p. n. e. — 200 n. e. Oświęcim : Napoleon V, 2014. 256 s.
12. Manklow Ch. University of Cambridge. Review by: Leading the Roman Army: soldiers & emperors, 31 BC — AD 235. Jonathan Eaton, Leading the Roman army: soldiers & emperors, 31 BC — AD 235. Yorkshire : Pen and Sword Military, 2020. 216 p. Bryn Mawr Classical Review. 2021.07.16. URL: <https://bmcr.brynmawr.edu/2021/2021.07.16/>.
13. Mrozek S. Ostatni wódz Republiki: życie i działalność Lucjusza Licyniusza Lukullusa. Gdańsk : Marpress, 2003. 121 s.
14. Parker H. M. D. Legiony rzymskie. Oświęcim : Napoleon V, 2013. 158 s.
15. Sygnet H. De re militari — krótki przegląd antycznych podręczników z wojskowosci. Wojna, konflikt i społeczeństwo w starożytnym świecie. Materiały pokonferencyjne z III i IV Krakowskich Spotkań Starożytnicznych, pod redakcją Bartosza Kołoczka i Emilii Osowskiej, KNHS UJ. Kraków : Kasper, 2014. S. 127—136.
16. Żyromski M. Amatorzy czy profesjonalści? Wyżsi dowódcy armii rzymskiej okresu pryncypatu. Pod znakami Aresa i Marsa: Materiały z konferencji naukowej "Wojna i wojskowość w starożytności". Kraków, 24—26 września 1993. Pod red. Dabrowy E. Krakow : Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1995. S. 119—124.

Mykola Oliynyk,

PhD of Historical Sciences,

*Associate Professor of the Department of Media Communications, Information and Book Affairs
Institute of Media Technologies and Printing of Lviv Polytechnic National University*

The features of the theoretical training of the ancient Roman military

The purpose of the article. To investigate the specifics of the training of senior officers of the Roman army in the Late Republican period and the Early Principate. To outline the peculiarities of the study of military theory by the senior command staff of the legion, as well as to prove the probability of the existence of specialized libraries among the Roman elite, which consisted of the works of Greek and Roman authors of the genre of military literature. **Research methodology.** **The research methodology:** comparative, analysis, synthesis and analytical analysis. **The scientific novelty** of the research lies in the fact that the problem of military education in Ancient Rome was comprehensively investigated for the first time. In particular, the peculiarities of the study of the theory of military affairs not only by representatives of the highest military command — those from the nobility, but also by "new people" (*homines novi*) — representatives of the riding class (*equites*) are analyzed. **Conclusions.** It has been proven that the senior officers were not illiterate in military affairs and quite successfully coped with the assigned tasks — both in the administrative field and on the battlefield. It is also determined that the responsibilities of the senior officers of the Roman army, in particular military commanders, in addition to knowledge and skills in the field of military art, also included understanding the psychology of ordinary soldiers and the art of eloquence (*rhetoric*). The latter was acquired not so much from experience as from studying the works of Greek orators and philosophers.

Keywords: manuals; professionalism; Roman army; officers; general; *viri militares*

References

1. Delbriuk G. (2003). *Istoriia voennogo iskusstva. Antichnyi mir. Germancy*. Smolensk: Rusich.
2. Le Bohec Y. (2001). *Rimskaia armiia epokhi Rannei Impeii*. Moskva: ROSSPEN.
3. Makhlaiuk A. V. (2009). *Rrimskiie legiony v boiu*. Moskva: Yauza ; Eksmo.
4. Oliynyk M. & Berest I. (2020). Stvorennia ta funkcionuvannia publichnykh bibliotek u Starodavniomu Rymi. *Dokument u suchasnomu sviiti: vyklyky ta zavdannia : materialy VII Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-onferencii (m. Lviv, 1—2 hrudnia 2020 r.)*. Lviv: UAD, pp. 25—36.
5. Oliynyk M. A. & Hryhorenko D. S. (2021). Pryvatni biblioteky rymlian: prestyzh chy proiav osvichenosti? *Naukovo-tehnichna konferenciiia profesorsko-vukladackoho skladu, naukovykh pracivnykiv i aspirantiv : tezy dopovidei (Lviv, 15—19 liutoho 2021 r.)*. Lviv: UAD, p. 161.
6. Perevalov S. M. (1999). Stat polkovodcem, chitaia grekov. *Problemy istorii, fililogii, kultury (PIFK)*, 8, pp. 145—153.
7. Campbell B. (1987). Teach Yourself How to Be a General. *The Journal of Roman Studies*, 77, pp. 13—29.
8. Campbell J. B. (1984). *The Emperor and the Roman Army, 31 BC — AD 235*. Oxford: Clarendon Press.
9. Campbell J. B. (1975). "Who were the 'viri militares'?" *Journal of Roman Studies*, 65, pp. 11—31.
10. Eaton J. M. (2020). *Leading the Roman Army: Soldiers and Emperors, 31 BC — 235 AD*. Yorkshire ; Philadelphia: Pen and Sword Military.
11. Goldsworthy A. K. (2014). *Armia rzymska na wojnie 100 p. n. e. — 200 n. e.* Oświęcim: Napoleon V.
12. Manklow Ch. University of Cambridge. Review by: *Leading the Roman Army: soldiers & emperors, 31 BC — AD 235*. Jonathan Eaton, *Leading the Roman army: soldiers & emperors, 31 BC — AD 235*. Yorkshire : Pen and Sword Military, 2020. 216 p. Bryn Mawr Classical Review. 2021.07.16. URL: <https://bmc.brynmaur.edu/2021/2021.07.16/>.
13. Mrozek S. (2003). *Ostatni wódz Republiki : życie i działalność Lucjusza Licyniusza Lukullusa*. Gdańsk: Marpress.
14. Parker H. M. D. (2013). *Legiony rzymskie*. Oświęcim: Napoleon V.
15. Sygnet H. (2014). De re militari — krótki przegląd antycznych podręczników z wojskowosci. *Wojna, konflikt i społeczeństwo w starożytnym świecie : materiały pokonferencyjne z III i IV Krakowskich Spotkań Starożytniczych, pod redakcją Bartosza Kołoczka i Emilii Osowskiej, KNHS UJ*. Kraków: Kasper, pp. 127—136.
16. Żyromski M. (1995). Amatorzy czy profesjonalści? Wyżsi dowódcy armii rzymskiej okresu pryncypatu. *Pod znakami Aresa i Marsa : materiały z konferencji naukowej "Wojna i wojskowość w starożytności"*. Kraków, 24—26 września 1993. Pod red. Dabrowy E. Krakow: Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, pp. 119—124.

Надійшла до редакції 12 серпня 2024 року

ЗА РУБЕЖЕМ

УДК 655.423+655.54/.58]-048.67(460:100)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2024.9(338).47-52

Лариса Мильченко,

старша наукова співробітниця

відділу моніторингу засобів масової інформації

Книжкової палати України,

e-mail: svirel.34@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5905-077X>

**Експорт книжкової продукції, міжнародні виставки,
популяризація мови та літератури — чинники підвищення іміджу
Королівства Іспанія на світовій арені**

**Якщо щастя читання було відкрито
дуже рано, можна бути впевненим, що людина ніколи
не буде повністю нещасною.**

Хосе Еміліо Пачеко,
лауреат Премії Сервантеса 2009 р.

У статті досліджено чинники, які впливають на формування позитивного іміджу Іспанії на світовій арені й дають змогу державі успішно економічно розвиватися, проводити потужну зовнішню політику та впливати на міжнародні процеси.

Основним напрямом дослідження є експорт книжкової продукції Іспанії до країн світу, участь у міжнародних книжкових ярмарках і заходах із популяризації іспанської мови та культури у світі.

Розглянуто аспекти реалізації планомірної політики держави щодо вивчення іспанської мови; визначено роль різних організацій у підготовці та проведенні заходів, спрямованих на популяризацію іспанської культури у світі.

Підсумовано, що іспанська модель поширення національної мови та культури на світовій арені доволі успішна. Досвід активної участі Іспанії в роботі міжнародних організацій може бути корисним для наслідування в Україні, оскільки нашій державі бракує послідовних і переконливих кроків з утвердження в сучасній світовій політиці.

Ключові слова: Іспанія; імідж країни; міжнародні виставки; експорт книжкової продукції; популяризація іспанської мови та культури; іспанофонія

Постановка проблеми. Іспанія є одним зі світових лідерів у збереженні унікальних традицій, історичного досвіду й культурного надбання. Уряд використовує культуру та мову для створення позитивного іміджу країни, що сприяє зростанню її економіки, проведенню успішної зовнішньої політики та зміцненню позиції у світі.

Вивчення практичних заходів Іспанії з піднесення іміджу має важливе значення для аналізу та прогнозування зовнішньополітичної діяльності країни та її впливу на міжнародну політику.

Для України, яка проголосила зовнішньополітичним пріоритетом набуття членства в ЄС та НАТО, корисним є досвід Іспанії, котра пізніше від інших країн Західної Європи стала членом багатьох міжнародних організацій, а нині успішно розв'язує низку складних етнополітичних і соціально-економічних проблем.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема формування позитивного іміджу Королівства Іспанії становила предмет дослідження багатьох науковців. Серед провідних вітчизняних учених, які присвятили праці іспанській зовнішній політиці, варто виокремити В. Зубова, В. Копійку, О. Лук'янова, В. Манжоли, С. Рудька та ін. Тему позиції Іспанії в міжнародних організаціях за останні роки порушено в дослідженнях О. Бурдяк [1] і К. Федорової [2].

Монографію Н. Анікеєвої зосереджено на концептуальних основах зовнішньої політики Іспанії. Авторка наголошує: аналіз основних напрямів політики Іспанії ХХ—ХХІ ст. підтверджує, що вони залишаються незмінними, однак їх місце в загальній системі пріоритетів зовнішнього курсу Іспанії впродовж років зазнає змін під впливом глобалізації [3].

Значущими є дослідження іспанських учених С. Ареналя, Р. Баррери, П. Гонсалеса дель Міньо, Ф. Маси, Х. Нойа, Х. Перейри та інших.

Мета статті полягає в дослідженні чинників формування позитивного іміджу Королівства Іспанія у світі, його значення як двигуна культурного, інтелектуального та економічного розвитку країни в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процеси глобалізації, що відбуваються в сучасному світі, змінили характер міжнародних відносин. Залученість у світову економіку,

дипломатичну діяльність, а також військовий потенціал починають відходити на другий план серед основних чинників, що впливають на сучасний світоустрій, поступаючись новим методам впливу.

На початку 1990-х рр., одразу після завершення холодної війни та розпаду біполярної системи світу, американський політолог, професор Гарвардського інституту державного управління імені Джона Ф. Кеннеді Дж. Най увів поняття "м'якої сили", яке згодом розвинув як окрему концепцію. У 2004 р. він визначив цей феномен як здатність держави досягати мети завдяки привабливості та популяризації у світі культури та суспільно-політичних цінностей — на противагу "жорсткій силі", яка ґрунтується на військовому й економічному тиску.

Це визначення, відповідно до книги Дж. Ная "М'яка сила: засіб досягнення успіху у світовій політиці", підтверджує теорію, що за допомогою "м'якої сили" країна може домагатися бажаних результатів у світовій політиці, оскільки інші держави, захоплюючись її цінностями, наслідуючи її приклад та прагнучи до її рівня процвітання й відкритості, намагаються перейняти цю модель розвитку.

Зазначені чинники впливу не є новим явищем у міжнародних процесах, адже культура завжди була невіддільною частиною міжнародних відносин. Через експорт культурних об'єктів відбувалося зближення менталітетів, культурні обміни сприяли розширенню торгівлі, а завдяки участі творчої інтелігенції налагоджувалися дипломатичні відносини. На початку ХХІ ст. теорія Дж. Ная спонукала до ґрунтовнішого вивчення можливостей "м'якої сили" та її елементів як серед американських вчених, так і в міжнародному науковому просторі, насамперед у розвинених країнах.

Національні теорії "м'якої сили" формуються відповідно до ресурсів держав, поміж яких — привабливість культури та способу життя, національний дух і культурна спадщина, різноманіття мов, ступінь розвитку демократичної та економічної систем тощо.

Яскравим прикладом успішного формування позитивного іміджу та впливовості на світовій арені через застосування чинників "м'якої сили" є

Королівство Іспанія, що стало першою світовою колоніальною імперією.

Варто наголосити, що саме колоніальне минуле забезпечило поширення у світі основного ресурсу країни — іспанської мови. Нині вона є офіційною у 21 державі, з яких 19 розташовані в Латинській Америці та Карибському басейні (ЛАК). Окрім того, іспаномовний сегмент становить значну частину населення Бразилії, США, Канади, Філіппін, а також низки європейських та африканських держав.

На підставі економічних даних можемо констатувати, що внесок іспаномовної спільноти становить 9% світового ВВП, а на країни, де іспанська мова є офіційною, припадає 6,2% цього глобального показника [4].

Згідно зі звітом *El Español en el mundo* ("Іспанська у світі"), щорічника Інституту Сервантеса, за 2023 р., іспанська є другою рідною мовою у світі та четвертою за кількістю носіїв на планеті. Іспанською мовою розмовляє 7,5% населення світу, що становить 599,5 млн осіб. Це третя з-поміж найпоширеніших мов в інтернеті та друга на великих цифрових платформах [4]. Окрім того, іспанська є четвертою "могутньою мовою" світу, яку найчастіше вивчають після англійської, французької та китайської. У 2023 р. кількість студентів, які опановують іспанську мову як іноземну, перевищила 23 млн [4].

Завдяки майже глобальному поширенню іспанську можна вважати міжнародною мовою. Вона є однією з офіційних мов таких організацій, як ООН, МВФ, Світовий Банк, Світова організація торгівлі (ВОТ), Міжнародний кримінальний суд (МКС), Міжнародна федерація футболу (ФІФА) тощо. Крім того, іспанська входить до переліку офіційних мов регіональних інтеграційних об'єднань, серед яких — Європейський Союз (ЄС), Організація американських держав (ОАД), МЕРКОСУР (велике міжнародне угруповання, яке об'єднує найпотужніші країни Латинської Америки) та Карибське співтовариство (КАРИКОМ) [5].

Отже, колоніальне минуле зумовило тісний зв'язок Іспанії з іншими регіонами, насамперед з латиноамериканськими, й вплинуло на те, що іспанська мова стала провідником культури країни та менталітету її населення. Ці процеси сприяли розширенню міжнародних зв'язків Іспанії, завдяки чому вона стала регіональною державою, яка постійно працює над вдосконаленням національного іміджу.

Найвагоміший внесок у процес підвищення іміджу Королівства Іспанія зробили місцеві

"фабрики думок", зокрема створений 2001 р. у Мадриді Королівський інститут Елькано, головною метою якого є просування інформації щодо зовнішньополітичної діяльності держави.

Такі чинники "м'якої сили", як мова, культура, наука, становлять 26,1% загальної глобальної присутності Іспанії у світі. Саме завдяки розвитку цих напрямів країна посіла 10 місце у рейтингу *Indice Elcano de Presencia Global*.

У 2012 р. було створено Обсерваторію іміджу Іспанії (OEI, *Observatorio de la Imagen de España*), яка об'єднала Барометр Королівського інституту Елькано з такими структурами, як Барометр образу Іспанії (*Barometro Imagen de España*, BIE), Система показників відмінностей між образом і реальністю (Система *Indicadores de la Distancia entre Imagen y Realidad*, SIDIR). У межах її діяльності здійснюють порівняльний аналіз двох барометрів на підставі загальної бази даних. Ця обсерваторія та індекс глобальної присутності дають змогу об'єктивно оцінити та скорегувати недоліки національного іміджу держави.

Усвідомлюючи відставання Іспанії в цьому напрямі від таких потужних лідерів, як США, Велика Британія, Німеччина, Франція та Китай, уряд країни вдосконалив зовнішню політику, і заходам для підвищення її іміджу почали приділяти більшу увагу. Зокрема, у 2012 р. було видано Королівський декрет 998, згідно з яким започатковано посаду Верховного комісара з "Марки Іспанія" ("*Marca España*"). Це державна програма, розроблена за участю експертів Королівського інституту Елькано для створення та підтримки позитивного іміджу держави на світовій арені. На підставі цього документа Верховний комісар здійснював "планування, координування та просування зовнішньої діяльності Іспанії — як державної, так і приватної — у культурній, науковій, економічній, соціальній сферах та у сфері технологій з метою просування іміджу Іспанії" [6].

У межах програми було визначено нові зовнішньополітичні цілі для Королівства. Особливу увагу зосереджено на просуванні у світі основного елементу "Марки Іспанія" — культури та мови. Для цього було прискорено процес інтернаціоналізації іспанської культури, а також поглиблено міжнародну культурну співпрацю, зокрема з Європою та регіоном ЛАК (*Plan Estratégico General 2012—2015*) [7].

У 2018 р. "Марку Іспанії" змінив схожий проєкт "Глобальна Іспанія" ("*España Global*"), який продовжив розпочаті у 2012 р. зміни з урахуванням виявлених недоліків.

Отже, іспанська мова, культура, зокрема й продукція книжкової індустрії, разом із координуванням зовнішньої політики для розширення глобальної присутності дають змогу Іспанії претендувати на позицію світового гравця, який може впливати на процеси ухвалення внутрішньо- та зовнішньополітичних рішень у країнах ЄС, Латинської Америки, Карибського басейну та Середземномор'я.

Популяризація у світі мови та культури Іспанії має суттєвий вплив на економіку країни, оскільки надає потенційні ринки збуту культурної продукції, особливо з книжкової індустрії. Нині основним ринком є латиноамериканський континент, що пояснюється схожістю мов і спільним культурним корінням.

Усвідомлюючи значущість мови та культури в підвищенні іміджу держави за кордоном, країни, близькі за історико-культурними параметрами, об'єдналися в Іberoамериканську співдружність націй (ІСН). Щороку в межах ініціатив ІСН відбуваються саміти глав держав та урядів. Значення цих зустрічей велике, як і інтерес на них до іспаномовності. До цього простору входить понад 20 держав, а Іспанія є лідером її популяризації у світі. Створено комплекс інститутів, метою яких є формування нового іміджу країни, розширення меж зовнішньополітичного та економічного впливу через просування іспанської мови та культури.

Підґрунтям для проведення такої політики став Інститут Сервантеса, який всіляко підтримує поширення іспанської мови та культури у всьому іспаномовному просторі. Збереження та розвиток сучасних мовних стандартів Іспанії — прерогатива Королівської академії іспанської мови, робота якої спрямована на вироблення й дотримання мовно-літературних норм. Академія видає "Словник іспанської мови" та інші праці. За розвиток культурних зв'язків і співпрацю в освітній та науковій сферах між Іспанією і членами ІСН, а також із країнами, з якими в Іспанії склалися особливі історичні, культурні чи географічні відносини, відповідає "Фонд Кароліни".

Слід наголосити, що книжкова індустрія Іспанії базується на столітніх традиціях, але швидко реагує на сучасні виклики. Іспанські книги в перекладах представлено в багатьох країнах світу, зокрема і в Україні.

Іспанія є батьківщиною видатних письменників, чії твори визнано за межами національних кордонів. Сьогодні видавничий сектор є однією з найбільших індустрій країни, допомагає підтримувати її імідж у світі, а також є важливим

рушієм економіки країни. Зокрема, позитивний баланс зберігається в зовнішній книжковій торгівлі Іспанії упродовж останніх 15 років, попри загальне зростання обсягів імпорту [8].

Асоціація книжкових палат Іспанії як асоціація експортерів, частиною якої є книжкові палати Еускаді, Каталонії та Мадрида, а також Ділова федерація графічних галузей Іспанії (FEIGRAF), Федерація гільдій редакторів Іспанії (FGEE), Федерація національних асоціацій Publishing Distributors (FANDE) та Іспанська конфедерація гільдій і Асоціації книготорговців (CEGAL) у 2023 р. провели 31-ше дослідження зовнішньої книжкової торгівлі та видавничої справи. За його результатами, книговидавнича галузь Іспанії є однією з найбільш інтернаціоналізованих в економіці країни та першою галуззю культури, а також практично єдиною, що позитивно впливає на іспанський платіжний баланс. Розгалужена мережа дочірніх компаній, що належать 43 книжковим видавництвам, забезпечує не тільки експорт книжкової індустрії, а й потужну культурну присутність Іспанії в Америці, інших країнах і континентах.

До найбільших видавничих компаній Іспанії належать:

— *Editorial Planeta*, яка очолила іспанську класифікацію книговидавничих компаній, зареєструвавши обіг майже у €245 млн у 2022 р. До групи увійшли 49 торгових марок;

— *Penguin Random House Grupo Editorial*, до якої входять 43 торгові марки іспанською, каталонською та португальською мовами, посідає друге місце;

— *Comercial Grupo Anaya* — на третьому місці рейтингу, має 20 торгових марок [9].

Окрім того, до потужних гравців іспанського ринку належить видавництво *Planeta SA*, обсяг продажу якого у 2022 р. сягав €244,5 млн, що на 69,5 млн більше, ніж попереднього року [10], а також видавництва *Sanoma Educación SL*, *RBA Coleccionables SA*, *Santillana* (має різні видавничі лейбли, публікує книги для всіх ступенів доуніверситетської освіти іспанською мовою та всіма офіційними мовами держави, у своєму складі налічує 12 торгових марок). *RBA* є провідною групою у видавництві книг, журналів, предметів колекціонування та має 9 торгових марок. Компанія *Ediciones Urano*, заснована у 1983 р. у Барселоні, створила мережу видавництва у різних країнах Латинської Америки (Аргентині, Чилі, Колумбії, Мексиці, Венесуелі, Уругваї, Перу) та Сполучених Штатах, налічує 14 торгових марок. Видавнича група *Edelvives*, що має

130-річну історію, діє в Мексиці та Аргентині, охоплює 7 торгових марок. Незалежне видавництво *Rocaeditorial* засноване у 2003 р., має 8 торгових марок [11—13].

Останніми роками у книжковій індустрії Королівства відбулися суттєві зміни. Зокрема, розміщення іспанських книжкових видавництв в інших країнах дало змогу збільшити виробництво, що, зі свого боку, зменшило фізичний експорт літератури з Іспанії. Крім того, сучасні технології дають змогу суттєво зменшити витрати на друк. Водночас, попри структурні зміни, малі та середні іспанські видавці продовжують залишатися лідерами на багатьох ринках.

Згідно зі статистичними даними компанії Statista, у 2023 р. іспанський експорт у книжковому секторі досяг позначки у приблизно €403 млн, що означає зростання майже на €14 млн у порівнянні з даними, зафіксованими 2022 р. [14].

Основним напрямом іспанського експорту залишається *Іbero-Америка*. У 2022 р. книжкова індустрія Іспанії експортувала товарів і послуг, переважно книг, на суму €182,43 млн. Експорт до ЄС досяг суми у €146,302 млн, що на 7,29% більше, ніж попереднього року. Зросли обсяги експорту також і до країн Європи, які не входять до ЄС, — на 4,06%, що становило €47,48 млн; до Північної Америки — на 1,14% (€18,98 млн); до Африки — на 5,06% (€5,8 млн) порівняно з попереднім роком.

Експорт до Європи іспанського книжкового сектора у 2022 р. становив €193,783 млн, тоді як у 2021 р. — €181,740 млн [15]. Для порівняння у 2019 р. цей показник сягав €26 млн. Обсяг експорту книг із соціальних наук досяг €8 млн [16].

У 2022 р. *Франція* стала основною країною — імпортером іспанських книг з обсягом €76,952 млн. За підсумками 2021 р., країна посідала друге місце з імпорту іспанських книг — €61,71 млн [17]. Вартість книжкового експорту Іспанії у 2019 р. перевищила €4 млн. Експорт книг із соціальних наук становив приблизно €2 млн [18].

Показники книжкового експорту до *Німеччини* у 2022 р. становили €7,984 млн [17], у 2019 р. — €2,3 млн. Обсяги експорту навчальних посібників, призначених для німецького ринку сягнули €104,8 тис. [19].

Експорт іспанських видань до *Італії* у 2022 р. становив €22,754 млн [17], у 2018 р. — €1 млн [20].

У 2022 р. експорт книг до *Португалії* перебував у межах €21,364 млн [17], у 2018 р. ця сума перевищила €14 млн. Вартість шкільних навчальних посібників, експортованих до Португалії, становила €4 млн [21].

У 2022 р. вартість іспанського книжкового експорту до *Бельгії* сягала €12,624 млн [17].

Експорт книжкової продукції до *Нідерландів* у 2022 р. становив €4,557 млн [17].

Обсяги експорту до *Андорри* у 2022 р. перебували у межах €1,147 млн [17].

Велика Британія у 2022 р. імпортувала іспанських книг на €19,521 млн [17], у 2019 р. — на €1,5 млн. Експорт наукових і технічних книг становив €342 тис. [22].

Експорт до Північної та Центральної Америки. У 2022 р. іспанський експорт книг на американський континент був найвищим за вартістю — €200,633 млн і продемонстрував зростання на €476 тис. порівняно з 2021 р., коли показники сягали €200,157 млн [23].

Вартість книг, експортованих з Іспанії до *США* у 2022 р., становила €14,505 млн [17]. Експорт релігійних книг — €3,9 млн [24].

Друге місце посіла *Мексика*, до якої у 2022 р. було експортовано книг на суму €72,401 млн [17]. У 2019 р. вартість книг, експортованих з Іспанії до Мексики, досягла позначки €43,6 млн. Експорт наукових і технічних книг — €6 млн [25]. У 2022 р. Мексика стала основним місцем експорту іспанських релігійних книг у Латинській Америці — 1,6 млн примірників [26].

Вартість книг, експортованих до *Гватемали* у 2022 р., становила €4,1 млн. Експорт шкільних навчальних посібників сягав €720,4 тис. [27].

Іспанський експорт книг у 2022 р. до *Коста-Рики* перебував у межах €2,667 млн [17].

У 2022 р. експорт книжкової продукції до *Канади* досяг €755 тис. [17].

Домініканська республіка у 2022 р. імпортувала іспанських книг на суму €4,380 млн [17].

Експорт до Південної Америки. Іспанський експорт книг у 2022 р. до *Еквадору* становив €4,138 млн [17]. Показники експорту наукових і технічних книг досягли €1 млн, це друга позиція за обсягами 2018 р. після художніх книг [28].

У 2022 р. експорт друкованої продукції до *Перу* становив €7,626 млн [17]. Вартість експорту підручників для шкільної освіти — €692 тис. [29].

Експорт книг у 2022 р. до *Колумбії* сягав €8,801 млн [17], у тому числі 466,6 тис. видань на тему релігії [30], у 2018 р. — понад €2 млн [31].

У 2022 р. показник експорту літератури з Іспанії до *Бразилії* становив €12,129 млн [17], для порівняння у 2018 р. — €4,5 млн. Експорт доуніверситетських навчальних посібників досяг €1 млн [32].

Аргентина посіла третє місце у рейтингу іспанського експорту друкованих видань у 2022 р.

— €39,244 млн [17]. Експорт книг для дітей та юнацтва становив €3,4 млн [33]. Релігійної літератури завезено 226,9 тис. примірників [34].

Експорт книг у 2022 р. до Чилі становив €10,931 млн [17], у 2018 р. — €13 млн. Експорт літератури для дітей та юнацтва сягнув позначки €2 млн [35].

У 2022 р. експорт книг до Уругваю досяг €2,505 млн [17].

Експорт в Африку, Азію й Океанію. Іспанський експорт книжок до Африки у 2022 р. становив €5,041 млн, у 2021 р. — €4,245 млн [23].

Вартість книг, експортованих до країн Північної Африки у 2018 р.: Марокко було пунктом призначення більшості товарів іспанського книжкового експорту, другу позицію посів Єгипет, що імпортував з Іспанії літератури на €22 тис. [36].

Вартість друкованих видань, експортованої до різних країн Африки на південь від Сахари у 2018 р.: більшість іспанського книжкового експорту було спрямовано до Того, друга позиція належить Камеруну, експорт видавничої продукції для якого приніс книжковому сектору Іспанії €143,9 тис. [37].

Експорт книг до країн Азії у 2022 р. становив €2,297 млн, у 2021 р. — €1,844 млн [23].

Вартість книг, експортованих з Іспанії до різних країн Азії у 2020 р.: Філіппіни стали основним пунктом постачання друкованої продукції, другу позицію посів Гонконг, імпорт іспанської літератури якого становив €233 тис. [38].

У 2022 р. експорт книг до країн Океанії сягав позначки €1,269 млн, у 2021 р. — €923 млн [23].

За підсумками 2018 р., Австралія була найбільшим експортером іспанської видавничої

продукції на континенті, що збагатило іспанський книжковий сектор на €97,6 тис. [39].

За тематичним спрямуванням книжковий експорт Іспанії у 2022 р. мав такий розподіл: суспільні науки — 17,09%; художня література — 15,70%; релігія — 18,85%, книги для дітей та молоді — 13,60%; книги з технічних наук — 11,91%; шкільні підручники — 11,63%; наукові — 5,76%; словники та енциклопедії — 4,76%; публіцистична література — 3,61%; право та економіка — 1,20%; комікси — 0,38%.

Редакційний експорт означає загальний продаж за кордоном книг та інших публікацій, пов'язаних із книговидавничим сектором, опублікованих в Іспанії, а також замовлення на друк, зроблені компаніями з інших країн. Експорт графічної продукції безпосередньо пов'язаний із замовленнями на друк книг та інших видань іноземних компаній для іспанських графічних галузей. Зокрема, у 2021 р. обсяги продажу становили €388, 21 тис. Для порівняння: у 2020 р. — €391,76 тис., у 2019 р. — €529,97 тис. і у 2018 р. — €615,41 тис.

Розподіл загального експорту книжкового сектору Іспанії 2022 р. за видами продукції: книги становили приблизно 42,3% загального обсягу експорту національної книжкової промисловості, графічна продукція — 13,5% [40].

У 2022 р. книжковий експорт іспанської поліграфічної промисловості становив майже €54,6 млн, продемонструвавши зростання на понад €10,7 млн порівняно з 2021 р. [41].

(Далі буде)

Надійшла до редакції 2 вересня 2024 року

До уваги передплатників!

Угоду щодо передплати на видання Книжкової палати України можна укласти безпосередньо з установою.

Звертайтеся у відділ підготовки та розповсюдження видань

тел. (044) 292-65-73

e-mail: vydannya@ukrbook.net

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21783-11683ПР від 31.12.2015.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 6,05. Тираж 62 пр. Зам. 54.

Журнал надруковано на обладнанні Книжкової палати України

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1954 від 24.09.2004.

До уваги читачів: електронний варіант журналу "Вісник Книжкової палати" ISSN 2076-9555 (онлайн-версія) розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі "Наукова періодика України":

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html